

У віснику містяться результати нових досліджень у галузі державного управління.
Для наукових працівників, викладачів, студентів.

The Gerald includes the results of research in the fields of public administration.
For scientists, professors, students.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР	А. Є. Конверський, акад. НАН України, д-р філос. наук, проф., КНУ імені Тараса Шевченка (Україна) Д. В. Неліпа, д-р політ. наук, доц., КНУ імені Тараса Шевченка (Україна)
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	О. В. Батрименко, д-р політ. наук, проф., КНУ імені Тараса Шевченка (Україна); О. П. Васильченко, д-р юрид. наук, проф., КНУ імені Тараса Шевченка (Україна); К. О. Ващенко, д-р політ. наук, проф., Міністерство фінансів України (Україна); Влад Генін, декан факультету бізнесу та ІТ університету Фенікс, Каліфорнія (США) О. А. Зубчик, д-р наук з держ. управління, доц., КНУ імені Тараса Шев- ченка (Україна); Вікторія Колтун, д-р наук з держ. управління, проф., КНУ імені Тараса Шевченка (Україна); В. В. Колюх, д-р політ. наук, проф., КНУ імені Тараса Шевченка (Україна); Мартина Лашевська-Хеллрігель, проф., габілітований доктор, Університет Зелена-Гура (Польща); Н. В. Лікар- чук, д-р політ. наук, доц., КНУ імені Тараса Шевченка (Україна); І. І. Петренко, д-р політ. наук, доц., КНУ імені Тараса Шевченка (Україна); А. П. Рачинський, д-р наук з держ. управління, проф., КНУ імені Тараса Шевченка (Україна); С. В. Руденко, д-р філос. наук, проф., КНУ імені Тараса Шевченка (Україна); Г. П. Ситник, д-р наук з держ. управління, проф., КНУ імені Тараса Шевченка (Україна); Я. А. Соболевський, д-р філос. наук, доц., КНУ імені Тараса Шевче- нка (Україна); Андріус Стасюкінас, Інститут публічного адміністрування Університету Миколи Ромеріса (Литва); Є. А. Харьковщенко, д-р філос. наук, проф., КНУ імені Тараса Шевченка (Україна)
Адреса редколегії	Філософський факультет, вул. Володимирська, 60, Київ, 01601 ☎ (38044) 239 32 81
Затверджено	Вченою радою філософського факультету 19.12.22 (протокол № 7)
Атестовано	Міністерством освіти і науки України. Наказ МОН України № 793 від 04.07.2014 р.
Зареєстровано	Міністерством юстиції України. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ №20610-10410Р від 24.02.2014
Засновник та видавець	Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет". Свідоцтво внесено до Державного реєстру ДК № 1103 від 31.10.02
Адреса видавця	ВПЦ "Київський університет" (кімн. 43), 6-р Т. Шевченка, 14, Київ, Україна, 01030 ☎ (38044) 239 31 72, 239 32 22; факс 239 31 28

BULLETIN

OF TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV

ISSN 2616-9207 (Online), ISSN 2616-9193 (Print)

PUBLIC ADMINISTRATION

1(17)/2023

Founded in 2014

The Journal includes the results of research in the fields of public administration.
For scientists, professors, students.

У віснику містяться результати нових досліджень у галузі державного управління.
Для наукових працівників, викладачів, студентів.

CHIEF EDITOR	Anatoliy Konversky, Prof. Dr., Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine) Dmytro Nelipa, Prof. Dr., Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)
EDITORIAL BOARD	Anatoliy Rachynskiy, Prof. Dr., Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine); Andrius Stasiukynas, Institute of Public Administration, Faculty of Public Governance and Business, Mykolas Romeris University (Lithuania); Hryhoriy Sytnyk, Prof. Dr., Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine); Ihor Petrenko, Assoc. Prof. Dr., Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine); Kostyantyn Vaschenko, Prof. Dr., Ministry of Finance of Ukraine (Ukraine); Martyna Łaszewska-Hellriegel, Prof. Dr., University of Zielona Góra (Poland); Natalia Likarchuk, Prof. Dr., Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine); Oksana Vasylychenko, Prof. Dr., Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine); Oleg Batrymenko, Prof. Dr., Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine); Oleg Zubchuk, Prof. Dr., Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine); Sergii Rudenko, Prof. Dr., Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine); Valeriy Koliyuh, Prof. Dr., Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine); Viktoriia Koltun, Prof. Dr., Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine); Vlad Genin, Prof. Dr., University of Phoenix (CA, USA); Yaroslav Sobolievskyi, Assoc. Prof. Dr., Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine); Yevhen Kharkovschenko, Prof. Dr., Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)
Editorial address	Faculty of Philosophy 60, Volodymyrska Street, Kyiv, 01601, Ukraine, ☎ (38044) 239 32 81
Approved by	Academic Council of the Faculty of Philosophy Taras Shevchenko National University of Kyiv 19 December, 2022 (Minutes № 7)
Certified	Ministry of Education and Science of Ukraine. Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 793 dated 04.07.2014
Registered	Ministry of Justice of Ukraine. Certificate of state registration KB №20610-10410P dated 24.02.2014
Publisher	Taras Shevchenko National University of Kyiv, Publishing house "Kyiv University". Certificate included in the State Register ДК № 1103 від 31.10.02
Address of publisher	Kyiv University Publishing and Printing Center (off. 43), 14, Taras Shevchenko blv., Kiev, 01030, Ukraine, ☎ (38044) 239 31 72, 239 32 22; fax 239 31 28

ЗМІСТ

Берданова О. Створення розумних міст – стратегічна концепція інноваційного міського розвитку	5
Боніславська А. Шляхи вдосконалення системи державного регулювання лісового сектору в умовах війни та євроінтеграції	11
Гошовська В., Рейтерович І. Політичний процес в Україні: особливості, проблеми та перспективи	16
Ларіна Н., Яшутін І. Забезпечення розвитку механізмів управління виконавською дисципліною на публічній службі.....	21
Литвиненко В., Кантур О. "Балканізація інтернету" як інструмент інформаційної безпеки авторитарних держав	28
Радзіховський Є. Обґрунтування засад ефективної моделі бюрократії в умовах сталого розвитку України	38
Юзефович В. Економічні механізми планування розвитку територій в умовах відбудови країни.....	45

CONTENTS

Berdanova O. Creating smart cities – a strategic concept of innovative urban development	5
Bonislavska A. Ways to improve the system of state regulation of the forest sector in the conditions of war and European integration.....	11
Goshovska V., Reiterovych I. Political Process in Ukraine: Features, Problems and Prospects	16
Larina N., Yashutin I. Ensuring the Development of Executive Discipline Mechanisms in the Public Service	21
Lytvynenko V., Kantur O. "Internet balkanization" as an instrument of information security of authoritarian states	28
Radzikhovskiy Y. Justification of the Principles of an Effective Model of Bureaucracy in the Conditions of Sustainable Development of Ukraine.....	38
Ilyzefovych V. Economic Mechanisms of Territorial Development Planning in Conditions of Country Reconstruction.....	45

СТВОРЕННЯ РОЗУМНИХ МІСТ – СТРАТЕГІЧНА КОНЦЕПЦІЯ ІННОВАЦІЙНОГО МІСЬКОГО РОЗВИТКУ

Розглянуто концептуальні погляди на розвиток розумних міст, які характеризуються неоднозначністю. З одного боку, концепція SMART-city є логічним продовженням проникнення інформаційно-комунікаційних технологій у наше життя. З іншого боку, міста поступово стають ефективними роботами, а люди перебувають під постійним наглядом, що певною мірою порушує їхнє право на приватне життя.

Визначено, що розумні міста характеризуються інноваційним використанням інформаційно-комунікаційних технологій для забезпечення різноманітного, комфортного та сталого розвитку міст. В умовах демократичного врядування у місті, забезпечення тісного зворотного зв'язку з громадянами та залучення їх до прийняття рішень ІКТ-інновації можуть значно покращити функціонування міських служб, сприяти створенню безпечного життєвого середовища та сприятливого бізнес-клімату в місті. Тому впровадження концепції SMART-city стає все більш популярним явищем і охоплює як великі, так і середні та малі міста.

Окреслено підходи до оцінювання розумних міст. Описано сфери міського розвитку та показники, за якими можна досліджувати ступінь впровадження концепції SMART-city в різних містах.

Досліджено світовий досвід застосування інформаційно-комунікаційних технологій у системі управління містом. Виявлено відсутність єдиних підходів до сутності необхідних інновацій та шляхів їх впровадження. Стратегії SMART-city дуже різні, вони враховують конкретні проблеми та можливості міських громад.

Досліджено досвід українських міст у контексті SMART-city, який свідчить про значні успіхи в цьому напрямку.

Визначено, що SMART-city має бути інструментом реалізації стратегічного бачення розвитку міста, розробленого міською владою у тісній співпраці з громадськістю, а не окремими бізнес-проектами в різних галузях міського господарства.

Ключові слова: розумне місто; інновації; міське управління; Smart-рейтингування міст; стратегія.

Вступ. Інформаційні технології все більше проникають у всі сфери життєдіяльності людини. Не оминула ця тенденція і систему управління містами. Створення комфортного міського середовища, забезпечення збалансованого розвитку урбанізованих територій, зміцнення їхньої економіки та підвищення конкурентоспроможності, покращення екологічного стану міст, діджитал-трансформація системи надання публічних послуг – це неповний перелік напрямів, у яких органи влади багатьох міст світу сьогодні активно впроваджують інноваційні рішення, методи та інструменти. З кожним роком розвинені держави збільшують інвестиції для розбудови *smart cities*, яких нараховується у світі вже понад тисяча.

Це питання особливо актуалізується в Україні з огляду на те, що внаслідок воєнних дій багато українських міст майже зруйновано. Постає необхідність не просто їх відновити, а побудувати на новій, інноваційній основі, що стане запорукою економічного зростання країни та покращення життя людей.

Джерела. Проблематику визначення сутності смарт-сіті (розумних міст), їхніх переваг та недоліків присвячені ґрунтовні дослідження таких зарубіжних учених, як Р. Аткінсон [1], Бойд Коен [2], А. Грінфілд [3], В. Албіно, У. Берарді, Р. Данжеліко [4], С. Тан, А. Тайхаг [5], Т. Йігітканлар, М. Камруззаман, М. Фот, Е. Коста, Г. Іопполо [6], П. Репетте, Дж. Сабатіні-Маркес [7], Л. Голліс [8] тощо.

Українські дослідники також активно вивчають проблематику створення розумних міст, впровадження інновацій у міське управління. Серед них І. А. Жукович [9], С. А. Чукот [10], А. О. Касич, Р. М. Федоряк [11], К. Маркевич, В. Сіденко [12] та інші.

Р. Аткінсон зазначав, що міста, які готуються до економічних проблем майбутнього, мають впроваджувати інновації у більшості сфер їхнього економічного розвитку. Також наголошував, що міста не зможуть

ефективно сприяти розвитку інноваційної економіки, якщо вони не здійснюють інституційні інновації [1].

Бойд Коен вказував на неоднозначність терміна "розумні міста". У вузькому тлумаченні – це міста, які використовують інформаційно-комунікаційні технології для надання послуг своїм громадянам. У широкому розумінні такі міста використовують інформаційно-комунікаційні технології, щоб бути більш ефективними у використанні ресурсів, створенні якісної системи надання послуг, підвищенні рівня життя людей зменшенні впливу на навколишнє середовище [2].

Адам Грінфілд ґрунтовно досліджував роль технологій та мережевих технологій у містах, їхнє значення для суспільного життя, висловлював занепокоєння тим, що уявлення про розумне місто поступово утверджується у значенні ефективного робота. Він стверджував, що ідея SMART-city прийшла не від науковців, політиків чи громадських організацій, а від технологічних компаній, що прагнуть продати свої продукти [3].

В. Албіно, У. Берарді, Р. Данжеліко підкреслювали, що органи місцевого самоврядування все частіше шукають нові та більш розумні методи забезпечення міського розвитку. За останні два десятиліття концепція розумних міст набула поширення як на політичній арені, так і в наукових дослідженнях [4].

Дослідники С. Тан, А. Тайхаг підкреслювали необхідність збалансованого підходу до розвитку міст і впровадження соціально-економічних, гуманітарних, правових нововведень одночасно з технологічними інноваціями [5].

На проблемні аспекти у впровадженні Smart City, а саме техноцентризм, труднощі практичного впровадження та сам підхід за принципом "проб і помилок", вказували Т. Йігітканлар, М. Камруззаман, М. Фот, Дж. Сабатіні-Маркес, Е. Коста, Г. Іопполо [6].

Численні експерти підкреслюють, що реальна смартфікація сьогодні потребує прозорості влади та

наявності компетенцій у публічних службовців щодо налагодження діалогу з містянами у форматі "місто як платформа" [7].

Незважаючи на значну увагу науковців до дослідження процесів інноваційного розвитку міст, питання щодо формування та реалізації інноваційної політики розвитку міст в Україні та світі потребують подальшого дослідження.

Методологія. Мета дослідження полягає у вивченні підходу "розумне місто" як сучасного тренду інноваційного міського розвитку та розробленні пропозицій щодо його впровадження під час відновлення міст України в післявоєнний період.

Для досягнення визначеної мети в процесі дослідження було використано низку загальнонаукових і спеціальних наукових методів, зокрема: абстрактно-логічний – для аналізу літературних джерел і формування висновків; порівняльного аналізу – для порівняння факторів та індикаторів розумних міст; емпіричний метод – для висвітлення досвіду окремих розумних міст.

Результати. У сучасних умовах процеси міського та інноваційного розвитку тісно переплетені та перебувають у постійній взаємодії, створюючи синергетичний ефект для ефективного розв'язання специфічних міських проблем. Збалансований міський розвиток можна розглядати як процес імплементації комплексу інновацій, здатних забезпечити прогресивний поступ міст до визначеної їхніми громадами стратегічної мети та на цій основі досягнути розширеного відтворення якості життя міського населення.

Розумне місто передбачає спільне використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) і рішень Інтернету речей (IoT), що дозволяє збирати великі обсяги даних для вдосконалення управління міською інфраструктурою, забезпечення надання якісних послуг населенню.

Термін "розумне місто" було вперше введено в офіційні документи, пов'язані з розвитком комун, у 2009 р., а саме у "Стратегічний план енергетичних технологій" (SET). У цьому документі розумне місто визначається як місто, яке свідомо докладає зусиль до інноваційного використання інформаційно-комунікаційних технологій для підтримки більш інклюзивного, різноманітного та сталого міського середовища [12].

Британський інститут стандартів (British Standard Institution, BSI) розглядає "розумне місто" як ефективну інтеграцію фізичних, цифрових і людських систем у штучно створеному середовищі з метою забезпечення сталого міського розвитку. За допомогою стандартів міста можуть створити належні умови для інновацій, зменшити бар'єри для системної інтеграції цифрових рішень. Вони забезпечують співпрацю та відкриту екосистему для мі-

ських партнерств, що зумовлює підвищення продуктивності та трансформації послуг у містах [11, 13].

Функціональними сферами розумного міста передусім є:

- транспорт (інфраструктура зарядних станцій для електромобілів; програмні системи управління дорожнім рухом та громадським транспортом);
- енергетика (енергоефективні будівлі і споруди; інтелектуальна енергомережа, інтеграція відновлюваних видів енергії);
- водопостачання (автоматизовані водозабір, водорозподілення, водовідведення та виявлення витоків; інтелектуальна система обліку і регулювання попиту; програмні системи управління водопостачанням);
- безпека (системи відеоспостереження, відеофіксації і забезпечення фізичної безпеки об'єктів інфраструктури; системи забезпечення виклику екстрених оперативних служб; системи оповіщення);
- інтеграція (єдиний інформаційний простір розумного міста агрегує інформацію від об'єктів міської інфраструктури, системи міського управління і надання послуг населенню);
- е-врядування (системи підтримки прийняття рішень, аналізу та прогнозування, управління інцидентами, надання державних та муніципальних послуг в електронному вигляді, публікації відкритих даних).

На думку розробників проекту "European Smart Cities", у розумних містах ефективно використовується вся доступна інформація для кращого розуміння і контролю функцій міського управління, оптимального використання наявних ресурсів і створення безпечного середовища для мешканців [14]. Дослідниками було запропоновано Європейську модель розумного міста, яка базується на шести ключових секторах міського розвитку [15]:

- розумна економіка;
- розумне управління;
- розумна мобільність;
- розумне довкілля;
- розумні люди;
- розумне життя.

У проєкті оцінюються 1600 міст, які відібрано за трьома критеріями: кількість жителів становить від 300 тис. до 1 млн (згідно з визначенням міського аудиту); міста внесені до "Бази даних міського аудиту"; доступність показників становить понад 80 %. Це середні міста, які стикаються з проблемою необхідності одночасного поєднання конкурентоспроможності та сталого міського розвитку та які вимушені конкурувати з великими мегаполісами в певних напрямках. Найбільш повний список міст Європи надає проєкт Espon 1.1.1., який містить дані про населення та деякі функціональні дані.

У таблиці 1 наведено показники, за якими здійснюється Smart-рейтингування європейських міст.

Таблиця 1

Показники Smart-рейтингування європейських міст [17]

Сфера міського розвитку	Показники
Розумна економіка	Інноваційний дух, підприємництво, імідж міста, продуктивність праці, ринок праці, міжнародна інтеграція
Розумне управління	Політична свідомість, державні та соціальні служби, ефективне та прозоре адміністрування
Розумна мобільність	Місцева транспортна система, (міжнародна) доступність, ІКТ-інфраструктура, стійкість транспортної системи
Розумне довкілля	Якість повітря (чистота), екологічна обізнаність, стале управління ресурсами
Розумні люди	Освіта, навчання протягом життя, етнічне різноманіття, відкритість
Розумне життя	Заклади культури та відпочинку, стан здоров'я, індивідуальна безпека, якість житла, навчальні заклади, туристична привабливість, соціальна згуртованість

Бойд Коен запропонував власну методологію визначення розумних міст – колесо Бойда Коена. Моделі проекту "European Smart Cities" та Б. Коена базуються на однакових шести сферах міського розвитку, але відрізняються за факторами та показниками, оскільки ви-

користовують різні джерела даних. Б. Коен запропонував 62 показники визначення розумних міст, 16 із яких безпосередньо входять до нового стандарту ISO сталих міст (ISO 37120) [16]. У таблиці 2 представлено фактори та індикатори моделі Коена.

Таблиця 2

Фактори та індикатори моделі розумних міст Коена [16]

Сфера міського розвитку	Фактори	Індикатори
Розумна економіка	Підприємництво та інновації	Нові стартапи
		Дослідження та розробки
		Рівень зайнятості
		Інновації
	Продуктивність	ВРП на душу населення
	Регіональна та глобальна включеність	Експорт
Проведення міжнародних заходів		
Розумне управління	Онлайн-сервіси	Онлайн-процедури
Розумне управління	Інфраструктура	Електронні виплати пільг
		Покриття Wi-Fi
		Широкосмугове покриття
		Покриття датчиками
	Відкритий уряд	Інтегровані системи охорони здоров'я та безпеки
		Відкриті дані
		Відкриті програми
		Конфіденційність
Розумна мобільність	Ефективний транспорт	Транспорт без викидів
	Мультиmodalьна доступність	Громадський транспорт
	Технологія та Інфраструктура	Смарт-картки
		Доступ до інформації у режимі реального часу
Розумне довкілля	Розумне будівництво	Сертифіковані за енергоефективністю будівлі
		Розумні будинки
		Енергія
	Управління ресурсами	Вуглецеві викиди
		Якість повітря
		Утворення відходів
		Водоспоживання
	Міське планування на засадах сталого розвитку	Планування, чутливе до проблеми зміни клімату
		Щільність населення
		Зелені насадження на душу населення
Розумні люди	Включеність населення	Домогосподарства, підключені до Інтернету
		Використання смартфонів
		Громадська активність
	Освіта	Загальна освіта
		Випускники університетів
	Креативність	Іммігранти, народжені за кордоном
		Урбаністичні студії
Розумне життя	Культура і благополуччя	Робота в креативній індустрії
		Умови життя
		Індекс Джині
		Рейтинг якості життя
	Безпека	Інвестиції в культуру
		Злочинність
	Здоров'я	"Розумне" запобігання злочинам
		Єдина медична картка
		Імовірна тривалість життя

Розвиваючи методологію ранжування міст Бойд Коен у 2015 р. виокремив кілька напрямів рейтингу Smart City [17].

"Піонерські розумні міста" – перші міста, що використали технології Smart City, серед них: Барселона, Копенгаген, Гельсінкі, Сінгапур, Ванкувер, Відень.

"Розумні міста, що розвиваються" – міста, які перебувають на порозі справжніх нововведень: Брісбен (Австралія), Лос-Анджелес, Монреаль.

"Розумні міста наступної стадії" – міста, які скоро будуть на передньому краї інновацій, зокрема Богота (Колумбія), Ліма (Перу).

Барселону було зараховано до розумних міст внаслідок повного підключення до бездротового інтернету, впровадження цифрових мереж для догляду за людьми похилого віку, екологічних ініціатив тощо. Організатором економічних, екологічних та соціальних змін у Барселоні є міська рада. Високотехнологічні зони є частиною інноваційною екосистеми Барселони. Проекти регенерації у місті поєднуються з розумним плануванням, яке здійснюється зверху вниз за допомогою комплексного плану розумного міста [18].

Жителі та гості міста користуються широким спектром послуг із використанням ІКТ для кінцевих користувачів. Хмара тегів Opinions дозволяє людям відчувати

себе більш залученими до подій. На основі мобільних пристроїв люди можуть висловлювати свої ідеї, знають, що відбувається у реальному часі в інших місцях міста. Планування Барселони також включає інклюзивні стратегії, що зменшують потенційний конфлікт, який може бути спричинений майновою нерівністю населення.

Великий потенціал інтелектуальних систем, які використовуються у Барселоні, також підкріплюється її сильними позиціями за екологічними показниками. Місто працює за інноваційним зеленим планом скорочення викидів вуглецю, включаючи політику альтернативної енергетики, управління транспортом і зеленого будівництва. У межах концепції "розумного міста" у Барселоні використовуються інтелектуальні системи паркування, системи моніторингу заторів для швидкого їх усунення, екологічно чисті види міського транспорту, зокрема гібридні автобуси. Впроваджено інтелектуальну ініціативу для велосипедистів, яка дає доступ до понад 400 велосипедних станцій через щорічну підписку або підписку через мобільний додаток. Місто спростило систему управління збором відходів, розгорнувши систему пневматичних труб у контейнерах для сміття, що суттєво зменшило необхідність у масивних сміттевозах. Місто є надзвичайно енергоефективним та відрізняється найвищою щільністю сонячних панелей у Європі [18].

Барселона має намір у партнерстві з Cisco інтегрувати всю інформацію, яку генерують розумні сервіси, в єдину міську платформу задля більшої ефективності опрацювання інформації. Дані цих служб зараз збираються датчиками за допомогою різних технологій, які не взаємодіють між собою. Місто прагне розвивати міську операційну систему, що об'єднує всі міські технології опрацювання інформації, яка генерується такими сервісами, як мобільність, безпека, розумні мережі та транспорт [19].

Амстердам Smart City – це міська інноваційна екосистема, яка об'єднує компанії, лідерів, урбаністичні студії за підтримки уряду міста Амстердама. У цьому разі використовується підхід до планування знизу вгору, що інтегрує широкосмугові технології, інтелектуальні програми, зелену економіку та інновації у стратегічне бачення розумного міста для проектування та розвитку сталого міста. Міська влада дає можливість перевірити ці місцеві ініціативи та вибрати найбільш ефективні для подальшої реалізації. Амстердам прагне до 2035 р. скоротити викиди CO₂ на 40 % і обсяг енергоносіїв – на 25 % на основі ініціатив з відновлюваної енергії та мобільності [19].

У Лондоні частину міських проблем планується розв'язати шляхом запровадження інноваційних рішень, наприклад, зробити з річки Темзи джерело енергії, а також використовувати її для обігріву будівель, зменшуючи потребу в котлах, забезпечуючи кращу якість повітря і скорочуючи рахунки за електроенергію для жителів міста [11].

Відень має одну з найбільш детальних стратегій, що характеризується наявністю чітко визначених цілей до 2030 р. та до 2050 р. Ініціативу "Розумне місто Відень" (Smart City Vienna) було оголошено місцевою владою у березні 2011 р., а після доопрацювання за участі громадянського суспільства, науковців, громадських організацій прийнято в червні 2014 р. Головною метою Стратегії є досягнення високого рівня якості життя у поєднанні зі збереженням ресурсів (за допомогою інновацій). Головна увага у Стратегії надається цифровій освіті, соціальній інтеграції (активне залучення жінок до процесів планування, прийняття рішень і реалізації) та

"розумній" системі охорони здоров'я (запровадження електронної медичної карти, захист даних, запровадження медичного мобільного додатка) [12].

У Гельсінкі успішно застосовується програма розвитку міста Helsinki Smart City, яку відзначили як ефективну і готову для використання у багатьох містах Європи. Мета програми – підвищення доступності інформаційних ресурсів і залучення жителів міста до їх використання.

Банкувер є центром інноваційної індустрії чистих технологій і може похвалитися низьким рівнем викидів вуглецю, а приголомшливі 90 % своєї енергії черпає із поновлюваних джерел (переважно за рахунок гідроелектростанцій).

Брісбен відзначився розвиненими програмами зі спільного використання машин і велосипедів, а Лос-Анджелес – програмою LA 2050 із впровадження інновацій. Це місто опинилося на другому місці за кількістю станцій для підзарядки електрокарів.

У Монреалі є розвинена система спільного використання велосипедів і автомобілів, а також смарт-карта для користування міським громадським транспортом.

Гонконг на тепер експериментує з технологією RFID у своєму аеропорту, а також у всьому ланцюжку постачання продукції сільського господарства. Місто також є лідером у використанні та запровадженні смарт-карт, якими вже користуються мільйони жителів для таких послуг, як громадський транспорт, доступ до бібліотек, доступ до будівель, магазинів та автостоянок [20].

Аналіз досвіду міст доводить, що стратегії "Smart city" є дуже різними, вони враховують специфічні проблеми та можливості міських спільнот. Водночас у контексті ІКТ особливого значення набуває загальна оптимізація технологій у різних сферах задля підвищення якості життя містян.

В Україні ідея розумних міст стає дедалі популярнішою. Smart-проекти реалізуються у Києві, Харкові, Львові, Дніпрі, Вінниці, Полтаві, Дрогобичі, Мукачеві тощо.

У Києві Концепцію розвитку розумного міста "Kyiv Smart City 2020" було прийнято у 2017 р. Її розроблення відбувалось за участю громадськості, представників українських технологічних компаній, міжнародного бізнесу, наукової спільноти.

На сьогодні у столиці впроваджено кілька дуже успішних проектів, а саме.

Е-послуги – здійснення органами виконавчої влади інформаційної діяльності у визначеній законом формі та доведення інформаційної продукції в електронному вигляді до відома споживачів.

"Картка киянина" – єдина картка доступу до міських цифрових сервісів. За її допомогою можна ідентифікувати жителя міста, вести його персональну історію і надавати йому доступ до міської інформаційно-комунікаційної інфраструктури.

Електронний запис дітей до дошкільних навчальних закладів комунальної власності.

Інформаційна система "Реєстр домашніх тварин".

"Єдиний вебпортал територіальної громади міста Києва" – сервіс для жителів столиці, де вони можуть стежити за діяльністю міської влади. Цей портал містить інформацію про все, що відбувається в Києві, й ті сервіси, якими можуть користуватися містяни. Єдиний вебпортал є точкою доступу до всіх цифрових сервісів столиці.

Відкритий бюджет – це цифровий сервіс, створений для забезпечення прозорості та вільного доступу громадськості до інформації про стан планування та виконання бюджету міста. Київ став першим містом у країні, яке повноцінно запровадило систему "Відкритий бюджет".

Київ був першим містом, яке повністю перейшло на систему Prozorro для здійснення державних закупівель.

"Портал відкритих даних" розроблено для покращення якості послуг населенню. Забезпечено відкритий доступ до даних, опублікованих Київської міською державною адміністрацією, районними державними адміністраціями та підприємствами, установами й організаціями, що належать до комунальної власності територіальної громади міста Києва.

Інформаційно-аналітична система "Майно" дає можливість швидко отримувати інформацію про майнові та інші об'єкти міської території. Її активно використовують як представники влади, так і кияни.

Система електронних петицій дає киянам можливість брати участь у розвитку міста й безпосередньо впливати на владу, співпрацювати з нею у важливих питаннях, будувати публічний діалог.

Громадський бюджет передбачає залучення жителів міста до розподілу коштів міського бюджету, приєднання містян до процесу прийняття рішень щодо розвитку міста. Будь-хто може подати проєкт, пов'язаний із покращенням життя, взяти участь у конкурсі, перемогти в голосуванні та спостерігати за тим, як його проєкт реалізують у межах міського бюджету.

"Контактний центр міста Києва" приймає скарги та пропозиції від жителів міста з метою покращення якості життя у столиці.

Проєкт "Безпечне місто" створений задля посилення безпеки киян, контролю роботи комунальних служб та управління трафіком у місті. Уже зараз функціонує система розпізнавання обличчя і номерів автомобілів.

Єдиний диспетчерський центр курує роботу комунальної техніки Київавтодору, Київзеленбуду та керівних компаній завдяки GPS-трекерам та бортовим комп'ютерам у салонах транспортних одиниць. Також GPS-трекери встановлені в міському громадському транспорті.

Створено офіційний вебагрегатор подій і офіційних заходів м. Києва.

Інші міста теж впроваджують проєкти Smart-city. Наприклад, у Дніпрі запроваджено сервіси з контролю бюджету міста та відстежування роботи Центру надання адміністративних послуг (ЦНАП). Діють мобільні додатки "Е-контакт" та "Моя поліція", які дозволяють швидко з'єднатися зі службами під час виникнення кризових ситуацій [12].

У Вінниці процеси цифровізації розпочалися ще у 2013 р., коли міськрада запустила портал <http://my.vmr.gov.ua>, на якому можна отримати доступ до документів ради в режимі *online*. У місті створена диспетчерська "Цілодобова варта", яка приймає звернення городян з усіх питань комунального господарства, охорони здоров'я, освіти, транспорту. Завдяки співпраці Вінницької міськради з приватною компанією WinDim-Tehnology, у жителів з'явилася можливість контролювати надання та оплату комунальних послуг онлайн. Реалізується проєкт "Електронна картка пацієнта", коли історія хвороби, обстежень вінничан буде зберігатися в електронному вигляді [22].

Львів пишається мхарином сервісом енергомоніторингу iMuni, що використовується у міському господарстві, автоматизованою системою управління транспортом, яка аналізує дорожній потік, керує світлофорами і контролює роботу диспетчерів та перевізників. У місті діє мобільний додаток для туристів Lviv Travel Places.

На Kyiv Smart City Forum 2020 найкращим цифровим містом з населенням менше 100 тис. осіб було визнано Мукачево. Це стало можливим завдяки впровадженню системи електронного документообігу АСУД

"ДОК ПРОФ 3", системи eHealth (сфера охорони здоров'я), геоінформаційної системи ArcGIS, муніципальної "Карті мукачівця", а також електронних квитків у громадському транспорті [12].

Досвід функціонування розумних міст свідчить, що в них створюється комфортне середовище не лише для мешканців, а й для ведення бізнесу. Це дуже важливо для українських міст з огляду на необхідність зміцнення їх конкурентоспроможності.

Дискусія і висновки. Розглядаючи досвід розумних міст світу та України, можна стверджувати, що Smart-city – це не просто технологія. Остання є лише інструментом для покращення життєдіяльності міста, а невід'ємною, первинною частиною є люди та їхня взаємодія.

Дуже важливо, щоб ІКТ були знаряддям реалізації стратегічного бачення розвитку міста, напрацьованого міською владою у тісній співпраці з громадськістю, а не виступали в ролі суто бізнес-проєктів. За такого підходу в містах формується потужна інноваційна екосистема. Оцінювання міст за факторами та індикаторами моделі "розумних" міст допомагає виявити сильні та слабкі боки міського інноваційного розвитку та врахувати ці позиції під час розроблювання загальних міських стратегій. Це надзвичайно важливо в сучасних умовах, коли конкурентоспроможність міст безпосередньо залежить від їх сприйняття інновацій.

Smart – стратегія конкретного українського міста, що потребує відновлення внаслідок агресії росії проти нашої держави, має бути специфічною, сприяти досягненню його стратегічних цілей та розв'язанню його найбільш гострих поточних проблем.

Розвиток розумних міст в Україні є доволі новим явищем, тому багато наукових і практичних аспектів цієї проблематики потребує осмислення та подальших розвідок. Це стосується висвітлення сильних боків і ризиків запровадження окремих технологій Smart-city, вивчення їхнього впливу на загальну конкурентоспроможність міста, інструментів і методів залучення зацікавлених сторін, проблематики узгодження загальної міської стратегії та Smart-концепції міста, співвідношення Smart-технологій і права людей на приватне життя тощо.

Список використаних джерел

1. Atkinson R. D. Innovation in Cities and Innovation by Cities. The information technology & innovation foundation. 2012. URL: <https://d1bcsfjk95uj19.cloudfront.net/files/2012-innovation-in-cities-by-cities.pdf>
2. Cohen B. The Top 10 Smart Cities On The Planet. *Fast company*. 01.11.12. URL: <https://www.fastcompany.com/90186037/the-top-10-smart-cities-on-the-planet>
3. Greenfield Adam Against the Smart City. New York, 2013. URL: https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/5512376/course/section/6012653/Against_the_Smart_City.pdf?time=1597691067775
4. Albino V., Berardi U., Dangelico R. M. Smart cities: definitions, dimensions, and performance. *Journal of Urban Technology*. 2015. Vol 22. Issue 1. P. 3–21. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/656e4fb0564d96407161d9e541a9ca15375d6c60.pdf>
5. Tan S. Y., Taeihagh A. Smart city governance in developing countries: A systematic literature review. *Sustainability*. 2020. № 12(3). P. 899.
6. Yigitcanlar T., Kamruzzaman M., Foth M., Sabatini-Marques J., da Costa E., Ioppolo G. Can cities become smart without being sustainable? A systematic review of the literature. *Sustainable cities and society*. 2019. № 45. P. 348–365.
7. Repette P., Sabatini-Marques J., Yigitcanlar T., Sell D., Costa E. The Evolution of City-as-a-Platform: Smart Urban Development Governance with Collective Knowledge – Based Platform Urbanism. *Land*. 2021. № 10(1). P. 33.
8. Hollis Leo. Cities Are Good for You. The Genius of the Metropolis. *Cities Are Good For You*. May 9, 2022. URL: <http://citiesaregoodforyou.com/about/>
9. Жукович І. А. Міжнародний досвід оцінювання та порівняння smart-міст. *Статистика України*. 2015. № 2. С. 16–22.
10. Чукут С. А., Дмитренко В. І. Смарт-сіті чи електронне місто: сучасні підходи до розуміння впровадження е-урядування на місцевому рівні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 13. С. 89–93.

11. Касич А. О., Федоряк Р. М., Собяніна А. П. Інноваційна технологія "Smart City" як механізм покращення рівня життя в сучасному місті. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. № 27-1. С. 50–54.
12. Маркевич К., Сіденко В. Smart-інфраструктура у сталому розвитку міст: світовий досвід та перспективи України. Київ : Заповіт, 2021. 400 с.
13. British Standards Institution : офіційний сайт. URL: <https://www.bsigroup.com/en-GB/smart-cities>.
14. Rosati U., Conti S. What is a smart city project? An urban model or a corporate business plan? *2nd International Symposium "New metropolitan perspectives"*. Reggio Calabria (Italy). 18-20 May 2016. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/82436357.pdf>.
15. Europeansmartcities : website. URL: <http://www.smart-cities.eu/>.
16. Benamrou B., Mohamed B. Ranking models of Smart Cities. *Academia*. 2014. URL: https://www.academia.edu/34516882/Ranking_models_of_Smart_Cities.
17. Cohen B., Boyd. The Smartest Cities In The World 2015: Methodology. *Fastcompany*. 11.20.14. URL: <https://www.fastcompany.com/3038818/the-smartest-cities-in-the-world-2015-methodology>.
18. Barcelona. Smart city 22@. *Oficina* 22. URL: <http://www.22barcelona.com>.
19. Zygiaris S. Smart City Reference Model: Assisting Planners to Conceptualize the Building of Smart City Innovation Ecosystems. *Journal of the Knowledge Economy, Springer*. Portland : International Center for Management of Engineering and Technology (PICMET), 2013. Vol. 4(2). P. 217–231.
20. The 10 Smartest Cities In Europe. *Fastcompany*. 01.13.14. URL: https://www.fastcompany.com/3024721/the-10-smartest-cities-in-europepartner=rss&utm_source=feedburner&utm_medium=feed&utm_campaign=Feed%3A+fastcoexist%2Ffeed+%28Co.Exist%29.
21. Е-сервіси розумного міста. *Департамент суспільних комунікацій*. URL: https://dsk.kyivcity.gov.ua/files/2020/8/19/e_servis.pdf.
22. Smart-Вінниця: як живе одне з найкомфортніших міст України. *Платформа розвитку міст*. URL: <http://urbanua.org/dosvid/ukrayinski-prykklady/308>

References

1. Atkinson, R. D. (2012). Innovation in Cities and Innovation by Cities. <https://d1bcsfj95uj19.cloudfront.net/files/2012-innovation-in-cities-by-cities.pdf>
2. Cohen, Boyd. (2012). The Top 10 Smart Cities On The Planet. <https://www.fastcompany.com/90186037/the-top-10-smart-cities-on-the-planet>
3. Greenfield, Adam (2013) Against the Smart City. https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/5512376/course/section/6012653/Against_the_Smart_City.pdf?time=1597691067775.
4. Albino, V., Berardi, U., and Dangelico, R. M. (2015). 'Smart cities: definitions, dimensions, and performance'. In: *Journal of Urban Technology*, Vol 22, Issue 1, 3–21. <https://pdfs.semanticscholar.org/656e/4fb0564d96407161d9e541a9ca15375d6c60.pdf>
5. Tan, S. Y., & Taihagh, A. (2020). Smart city governance in developing countries: A systematic literature review. *Sustainability*, 12(3), 899.
6. Yigitcanlar, T., Kamruzzaman, M., Foth, M., Sabatini-Marques, J., da Costa, E., & Ioppolo, G. (2019). Can cities become smart without being sustainable? A systematic review of the literature. *Sustainable cities and society*, 45, 348–365.

7. Repette, P., Sabatini-Marques, J., Yigitcanlar, T., Sell, D., & Costa, E. (2021). The Evolution of City-as-a Platform: Smart Urban Development Governance with Collective Knowledge – Based Platform Urbanism. *Land*, 10(1), 33.
8. Hollis, Leo (2015) Cities Are Good for You. The Genius of the Metropolis. <http://citiesaregoodforyou.com/about/>
9. Zhukovych, I.A (2015). Mizhnarodnyi dosvid otsiniuvannia ta porivniannia smart-mist. [International experience of evaluation and comparison of smart-cities]. *Statystyka Ukrainy*. 2, pp.16-22. [in Ukrainian].
10. Chukut, S., & Dmytrenko, V. (2016). Smart-siti chy elektronne misto: suchasni pidkhody do rozuminnia vprovadzhennia e-uriaduvannia na mistsevomu rivni. [Smart city or electronic city: modern approaches to the understanding of the implementation of e-governance at the local level]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*. 13, pp.89-93. [in Ukrainian].
11. Kasych A.O., Fedoryak R.M., & Sobyanina A.P. (2017). Innovatsiina tekhnolohiia "Smart City" yak mekhanizm pokrashchennia rivnia zhyttia v suchasnomu misti. [Innovative technology "Smart city" as a mechanism of improving the level of life in the modern city]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. 27-1. pp.50-54. [in Ukrainian].
12. Markevych, K., & Sidenko, V. (2021). Smart-infrastruktura u stalomu rozvytku mist: svitovyi dosvid ta perspektyvy Ukrainy. Tsentr Razumkova. [Smart-infrastructure in sustainable urban development: world experience and prospects of Ukraine. Razumkov Center]. Kyiv, Zapovit [in Ukrainian].
13. Official website BSI (British Standards Institution). <https://www.bsigroup.com/en-GB/smart-cities>.
14. Rosati, U., Conti, S. (2016). What is a smart city project? An urban model or a corporate business plan? <https://core.ac.uk/download/pdf/82436357.pdf>.
15. Europeansmartcities. <http://www.smart-cities.eu/>.
16. Benamrou, B., Mohamed, B. (2014). Ranking models of Smart Cities. URL: https://www.academia.edu/34516882/Ranking_models_of_Smart_Cities.
17. Cohen, Boyd. (2015). The Smartest Cities In The World 2015: Methodology. <https://www.fastcompany.com/3038818/the-smartest-cities-in-the-world-2015-methodology>.
18. Barcelona. Smart city 22@. <http://www.22barcelona.com>.
19. Zygiaris, S. (2013). Smart City Reference Model: Assisting Planners to Conceptualize the Building of Smart City Innovation Ecosystems. *Journal of the Knowledge Economy, Springer*; Portland International Center for Management of Engineering and Technology (PICMET), vol. 4(2), 217–231.
20. The 10 Smartest Cities In Europe URL: https://www.fastcompany.com/3024721/the-10-smartest-cities-in-europepartner=rss&utm_source=feedburner&utm_medium=feed&utm_campaign=Feed%3A+fastcoexist%2Ffeed+%28Co.Exist%29.
21. (2019). E-servisy rozumnoho mista [E-services of a smart city]. https://dsk.kyivcity.gov.ua/files/2020/8/19/e_servis.pdf. [in Ukrainian].
22. Smart-Vinnitsia: yak zhyve odne z naikomfortnishykh mist Ukrainy [Smart-Vinnitsia: how one of the most comfortable cities in Ukraine] lives. <http://urbanua.org/dosvid/ukrayinski-prykklady/308>. [in Ukrainian].

Отримано: 14.11.22

Ухвалено до друку: 19.12.22

Опубліковано: 30.01.23

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv
Public Administration, 1(17), 5-10
UDC 332.1:711
DOI: doi.org/10.17721/2616-9193.2023/17-1/7

Olha Berdanova, PhD in Economics, Associate Prof.
Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-0776-1868>
email: berdanovao@gmail.com

CREATING SMART CITIES – A STRATEGIC CONCEPT OF INNOVATIVE URBAN DEVELOPMENT

The conceptual views on the development of the SMART-cities, which are characterized by ambiguity, are examined in the article. On the one hand, the SMART-city concept is a logical continuation of the penetration of information and communication technologies into our lives. On the other hand, cities are gradually becoming effective robots, and people are under constant surveillance, which to some extent violates their right to privacy.

At the same time, it is determined that SMART-cities are characterized by innovative use of information and communication technologies to ensure diverse, comfortable and sustainable urban development. Under conditions of democratic governance in the city, establishing close feedback with citizens and involving them in decision-making of ICT-based innovations can significantly improve the functioning of urban services and help create a safe environment and a favorable business climate in the city. Therefore, the implementation of the SMART-city concept is becoming increasingly popular and covers both large and medium and small cities.

Approaches to the evaluation of SMART-cities are outlined. The spheres of urban development and indicators by which it is possible to investigate the degree of implementation of the SMART-city concept in different cities are described.

The world experience of application of information and communication technologies in the city management system is investigated. It is revealed that there are no uniform approaches to the essence of necessary innovations and ways of their implementation. SMART-city strategies are very different, they take into account the specific problems and opportunities of urban communities.

The experience of Ukrainian cities in the context of SMART-city is studied, which testifies to significant successes in this direction.

It is determined that SMART-city should be an instrument of realization of the strategic vision of the city development, developed by the city authorities in close cooperation with the public, and not be separate business projects.

Keywords: SMART-city; innovations; municipal government; strategy.

Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Державне управління, 1(17), 11-15
УДК 351
DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-9193.2023/17-2/7>

Аріна Боніславська, асп.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-8193-2883>
email: bonislavskaarina@gmail.com

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЛІСОВОГО СЕКТОРУ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Відомо, що ліси є важливим сегментом економіки країни, який серйозно потерпає через активні воєнні дії. Обстріли спричинили багато пожеж, частина з яких зайнялись у "смарагдовому поясі" – природоохоронних територіях. Крім того, велика кількість знищених лісів були штучно висадженими, що нівелює можливість їх відновлення природним шляхом. При цьому деревина залишається важливою для експорту, який підтримує економіку нашої країни в цей складний час, та ресурсом для будівельних матеріалів, які знадобляться у величезних кількостях для відбудови зруйнованої інфраструктури. Визначено, що саме це зумовлює необхідність якнайшвидшого вдосконалення державної системи регулювання лісового сектору з урахуванням сучасних викликів і потреб, а також євроінтеграційних процесів, які активно відбуваються у країні.

У статті розкрито зміст сучасної системи регулювання лісгосподарського сектору. Виокремлено основні проблеми функціонування системи регулювання діяльності суб'єктів лісового сектору, що діє в Україні. Розглянуто досвід європейських країн щодо реформування системи управління лісами і обґрунтовано доцільність його імплементації у вітчизняну практику.

Здійснено ґрунтовний аналіз українських і закордонних наукових, законодавчих і публіцистичних джерел. Це дало можливість дійти висновку, що для вдосконалення функціонування вітчизняного лісового сектору необхідно: диверсифікувати методи та інструменти фінансово-кредитного стимулювання ведення бізнесу в лісовому секторі; використовувати інноваційні методи та технології в управлінні лісгосподарським та деревообробним бізнесом; застосувати інструменти пільгового оподаткування у разі реалізації проєктів підвищення рівня утилізації неликвідної деревини, порубкових решток, кускових відходів, тирси та стружки; стимулювати виготовленням біопалива на основі перероблення деревних відходів; здійснити комплексний перегляд законів і підзаконних актів, що регулюють лісові відносини, з метою їх приведення у відповідність до законодавчої бази Європейського Союзу; використовувати технології бенчмаркінгу, факторингу та фандрайзингу.

Зазначені висновки отримано в результаті аналізу українського досвіду реформування системи державного регулювання лісового сектору та потенційних напрямків її подальшої трансформації в умовах євроінтеграції та відбудови України.

Ключові слова: лісове господарство, ліс, євроінтеграція, економіка, війна.

Вступ. Державне регулювання лісового сектору в Україні ніколи не було досконалим. Після здобуття незалежності в 1991 р. наша держава переживала тривалий період економічної стагнації, який негативно відобразився на всіх секторах. Довгий час питання вдосконалення лісового сектору не було пріоритетним, але з 2014 р. тут простежувалась позитивна динаміка, яка була пов'язана з курсом України на інтеграцію з Європейським Союзом. Проте у вітчизняній практиці регулювання лісового сектору все ще не повністю впроваджено провідні напрацювання країн Європейського Союзу.

Це актуалізує вивчення релевантного досвіду Польщі, Литви, Латвії, Естонії, Чехії та Угорщини та подальших перспектив його впровадження в Українських реаліях. Практика цих країн передбачає розподіл конфліктних функцій у лісовому господарстві, використання приватної ініціативи та залучення до виконання лісгосподарських робіт сторонніх підприємців через тендери.

Сьогодні лісовий сектор змушений функціонувати в умовах війни, коли щодня згорають гектари лісів від обстрілів, а незаконні вирубки користуються загальними настроями в країні для розширення нелегального експорту. Тому наразі вдосконалення у цій сфері є затребуваними, як ніколи. Адже ліс – це ресурс, який ми маємо зберегти для подальшої відбудови України та мудро використовувати зараз для стабілізації економіки.

Метою статті стало визначення основних шляхів підвищення ефективності державного регулювання лісового сектору в Україні на основі вивчення досвіду країн Європейського Союзу. Досягнення зазначеної мети передбачало виконання низки завдань: з'ясувати сучасні особливості державного регулювання лісового сектору; виокремити основні проблеми, які знижують

ефективність державного регулювання лісового сектору; визначити основні можливості для впровадження європейських практик у повоєнному відновленні функціонування лісового сектору.

Джерела. Питання державного регулювання лісового сектору відображено у працях цілої низки вітчизняних і закордонних учених: Я. Ковалю, І. Лицур, М. Попкова, В. Сторожука, Г. Мішеніної, М. Хвесика, Г. Гончаренка, О. Козачука.

Тему регулювання природокористування, зокрема лісокористування, досліджували: Р. Бабич, Л. Балджи, А. Бобко, О. Голуб, В. Голян, Ю. Давидюк, О. Кашенко, Я. Коваль, О. Левандівський, І. Лицур, Є. Мішенін, Л. Мельник, М. Попков, І. Синякевич, І. Соловій, Ю. Туниця, М. Хвесик, О. Фурдичко, С. Шершун.

Ключовими для цього дослідження стали напрацювання М. Балджи, С. Гасанова, В. Голяна, С. Демидюка, А. Карпука, М. Попкова, Л. Усакової.

Методологія. Викладені матеріали дослідження було сформовано за допомогою низки загальнонаукових та спеціальнонаукових методів.

Серед ключових:

- герменевтичний – вивчено статистичні та теоретичні дані з наукових джерел і нормативно-правових актів;
- політологічний – проаналізовано особливості процесу формування системи державного регулювання лісового сектору;
- системний – дозволив визначити зміни в системі державного регулювання лісового сектору, які виникли у зв'язку з процесами євроатлантичної інтеграції нашої країни.

Результати. В умовах війни складно сформувати універсальну та дієву систему державного регулювання лісового сектору. Але наразі існує суттєва необхідність врегулювати експорт деревини для отримання фінансових надходжень, які могли б підтримувати нестабільну економіку України. Крім того, відмова від російських енергоносіїв та складний опалювальний сезон підвищують інтерес до деревини – як альтернативного виду опалення. Усе це ще більше актуалізує тему цього дослідження.

Станом на 2021 р., ліси охоплювали тільки 16 % територій України. До початку повномасштабної війни, наша країна посідала 35-те місце в Європі за рівнем лісистості. Це доволі низький показник, який погіршився через спричинені обстрілами лісові пожежі. Крім того, практично половина лісів України були штучно створеними, що унеможлиблює їх відновлення "природним" шляхом [7].

Ліси є важливим ресурсом для економіки держави та джерелом робочих місць для людей в умовах підвищеного рівня безробіття, який спостерігається сьогодні. Для обслуговування 1 гектару лісу створюється близько 10 робочих місць. Загалом господарство забезпечує робочими місцями та сировиною близько 1 млн жителів країни.

Ще з 2014 р. Україна взяла курс на інтеграцію до Європейського Союзу, що мало б зумовити активну модернізацію та врегулювання лісового сектору за європейськими стандартами. Проте станом на сьогодні у вітчизняній практиці регулювання лісового сектору все ще мало впроваджено провідних напрацювань країн Європейського Союзу.

Тому ця тема потребує подальшого теоретичного та практичного опрацювання з огляду на стрімку зміну умов функціонування країни.

Лісова політика Європейського Союзу (далі ЄС) щодо розвитку сталого управління лісовими ресурсами базується на принципах, які були проголошені на Конференції Об'єднаних Націй з довкілля і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.), Європейським парламентом на конференціях міністрів у Страсбурзі (1990 р.), Гельсінкі (1993 р.), Лісабоні (1998 р.), Відні (2003 р.), Варшаві (2007 р.). Вона отримала відображення у таких відомих документах, як: "Стратегія", "Програма дій товариства в лісовому секторі" (1998 р.) та Стратегія Європейського Союзу в галузі лісового господарства (1997 р.).

Найбільш цікавим для нас тут є досвід Польщі, Литви, Латвії, Естонії та Чехії, який передбачає:

- розподіл конфліктних функцій у лісовому господарстві;
- залучення до виконання лісогосподарських робіт підприємців через тендери;
- реалізацію необробленої деревини через біржові торги.

Зазначені чинники дозволять забезпечити функціонування конкурентного ринку лісоматеріалів. Крім того, важливими напрямками у сфері лісового господарства, які потребують активного розвитку, сьогодні є:

1) розроблення екологічно безпечних систем ведення лісового господарства і лісокористування, вимог до технологічного оснащення, сучасних технологій і технічних засобів охорони, захисту, виявлення вогнищ, пожежогащення, відтворення лісів та засадження територій;

2) розроблення методів отримання швидкорослих і високопродуктивних лісових порід із відповідними властивостями на основі біотехнології, методів лісової генетики й селекції [9, с. 94].

Звісно, ключовим елементом успішного функціонування лісового сектору є організація системи його державного регулювання. Зокрема, втручання державних органів влади в діяльність лісогосподарських підприємств може відбуватися у трьох формах:

1) прямого втручання (або, як ще його називають, безпосереднього державного адміністрування);

2) непрямого економічного стимулювання, що здійснюється у формі створення стимулів (через надання різноманітних податкових, митних та інших пільг і привілеїв);

3) фінансування лісогосподарської діяльності, забезпечення умов ринкового саморегулювання (полягає у створенні конкурентних рівних умов для всіх суб'єктів лісогосподарування та використання таких ринкових механізмів, як вільне ціноутворення, біржова торгівля, залучення сторонніх суб'єктів господарювання на виконання визначеного кола лісогосподарських робіт) [4, с. 27].

Що стосується України, то в нашій державі політика у сфері лісового господарства спирається більше на використання інструментів прямого державного втручання та економічне стимулювання невиснажливого лісокористування.

Основними структурними елементами лісового сектору виступають:

- 1) лісове господарство;
- 2) деревообробна промисловість;
- 3) меблева промисловість;
- 4) целюлозно-паперова промисловість;
- 5) лісохімічна промисловість.

У 90-х роках минулого століття економічна криза призвела до значного звуження виробничих потужностей у зазначених галузях промисловості. Тому наразі відновлення традиційного для переробних ланок лісового комплексу потенціалу вимагає формування сучасної конструкції державного регулювання інституціональних змін.

Сама ж суть державного регулювання природокористування та охорони довкілля визначається екологічною політикою держави. В умовах залучення європейських практик ця система має бути спрямована на перебудову відносин у системі "людина – суспільство – довкілля". Сьогодні потрібно переформатувати органи державного управління методологією, яка відповідала б принципам комплексного природокористування.

Державна політика управління природокористуванням повинна базуватися на стабільній системі законодавчих актів і нормативів, але в умовах військового стану та постійних змін внутрішньо- та зовнішньополітичної ситуації ця система має бути еластичною, щоб реагувати на зміни навколишніх компонентів та уникати потенційних криз. Це стане ефективним засобом подолання економічних та екологічних проблем, урегулювання природокористування.

Комплексний підхід до вивчення і використання природних ресурсів – це виявлення, облік і оцінювання всього різноманіття ресурсів території, розгляд об'єктів використання як складової частини цілого природного

комплексу, визначення усіх можливих наслідків змін природи, обґрунтування та вибір таких шляхів господарської діяльності, що дозволяють найповніше використовувати ресурси, скоротити відходи та мінімізувати негативний вплив на навколишнє середовище" [5, с. 20].

Державне регулювання природокористування, у свою чергу, спрямоване на реалізацію еколого-економічної функції держави і неухильне дотримання стандартів екологічної безпеки. Воно забезпечує відповідальність за виконання державних програм; стабілізацію політики в оподатковуванні, фінансуванні, кредитуванні та формуванні бюджету, тобто виступає реальним механізмом належного природозахисної політики у функціонування господарських систем.

У своїй роботі М. Балджи стверджує, що цей механізм на основі моніторингу та контролю забезпечить реалізацію спільних зусиль органів виконавчої влади, місцевого самоврядування щодо використання, охорони та відтворення природно-ресурсного потенціалу [1].

У теперішніх кризових умовах необхідним є створення більш чіткої стратегії інституціональних змін у лісовому секторі та відображення її економічної інтерпретації з поєднанням усіх державних регуляторів, що сформують систему належного контролю господарського освоєння ресурсів лісу та використанням ресурсно-виробничого потенціалу деревообробного виробництва.

Методами державного регулювання інституціональних змін у лісовому господарстві можуть слугувати:

- базове лісовпорядкування;
- інвентаризація лісів;
- формування кадастру лісових запасів.

Крім того, дослідники економічних процесів у лісовій галузі наголошують на важливості фіскального регулювання лісового бізнесу, оскільки цей механізм забезпечує дотримання принципів раціональності та екологічності використання лісових ресурсів, а ще й сприяє лісовідновленню.

Зокрема, В. Голян стверджує, що "фіскальним регуляторам варто надати ще більшої дієвості, а саме необхідно розробити та впровадити механізм фіскального стимулювання поглибленого перероблення деревних ресурсів та використання вторинної лісосировини" [3, с. 8–9].

У свою чергу, С. Гасанов зауважує, що "поряд із удосконаленням фіскального регулювання інституціональних змін у лісовому господарстві має відбуватися модернізація фіскального інструментарію стимулювання процесів модернізації та реконструкції матеріально-технічної бази окремих деревопереробних сегментів лісового сектору" [2, с. 9–10].

Важливо також удосконалювати форми державного впливу на приватний сегмент вітчизняного деревоперероблення. Серед ключових можна виокремити:

- надання державного замовлення;
- формування публічно-приватних партнерств на основі поєднання приватного і державного капіталу;
- надання різних фінансових преференцій у формі звільнення від ввізного мита на деревообробне обладнання;
- надання пільг під час сплати податку на прибуток і рентних платежів;

- компенсація частини відсотків за отримання кредитних ресурсів комерційних банків.

Приватні капітальні та фінансові інвестиції мають спрямовуватися на фінансування проєктів створення сучасних деревопереробних виробництв, організації виробництв паливних ресурсів на основі перероблення вторинної сировини.

Що стосується проблем інвестиційного розвитку лісових правовідносин, то ключовими є:

- недостатність фінансування зазначеної сфери;
- недостатня модернізація техніко-технологічної бази промислового виробництва;
- слабка розбудова виробничої та невиробничої інфраструктури;
- гальмування впровадження перспективних форм активізації інноваційної діяльності;
- невикористання передового досвіду інформаційного забезпечення суспільного відтворення;
- повільне розроблювання та реалізація проєктів та напрямів інноваційного розвитку.

Розв'язання окреслених проблем має бути першочерговим завданням для держави на шляху розвитку інноваційної сфери економіки лісогосподарства.

Пріоритетними напрямками вдосконалення вітчизняної системи управління лісовим сектором виступають:

- 1) кластерна форма організації лісогосподарського та деревообробного виробництва;
- 2) диверсифікація методів та інструментів фіскально-кредитного стимулювання ведення бізнесу в лісовому секторі;
- 3) використання інноваційних методів і технологій в управлінні лісогосподарським та деревообробним бізнесом.

Для виправлення ситуації необхідні кардинальні реформи. За сучасних умов реформування державного управління лісами та ведення лісового господарства стає необхідним. Серед головних напрямів реформ:

- 1) удосконалення відносин, пов'язаних із реалізацією прав власності на лісові землі, ліси, лісові ресурси й засоби виробництва;
- 2) підготування і впровадження інституційної реформи;
- 3) забезпечення конкурентоздатності й інноваційного розвитку лісoproмислового сектору;
- 4) протидія корупції в лісовому секторі.

Необхідною умовою здійснення реформ є комплексний перегляд законів та підзаконних актів, що регулюють лісові відносини, з метою їх приведення у відповідність із законодавчою базою Європейського Союзу [8] і новою моделлю управління лісами [6].

Невід'ємним складником імплементації передового іноземного досвіду в частині інституціоналізації сучасних форм і методів організації лісогосподарського та деревообробного бізнесу є використання технологій бенчмаркінгу, факторингу та фандрейзингу [3, с. 12].

Через спричинене війною загострення питання проведення опалювального сезону та енергоефективності, значні перспективи відкриваються і перед виготовленням біопалива на основі перероблення деревних відходів.

Відповідні стимули для суб'єктів лісогосподарського та деревообробного виробництва будуть закладені через застосування інструментів пільгового оподаткування у разі реалізації проєктів підвищення рівня утилі-

зації неліквідної деревини, порубкових решток, кускових відходів, тирси та стружки, що в результаті дасть можливість на порядок збільшити обсяги виробництва паливних брикетів та гранул, зменшить залежність від російського викопного палива та сприятиме зменшенню вартості енергоносіїв загалом.

Дискусія і висновки. Отже, сьогодні питання вдосконалення системи державного регулювання лісового сектору є особливо актуальним для нашої держави у зв'язку з воєнною агресією з боку Росії, яка призводить до знищення лісового фонду, зниження експорту та ускладнення проведення опалювального сезону.

Крім того, Україні було надано статус кандидата на вступ до ЄС, що зумовлює необхідність реформування цієї галузі на основі європейських норм у максимально стислі строки за такими основними напрямками, як:

- 1) удосконалення відносин, пов'язаних із реалізацією прав власності на лісові землі, ліси, лісові ресурси й засоби виробництва;
- 2) підготування і впровадження інституційної реформи;
- 3) забезпечення конкурентоздатності й інноваційного розвитку лісопромислового сектору;
- 4) протидія корупції в лісовому секторі.

Для розв'язання зазначених проблем та реалізації курсу на євроінтеграцію сьогодні необхідно:

- диверсифікувати методи й інструменти фінансово-кредитного стимулювання ведення бізнесу в лісовому секторі;
- використовувати інноваційні методи та технології в управлінні лісогосподарським та деревообробним бізнесом;
- застосовувати інструменти пільгового оподаткування в разі реалізації проєктів підвищення рівня утилізації неліквідної деревини, порубкових решток, кускових відходів, тирси та стружки;
- стимулювати виготовлення біопалива на основі перероблення деревних відходів;
- здійснити комплексний перегляд законів та підзаконних актів, що регулюють лісові відносини, з метою їх приведення у відповідність до законодавчої бази Європейського Союзу;
- використовувати технології бенчмаркінгу, факторингу та фінансування.

Список використаних джерел

1. Балджи М. Д. Шляхи вдосконалення державного регулювання природокористування. *Вісник КНТЕУ*. Вип. №2. Київ, 2009. С. 26–34.
2. Гасанов С. С., Голян В. А. Фінансове регулювання природокористування: перспективи модернізації. *Економіст*. Вип. № 12. Київ, 2015. С. 9–12.
3. Голян В. А. Державне регулювання інституціональних змін у лісовому секторі економіки України: теоретико-методологічний контекст. *Економіка та держава*. Вип. № 11. Київ, 2018. С. 8–14.
4. Демидюк С. М. Удосконалення еколого-економічного регулювання лісогосподарського підприємництва: вітчизняні реалії та доцільність імплементації зарубіжного досвіду. *Інвестиції: практика та досвід*. Вип. № 12. Київ 2012. С. 26–28

5. Карпук А. І. Суть та особливості регулювання лісокористування в ринкових умовах. *Агросвіт*. Вип. № 15. Київ, 2012. С. 17–22.

6. Попков М. Лісова політика і стратегія України: оцінка, проблеми й шляхи їх вирішення. *Програма "Правозастосування й управління в лісовому секторі країн східного регіону дії європейського інструменту сусідства та партнерства"*. URL: <http://www.fleg.org.ua/docs/736>

7. Публічний звіт державного агентства лісових ресурсів 2019-2021 роки. *Державне агентство лісових ресурсів*. URL: <https://forest.gov.ua/agentstvo/komunikaciyi-z-gromadskisty/publicni-zviti-derzhlisagentstva>

8. Сторожук В. Порівняльний аналіз лісового законодавства України та пов'язаних із ним правових актів на відповідність до законодавчої бази Європейського Союзу з питань сталого управління лісами: аналітичний звіт. Київ, 2010. URL: http://www.fleg.org.ua/fileadmin/user_upload/ufs/04.%20Program%20Information/4.02%20Program%20Components/4.02.02%20Legislation/4.02.02.Comparative_Analysis_of_Forest_Legislation_Ukraine.pdf

9. Ускова Л. В. Інноваційний розвиток лісогосподарської діяльності в Україні: пріоритетні напрями фундаментальних та прикладних досліджень. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету*. 2012. Вип. № 31(1). С. 93–96.

References

1. Baldzhi M. (2009) Shlyakhy vdoskonalennya derzhavnoho rehulyuvannya pryrodokorystuvannya [Ways to improve state regulation of nature use] *KNTEU Bulletin*, Vol. No. 2 – Kyiv. – P. 26–34.
2. Hasanov S. (2015) Fiskal'ne rehulyuvannya pryrodokorystuvannya: perspektivy modernizatsiyi [Fiscal regulation of nature use: prospects for modernization] *The Economist*, Vol. No. 12. – Kyiv. – pp. 9–12.
3. Golyan V. (2018) Derzhavne rehulyuvannya instytutsional'nykh zmin u lisovomu sektori ekonomiky Ukrainy: teoretyko-metodolohichnyy kontekst [State regulation of institutional changes in the forest sector of the economy of Ukraine: theoretical and methodological context] *Economy and the state*, Vol. No. 11. – Kyiv. – P. 8–14.
4. Demydyuk S. (2012) Udoskonalennya ekoloho-ekonomichnoho rehulyuvannya lisohospodars'koho pidpryyemnytstva: vitchyznyani realiyi ta dotsil'nist' implementatsiyi zarubizhnoho dosvidu [Improvement of ecological and economic regulation of forestry entrepreneurship: domestic realities and feasibility of implementation of foreign experience] *Investments: practice and experience*, Vol. No. 12. – Kyiv. – P. 26–28
5. Karpuk A. (2012) Sut' ta osoblyvosti rehulyuvannya lisokorystuvannya v rynkovykh umovakh [The essence and peculiarities of the regulation of forest use in market conditions] *Agrosvit*, Vol. No. 15 – Kyiv. – P. 17–22.
6. Popkov M. (2019) Lisova polityka i stratehiya Ukrainy: otsinka, problemy y shlyakhy yikh vyreshennya [Forest policy and strategy of Ukraine: assessment, problems and ways to solve them] from 03.08.2022 – Available at: <http://www.fleg.org.ua/docs/736> [in Ukrainian]
7. Publichnyy zvit derzhavnoho ahenstva lisovykh resursiv 2019-2021 roky (2021) [Public report of the State Forest Resources Agency 2019-2021] from 03.08.2022 – Available at: <https://forest.gov.ua/agentstvo/komunikaciyi-z-gromadskisty/publicni-zviti-derzhlisagentstva>
8. Storozhuk V. (2019) Porivnyal'nyy analiz lisovoho zakonodavstva Ukrainy ta pov'yazanykh iz nym pravovykh aktiv na vidpovidnist' do zakonodavchoy bazy Yevropeys'koho Soyuzu z pytan' staloho upravlinnya lisamy [Comparative analysis of forest legislation of Ukraine and related legal acts for compliance with the legal framework of the European Union on sustainable forest management] from 03.08.2022 – Available at: http://www.fleg.org.ua/fileadmin/user_upload/ufs/04.%20Program%20Information/4.02%20Program%20Components/4.02.02%20Legislation/4.02.02.Comparative_Analysis_of_Forest_Legislation_Ukraine.pdf [in Ukrainian]
9. Uskova L. (1021) Innovatsiynyy rozvytok lisohospodars'koyi diyal'nosti v Ukraini: priorytetni napryamky fundamental'nykh ta prykladnykh doslidzhen' [Innovative development of forestry activity in Ukraine: priority areas of fundamental and applied research] *Collection of Scientific Works of the Cherkasy State Technological University*, Vol. No. 31(1). – Cherkasy. – P. 93–96.

Отримано: 14.11.22

Ухвалено до друку: 19.12.22

Опубліковано: 30.01.23

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv
Public Administration, 1(17), 11-15
UDC 351
DOI: doi.org/10.17721/2616-9193.2023/17-2/7

Arina Andriivna Bonislavska, PhD Student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-8193-2883>
email: bonislavskaarina@gmail.com

THE IMPACT OF DIGITALIZATION ON THE UKRAINIAN CIVIL SERVICE DEVELOPMENT

Forests are an important segment of the country's economy, which is seriously suffering due to active military operations. The shelling caused many fires, some of which started in the "emerald belt" – nature conservation areas. In addition, a large number of destroyed forests were artificially planted, which eliminates the possibility of their natural restoration.

At the same time, wood remains important for exports that support our country's economy in this difficult time, and a resource for construction materials that will be needed in huge quantities to rebuild the destroyed infrastructure.

This is what determines the need for the fastest possible improvement of the state system of regulation of the forest sector, taking into account modern challenges and needs, as well as the European integration processes that are actively taking place in the country.

The content of the modern regulation system of the forestry sector is revealed in the article. The main problems of the functioning of the system of regulating the activities of forest sector entities operating in Ukraine are highlighted. The experience of European countries regarding the reform of the forest management system is considered and the expediency of its implementation in domestic practice is substantiated.

To reveal the research topic, a thorough analysis of Ukrainian and foreign scientific, legislative and journalistic sources was carried out. This made it possible to come to the conclusion that in order to improve the functioning of the domestic forest sector, it is necessary to: to diversify the methods and tools of fiscal and credit stimulation of business in the forest sector; use innovative methods and technologies in the management of forestry and woodworking business; apply the tools of preferential taxation in the case of implementation of projects to increase the level of utilization of non-liquid wood, sawn residues, lumpy waste, sawdust and shavings; to stimulate the production of biofuel based on the processing of wood waste; carry out a comprehensive review of laws and by-laws regulating forest relations, with the aim of bringing them into line with the legislative framework of the European Union; use benchmarking, factoring and fundraising technologies.

These conclusions were obtained as a result of the analysis of the Ukrainian experience of reforming the system of state regulation of the forest sector and potential directions for its further transformation into the conditions of European integration and reconstruction of Ukraine.

Keywords: forestry, forest, European integration, economy, war.

Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Державне управління, 1(17), 16-20
УДК 321:316.3(477)
DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-9193.2023/17-3/7>

Валентина Гошовська, д-р політ. наук, проф.
Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-3011-4450>
e-mail: v.goshovska@gmail.com

Ігор Рейтерович, канд. політ. наук, доц.
Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-7852-1373>
e-mail: reiterovych@gmail.com

ПОЛІТИЧНИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ: ОСОБЛИВОСТІ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Проаналізовано особливості політичного процесу в Україні, досліджено його місце серед інших соціальних процесів, а також визначено ключові проблеми та перспективи розвитку. Підтверджено, що політичний процес є формою функціонування політичної системи суспільства, що розвивається у просторі та часі, а також відображає реальну взаємодію суб'єктів публічної політики.

Визначено, що в Україні політичний процес не є лінійним, будь-який консенсус між ключовими акторами процесу щодо його цілей або засобів апріорі неможливий, відбувається постійне хитання між демократичними та авторитарними тенденціями, а переважна більшість політичних дій та рішень мають кулуарний або тіньовий характер.

Зазначено, що ключовими факторами, що впливають на політичний процес в Україні, є трансформація інституційної системи, роль груп інтересів і груп тиску, а також система цінностей та поведінковий код вітчизняної політичної еліти. Доведено, що сьогодні в Україні сформувалася своєрідна інституційна пастка – неефективна самопідтримувальна стабільна інституційна рівновага, що базується на сукупності формальних та неформальних політичних інститутів у політичному процесі, яку ніхто з головних політичних акторів не зацікавлений змінювати. Це пов'язано з тим, що в інституційній пастці політичні еліти можуть отримувати ренту (фактично "грабувати" країну в економічному плані) і залишатися при владі. Водночас деякі інституційні зміни, які відбулися в Україні після 2014 року, сприяють поступовому виходу нашої країни з інституційної пастки (ідеться про значне розширення спроможності організацій громадянського суспільства; початок повномасштабної реформи судової системи; децентралізацію та реформу державної служби, ширше – формування системи публічного управління; зміну зовнішньополітичних пріоритетів). Показано, що в найближчий перспективі слід зосередитися на дослідженні ролі представницьких органів державної влади в політичних процесах, оскільки саме через них громадяни стають ближчими до процесу публічного управління.

Ключові слова: політичний процес, політичні інститути, інституційна пастка, групи інтересів, фінансово-промислові групи.

Вступ. Після відновлення Незалежності України в 1991 р. політичний процес у нашій державі передусім був спрямований на формування та подальшу розбудову політичних інститутів, а також їх демократизацію. При цьому зазначені процеси відбувалися в умовах надзвичайно гострої соціально-економічної, політичної та світоглядної кризи. Адже постколоніальний або демократичний транзит в Україні (як, до речі, і в інших державах колишнього СРСР) від самого початку зіштовхнувся з "фундаментальними проблемами державності, створення нації, відносинами з національними меншинами та колишніми метрополіями. Чотирма складовими елементами такого переходу стали демократизація, маркетизація, будівництво модерної держави і громадянської нації" [4, с. 177].

Зазначені фактори, безумовно, наклали свій відбиток на сутність і динаміку політичних процесів та визначили особливості й перспективи їхнього розвитку на багато років наперед. Зокрема, вони характеризуються певною хаотичністю, суттєвим домінуванням революційних механізмів над еволюційними, відсутністю загальновищезначних стандартів і методів політичної боротьби, розвитком неформальних угод та правил, майже повною відсутністю орієнтирів суспільного розвитку, узгоджених з громадянами, тощо. Фактично можна стверджувати, що українське суспільство, на жаль, впродовж усіх років Незалежності перебуває у стані перманентних політичних криз.

Однак слід констатувати, що вищезазначені проблеми значною мірою відійшли на другий план після початку широкомасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 р. Українська влада та українське суспільство об'єдналися та наразі роблять усе для перемоги нашої країни. Відповідно, вектори розвитку політичного процесу та динаміка політичних відносин суттєво змінилися, реальна взаємодія ключових політичних інститутів та політичних акторів звелася до питань національної безпеки і оборони, а деякі формальні та неформальні політичні практики або суттєво трансформувалися, або взагалі припинили своє існування.

Водночас не викликає сумніву той факт, що після перемоги питання визначення та аналізу ключових проблем і перспектив розвитку політичного процесу в Україні набуде особливої актуальності – передусім у контексті модернізації політичної системи країни як складової частини *національної системи стійкості*, а також завершення процесів європейської інтеграції.

Джерела. Концептуальні засади теорії та методів дослідження політичних процесів було закладено в роботах провідних зарубіжних учених у сфері політичної науки – Г. Алмонда, Д. Істона, Г. Пауелла, Л. Пая, Д. Мангейма, У. Ліпмана, Ф. Фукуями та інших.

Сучасний науковий підхід до дослідження політичних процесів економічними методами представлено у працях Г. Саймона, К. Ерроу, Е. Даунса та Д. Неша.

Серед вітчизняних дослідників значний внесок у зрозуміння теоретичних і практичних аспектів досліджу-

ваного нами феномену зробили Т. Бевз, В. Горбатенко, М. Горбатюк, Г. Зеленько, М. Кармазіна, І. Леонтьєв, О. Ляшенко, О. Майборода, Ю. Мацієвський, О. Рафальський, З. Самчук, Ю. Шайгородський, Ю. Шаповал та інші.

Водночас слід зазначити, що окремі проблеми розвитку політичних процесів в Україні залишаються недостатньо висвітленими в академічній літературі, зокрема через появу нових факторів, викликів або перманентну зміну політичної кон'юнктури.

Методологія. Теоретичними та методологічними засадами статті є комплекс загальнонаукових (аналізу і синтезу, дедукції, індукції й узагальнення) та спеціальних наукових методів у сфері дослідження політичних інститутів і процесів. Зокрема, структурно-функціональний підхід застосовувався для розкриття сутності політичного процесу, а системний аналіз дозволив визначити ключові особливості політичного процесу в Україні. Компаративний аналіз використовувався для визначення відмінностей вітчизняного політичного процесу від загальноприйнятих світових практик. Нарешті, для з'ясування перспектив політичного процесу в Україні було застосовано пошуковий та прогностичний методи.

Результати. Почнемо з того, що політичний процес – "це форма функціонування політичної системи суспільства, яка еволюціонує у просторі та часі" [7, с. 517]. Цей процес відображає реальну взаємодію суб'єктів політики, яка здійснюється "не відповідно до намірів правлячої еліти та політичних лідерів, а в результаті дії багатьох різноманітних внутрішніх і зовнішніх факторів. Ця сукупність дій усіх суб'єктів політики щодо реалізації власних специфічних функцій у сфері влади й забезпечує розвиток або занепад політичної системи" [7, с. 517].

Важливо зазначити, що поняття "політичний процес" нерозривно пов'язане з поняттям "суспільство", оскільки будь-який процес взаємовідносин між людьми характеризується наявністю двох або більше індивідів. Тобто політичний процес має масовий характер та завжди охоплює великі групи людей. При цьому політичний процес може відбуватися виключно за умови існування та дотримання певних правил (інститутів), адже він є не лише результатом взаємодії певних політичних сил, але й способом. Логічним підсумком політичного процесу є політичне рішення – своєрідне колективне рішення або рішення суспільства.

Утім, в Україні громадяни (передусім середній клас) від початку фактично опинилися поза політичним процесом, відповідно, останній "визначається застоєм, корупцією і домінуванням еліт, які дають мало користі країні і мають невелику підтримку громадян" [9, с. 10]. Як наслідок, ідеться не стільки про нормальну "політику" (як публічну боротьбу за владу), скільки про так звану "війну еліт", в основі якої не розв'язання актуальних проблем країни та суспільства, а намагання "захопити державу", отримавши монопольний доступ до експлуатації державних ресурсів. Це, у свою чергу, призводить до кількох наслідків.

По-перше, в Україні політичний процес не є лінійним, тобто кожен його етап має як мінімум кілька варіантів розвитку, часто – діаметрально протилежних.

По-друге, будь-який консенсус між ключовими акторами процесу щодо його цілей або засобів апіорі неможливий.

По-третє, відбувається постійне хитання між демократичними та авторитарними тенденціями, на яке накладається поширення такого явища, як популізм.

Нарешті, по-четверте, переважна більшість політичних дій та рішень мають кулуарний або тіньовий характер.

То що ж призвело до такої ситуації? Які ключові фактори (або проблеми) визначили подібну сутність та особливості вітчизняного політичного процесу? На нашу думку, таких факторів кілька.

Передусім ідеться про специфіку трансформації інституційної системи. За роки Незалежності в Україні склалася специфічна інституційна система, у якій формальні "правила" гри, закріплені відповідною нормативно-правовою базою, перебувають у своєрідному симбіозі з неформальними (і напівлегальними) практиками впливу фінансово-промислових груп (так званих олігархів). Час від часу останні вдавалися до фактичного "захоплення держави" шляхом концентрації влади в руках президента країни. Зрозуміло, що все це відбувалося в обхід Конституції України. У свою чергу, окремі президенти України (наприклад, В. Янукович) активно використовували інструменти неформального впливу на політичний процес – різноманітні корупційні практики, непотизм, укладання неформальних угод, клієнтелізм тощо. Парламент при цьому опинявся на межі реальних політичних процесів, втрачаючи свою суб'єктність. Хоча саме Верховна Рада України є найвищим представницьким органом у державі. Здійснюючи делеговану народом владу, вона визначає правові засади народного представництва, а також умови організації та діяльності інших рад. Крім того, виступаючи центром демократичних перетворень у країні, саме Верховна Рада України символізує рівень демократії, оскільки, як слушно зазначав ще французький соціолог П. Бурдьє, усі соціальні групи існують завдяки тому, що делегують свої повноваження юридичній особі або якомусь органу [10].

Цікаво, що громадяни України загалом поділяють необхідність вищезазначеного позиціонування Верховної Ради України. Емпіричним доказом цього є той факт, що однією з основних вимог Революції Гідності був перехід до парламентсько-президентської республіки, адже головна перевага парламентсько-президентської форми правління полягає в залученні значно більшої, ніж за змішаної чи президентської, кількості політичних акторів до ухвалення політичних рішень, чим створюються умови для усунення політичної монополії фінансово-промислових груп [1, с. 60].

По-друге, важливою у контексті політичних процесів є роль груп інтересів та груп тиску. Наприклад, "у країнах представницької демократії соціальні групи делегують право представляти і відстоювати власні інтереси в структурах влади своїм представникам, відповідно, основною функцією представницьких органів влади є досягнення балансу інтересів максимально можливої кількості соціальних груп" [2, с. 58]. Однак в Україні модель представництва інтересів є гібридною, тобто поєднує формальні та неформальні політичні практики, у результаті чого створюються умови для домінування олігархічних груп. Водночас в Україні на сьогодні лише формується модель неокорпоративізму, і цей процес триватиме ще кілька років. Аргументами на користь становлення саме цієї моделі є формування активного громадянського суспільства, здатного представляти та відстоювати свої інтереси; створення механізмів представництва функціональних інтересів у процесі налагодження взаємодії об'єднань представників великого капіталу з політичними партіями (цілями зазначеної взаємодії є публічне та прозоре використання політич-

них інструментів представлення, захисту та узгодження інтересів зацікавлених сторін); поступове налагодження взаємодії влади і представників корпоративних груп інтересів; існування груп тиску, яким властиві неопублічні процеси узгодження інтересів бізнесу та держави, що мають наслідком прийняття органами державної влади рішень, які часто встановлюють різні преференції для конкретного бізнесу [8, с. 97].

Поки що ж в Україні існує гібридний політичний плюралізм. Зокрема, у період з 1990-х років до 1 січня 2020 року включно Міністерством юстиції України було зареєстровано 436 політичних партій ("реєстраційним піком" став 2015 р., коли зареєстрували 79 політичних сил) [3, с. 6]. Однак практично всі з наявних партій або існували виключно на папері, або були політичними надбудовами фінансово-промислових (олігархічних) груп. При цьому важко не погодитися з Г. Зеленько, яка стверджує, що "обійти правила, нав'язані фінансово-промисловими групами, практично неможливо через специфіку виборчого процесу. У цій конкуренції партії або змушені грати за правилами, які нав'язуються фінансово-промисловими групами, або ж їхні шанси перейти у вищу лігу зводяться практично до нуля" [6, с. 159].

До цього слід додати вкрай низьку інституційну спроможність організацій громадянського суспільства, що в результаті витісняє активних громадян на периферію політичного процесу та змушує фактично "вигризати" сфери компетенції для себе (тоді як у країнах сталої демократії держава радо ділиться власними компетенціями з громадянським суспільством).

По-третє, визначальною є специфіка ціннісної системи та поведінкового коду вітчизняної політичної еліти. В основі останніх, починаючи з середини 1990-х років, були чотири неформальні інститути: неопотизм (кумівство), корупція (передусім політична), клієнтелізм та тіньова економіка (у 2021 році її рівень згідно з офіційними даними становив близько **30 % від обсягу офіційного ВВП, хоча частина експертів говорить про 55–60 %**). До цього слід додати поширену практику укладання у середовищі вітчизняного політикуму неформальних угод (в основі яких – принципи "політичної доцільності" та "правила гри для обраних"), що пов'язано, по-перше, з відсутністю взаємної довіри основних політичних акторів один до одного, а, по-друге, з бажанням політичних еліт максимально відсторонити громадян від процесу вироблення публічної політики в державі.

Зазначені неформальні політичні практики (довкола яких відбувається перманентна запекла боротьба за право їх формувати) призводять до такого вкрай небезпечного явища, як деінституціоналізація – тобто знищення старих інститутів без формування відповідної альтернативи. Наслідком цього є своєрідний політико-управлінський вакуум, що призводить до загального послаблення керованості державою, обмеження конституційно гарантованих прав і свобод людини та громадянина в Україні тощо.

Нарешті, по-четверте, слід звернути увагу на особливості взаємовідносин влади та бізнесу в контексті розвитку політичних процесів. В Україні ключовими акторами на сьогодні є фінансово-промислові (фінансово-політичні, олігархічні) групи, які після свого утворення почали активно використовувати політичні засоби впливу та поступово інтегруватися у владу. Значною мірою це було пов'язано з тим, що мета і причини формування фінансово-політичних груп на пострадянсько-

му просторі були зумовлені елементарною боротьбою нових власників підприємств за виживання в умовах кризової економіки, розриву усталених виробничих зв'язків, недосконалої законодавчої бази тощо. Тому частково фінансово-політична еліта в перехідних суспільствах фактично була змушена для захисту власних економічних інтересів використовувати політичні засоби впливу і поступово інтегруватися у владу. Крім того, це було викликано непрозорістю формальних відносин власності у структурі фінансово-промислових груп.

Водночас ця непрозорість відіграла певною мірою і позитивну роль, адже можливість оптимізації оподаткування та концентрація ресурсів на стратегічно важливих напрямках сприяла появі нових багатогалузевих господарських структур, які контролював національний капітал. У цій ситуації втрати державного бюджету, гальмування ринкових реформ, прояви корупції тощо стали неминучою платою за процес формування нової економічної системи та нової фінансово-політичної еліти.

Як наслідок, фінансово-промислові групи з часом трансформувалися в олігархічні, головними ознаками яких стали наявність власної депутатської групи або фракції у парламенті; делегування своїх представників у структури виконавчої влади; вплив на редакційну політику засобів масової інформації загальнодержавного масштабу тощо.

Оскільки великий бізнес є активним актором не лише соціально-економічних, а й політичних процесів у країні, його взаємодія з владою має принципове значення як для проведення реформ у різних сферах суспільного життя та вироблення публічної політики, так і функціонування держави загалом.

З одного боку, показовим є той факт, що практично всі представники вітчизняного великого капіталу (за деякими винятками) після початку війни зайняли відверто проукраїнську позицію – принаймні публічно. Зокрема, великий бізнес долучився як до оборони держави (купівля необхідного спорядження для армії, починаючи від бронежилетів та закінчуючи безпілотними літальними апаратами, будівництво оборонних споруд тощо), так і до вирішення соціально-гуманітарних питань (волонтерська допомога внутрішньо переміщеним особам, роздача продуктів наборів, допомога в організації гуманітарних коридорів). Крім того, представники вітчизняної фінансово-політичної еліти планують спільно з державою подати позови до міжнародних судів щодо компенсації збитків, завданих Росією.

З іншого боку, на сьогодні в Україні про завершення формування дієвої інституційної системи, здатної забезпечувати ефективну взаємодію влади та бізнесу, в основу якої покладено чітко встановлені правила та норми їх саморегуляції, поки що не йдеться, передусім через збереження системи диференційованого ставлення органів публічної влади до бізнесу, в основу якої покладено механізми прямої (персоніфікованої) взаємодії та надання преференцій окремим бізнес-структурам; низький рівень соціальної відповідальності бізнесу, його рентоорієнтовану поведінку та намагання інтегруватися безпосередньо у владу, а також високий рівень корупції, передусім у політичній сфері, що призводить до домінування різноманітних неформальних практик, які фактично витісняють на периферію політико-управлінських процесів формальні інститути, діяльність яких пов'язана з міжсекторальними взаємодіями.

Отже, враховуючи вищевикладене, мусимо констатувати, що станом на початок 2022 року в Україні сформувалася своєрідна інституційна пастка – неефективна самопідтримувана стійка інституційна рівновага, в основі якої – сукупність формальних та неформальних політичних інститутів (із суттєвим домінуванням останніх) у політичному процесі, яку ніхто з головних політичних акторів не зацікавлений змінювати. Прикладами інституційних пасток в економіці є бартер, ухилення від податків, корупція, неплатежі, песимістичні очікування, а в політиці – авторитарний чи гібридний режим із неефективним розподілом повноважень між гілками влади, недієвою виборчою і партійною системою, недосконалим механізмом формування загальнодержавних (федеральних чи унітарних) і місцевих органів управління [5, с. 283]. Стійке ж небажання вітчизняної політичної еліти змінювати ситуацію та виходити з інституційної пастки було пов'язано з простою причиною – саме домінування неформальних практик у політичному процесі дозволяє отримувати так звану "ренту", яка за великим рахунком нічим не відрізняється від пограбування країни, і, звичайно, утримуватися при владі, граючи на суперечностях та слабкості формальних політичних інститутів, передусім – громадянського суспільства.

Дискусія і висновки. Незважаючи на те, що на початок 2022 року в контексті специфіки та динаміки політичного процесу Україна перебувала у своєрідній інституційній пастці, після 2014 року ситуація поступово змінювалася на краще. Попри війну та пов'язані з нею негативні процеси в соціальній та економічній сфері (які мають об'єктивні причини), ми можемо констатувати початок руху країни в бік виходу з інституційної пастки. Повільному переходу від "гібридного" політичного режиму до країни з повноцінною демократією сприяють певні інституційні зміни в контексті політичних процесів. Зокрема, ідеться про значне розширення спроможності організацій громадянського суспільства (особливо в контексті розвитку волонтерського руху та впливу на прийняття рішень органами місцевого самоврядування); початок повномасштабної реформи судової системи; децентралізацію та реформу державної служби (ширше – формування системи публічного управління та адміністрування); зміну зовнішньополітичних пріоритетів, що позитивно впливає на аксіологічну трансформацію українського суспільства, посилення процесів політичної конкуренції тощо.

На нашу думку, у найближчій перспективі слід зосередитися на посиленні повноважень та розширенні впливу представницьких органів державної влади, адже саме через них громадяни стають ближчими як до процесу публічного управління загалом, так і до законодавчої роботи. Наразі цей потенціал громадської участі розкритий не повною мірою, у тому числі – у контексті лобювання публічних інтересів, впровадження принципів реального народовладдя тощо.

Відповідно, це є вкрай перспективним та актуальним напрямом розвитку вітчизняного парламентаризму як системи правління, що реалізується в умовах демократичного суспільства з високим рівнем політико-правової культури, характеризується чітким розподілом законо-

давчої і виконавчої функцій за панівного становища парламенту як державного органу народного представництва, що обирається шляхом прямих, загальних, вільних і періодичних виборів.

Список використаних джерел

1. Державне політичне правління і національна єдність: аналітична доповідь / за ред. О.М. Майбороди. Київ : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2017. 248 с.
2. Інституційні зміни політичної системи сучасної України: оцінка стану та напрями оптимізації: аналітична доповідь / за ред. Г. І. Зеленько. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2014. 164 с.
3. Кармазіна М. Тридцять років української багатопартійності (кінець 1990 – початок 2020 рр.). Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. 88 с.
4. Кузьо Т. Посткоммунистические транзиты: три измерения или четыре? Ойкумена. Альманах сравнительных исследований политических институтов, социально-экономических систем и цивилизаций. 2005. № 3. С. 169–181.
5. Мацієвський Ю. В. У пастці гібридності: зіг'яги трансформацій політичного режиму в Україні (1991-2014) : монографія. Чернівці : Книги – XXI, 2016. 552 с.
6. Політичний процес у незалежній Україні: підсумки і проблеми. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2021. 704 с.
7. Політологічний енциклопедичний словник / упоряд. В. П. Горбатенко ; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. 2-е вид., доп. і перероб. Київ : Генеза, 2004. 736 с.
8. Рейтерович І. В., Парфенюк Т. В. Концептуальні підходи дослідження місця та ролі груп інтересів у виробленні публічної політики. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 18. С. 92–98.
9. Carothers T. The End of Transition Paradigm. *Journal of Democracy*. 2002. Vol. 13. № 1. P. 5–21.
10. Goshovska V., Danylenko L., Dudko I., Makarenko L., Maksimentseva N. Formation of political leaders in countries of democratic transit: experience for Ukraine. *Laplace em Revista*. January – April 2021. № 1–2. P. 322–446.

References

1. Majboroda, O. M. (2017). *Derzhavne politychne pravlinnia i natsional'na iednist'* [State political government and national unity], IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukraine, Kyiv, Ukraine.
2. Zelenko, H. I. (2014). *Instytutyni zminy politychnoi systemy suchasnoi Ukrainy: otsinka stanu ta napriamy optymizatsii* [Institutional changes in the political system of modern Ukraine: assessment of the state and directions of optimization], IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukraine, Kyiv, Ukraine.
3. Karmazina, M. (2020). *Trydtsiat' rokiv ukrains'koi bahatopartijnosti (kinets' 1990 – pochatok 2020 rr.)* [Thirty years of Ukrainian multiparty system (late 1990 – early 2020)], IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukraine, Kyiv, Ukraine.
4. Kuz'o, T. (2005). "Post-communist transits: three dimensions or four?", *Oykumena. Al'manakh sravnytel'nykh yssledovanyj polytycheskykh ynstytutov, sotsyal'no-ekonomycheskykh system y tsyvylyzatsij*, vol. 3, pp. 169 – 181.
5. Matsiievs'kyj, Yu. V. (2016). *U pasttsi hibrydnosti: zygagy transformatsij politychnoho rezhymu v Ukraini (1991-2014)* [Trapped in Hybridity: Zigzags of Political Regime Transformations in Ukraine (1991-2014)], *Knyhy – XXI*, Chernivtsi, Ukraine.
6. IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukraine (2021). *Politychnyj protses u nezalezhnij Ukraini: pidsumky i problemy* [The political process in independent Ukraine: results and problems], *Instytut politychnykh i etnonatsional'nykh doslidzhen'* im. I. F. Kurasa NAN Ukraine, Kyiv, Ukraine.
7. Horbatenko, V. P. (2004). *Politolohichnyj entsyklopedychnyj slovnyk* [Political science encyclopedic dictionary], 2-d ed., Heneza, Kyiv, Ukraine.
8. Reiterovych, I. and Parfeniuk, T. (2021). "Conceptual approaches to studying the place and role of interest groups in the development of public policy", *Investytsi: praktyka ta dosvid*, vol. 18, pp. 92–98.
9. Carothers, T. (2002). "The End of Transition Paradigm. *Journal of Democracy*", vol. 13, no. 1, pp. 5-21.
10. Valentyna Goshovska, Lydiia Danylenko, Iryna Dudko, Liliia Makarenko, Nadia Maksimentseva (2021). *Formation of political leaders in countries of democratic transit: experience for Ukraine*. *Laplace em Revista*. № 1-2, January – April 2021, pp. 322-446.

Отримано: 14.11.22
Ухвалено до друку: 19.12.22
Опубліковано: 30.01.23

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv
Public Administration, 1(17), 16-20
UDC 321:316.3(477)
DOI: doi.org/10.17721/2616-9193.2023/17-3/7

Valentyna Goshovska, Dr of Political Sciences
Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-3011-4450>
e-mail: v.goshovska@gmail.com

Ihor Reiterovych, PhD in Political Science
Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-7852-1373>
e-mail: reiterovych@gmail.com

POLITICAL PROCESS IN UKRAINE: FEATURES, PROBLEMS AND PROSPECTS

The article focuses on the features of the political process in Ukraine. It is argued that the political process is a form of functioning of the political system of society in space and time, and also reflects the real interaction of subjects of public policy.

It is demonstrated that the conceptual principles of the theory and methods of studying political processes are sufficiently represented in native and foreign scientific literature. However, certain problems of political process development in Ukraine remain rather uncovered in the academic literature, in particular, the rise of new factors, challenges, or a permanent change in the political situation.

The purpose of the article is to analyze the features of the political process in Ukraine, identify its main problems and development prospects.

It has been determined that the political process in Ukraine is not linear, any consensus between the key actors of the process regarding its goals or means is a priori impossible, there is a constant vacillation between democratic and authoritarian tendencies, and most political actions and decisions are behind the scenes or shaded.

The author specifies that the key factors influencing the political process in Ukraine are the transformation of the institutional system, the role of interest groups and pressure, as well as the value system and behavioral code of the native political elite.

It is proved that an institutional trap has formed in Ukraine – an inefficient self-sustaining stable institutional balance based on a combination of formal and informal political institutions in the political process, which none of the main political actors want to change. This is due to the fact that in the institutional trap, political elites can receive rent and remain in power. At the same time, some institutional changes that took place in Ukraine after 2014 contribute to the gradual exit of our country from the institutional trap.

As a result, in the short term, it is necessary to focus on strengthening the powers and expanding the influence of representative bodies of state power, because it is through them that citizens become closer both to the process of public administration in general and to legislative work.

Keywords: political process, political institutions, institutional trap, interest groups, financial and industrial groups.

Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Державне управління, 1(17), 21-27
УДК 351.86
DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-9193.2023/17-4/7>

Наталія Ларіна, канд. пед. наук, доц.
Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-5843-0765>
e-mail: natali.larina@ukr.net

Ігор Яшутін, асп.
Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-9023-936X>
e-mail: iioevo1991@gmail.com

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ МЕХАНІЗМІВ УПРАВЛІННЯ ВИКОНАВСЬКОЮ ДИСЦИПЛІНОЮ НА ПУБЛІЧНІЙ СЛУЖБІ

Присвячено вивченню особливостей забезпечення розвитку механізмів виконавської дисципліни на публічній службі крізь призму глобальних викликів та загроз. Здійснено аналіз сучасного стану забезпечення виконавської дисципліни на публічній службі з огляду на зміни умов праці публічних службовців у зв'язку з дією воєнного стану в Україні та перспективах удосконалення виконавської дисципліни як у цей період, так і в умовах повоєнної трансформації. Предметом дослідження є визначення теоретико-методологічних підходів до забезпечення розвитку механізмів виконавської дисципліни на публічній службі. Методологічною основою дослідження є теоретико-методологічне обґрунтування особливостей забезпечення розвитку механізмів виконавської дисципліни на публічній службі з позицій системного, аналітичного, аксіологічного підходів; системи взаємопов'язаних та взаємодоповнювальних загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, зокрема порівняльного, ситуативного, системного та структурно-функціонального аналізу.

Метою статті є розкриття науково-практичних концептів забезпечення розвитку механізмів виконавської дисципліни на публічній службі в умовах сучасних викликів та загроз.

Унаслідок компаративного аналізу досліджено вплив найкращих закордонних практик на розвиток вітчизняного публічного управління. Прийняття України кандидатом до європейської спільноти, яка сьогодні надає широкомасштабну підтримку Україні в боротьбі з російським агресором, вимагає оновлення базових механізмів забезпечення виконавської дисципліни на публічній службі, зокрема таких, як нормативно-правовий, організаційний, стратегічного планування, контроль, оцінювання та управління якістю.

Цитуючи наукові праці вітчизняних та зарубіжних дослідників, зазначено, що з погляду теорії публічного управління і трансформаційних процесів України в європейський простір, доцільно розширити класифікацію зазначених механізмів мотиваційно-ціннісним, інформаційно-аналітичним, діджиталізацією. Це допоможе закріпити та розвинути рівень виконавської дисципліни на публічній службі шляхом самовдосконалення, саморозвитку та самореалізації здібностей публічних службовців.

Ключові результати дослідження спрямовані на вдосконалення розвитку базових механізмів забезпечення виконавської дисципліни на публічній службі, що широко застосовуються у країнах Європи.

Висновки та перспективи подальших досліджень передбачають напрями адаптації європейського досвіду із забезпечення механізмів розвитку виконавської дисципліни на публічній службі, що обумовлюється важливістю трансформаційних процесів належного демократичного врядування в Україні, впровадженням інноваційних механізмів забезпечення високого рівня виконавської дисципліни на багаторівневому публічному управлінні.

Ключові слова: публічна служба, професіоналізм публічних службовців, реформування державного управління, поняття та сутність, виконавська дисципліна.

Вступ. Процеси розвитку теорії та практики реформування державного управління в Україні, закріплення інституту публічної служби та явищ, процесів, що є його складниками та тісно з ним пов'язані в Україні, є важливою складовою частиною системного переходу до публічного управління в умовах трансформації нашого суспільства до європейської спільноти. Це можливо здійснити лише за умов високого рівня виконавської дисципліни як з боку держави, так і суспільства. Принципове значення має виокремлення інструментів, які забезпечують ефективність виконавської дисципліни державними службовцями та посадовими особами місцевого самоврядування на публічній службі, що обумовлюється розвитком належного демократичного врядування в Україні. Актуальність статті зумовлена необхідністю утворення нового наукового підґрунтя для формулювання дієвих науково-практичних рекомендацій щодо застосування сучасних інноваційних інструментів для забезпечення ефективності розвитку виконавської дисципліни на публічній службі. Значна роль відводиться вивченню та узагальненню позитивного досвіду країн-членів Європейського Союзу, імплементації їхнього досвіду в Україні.

Зазначене обумовлено аналізом наукових досліджень щодо відображення нових, сучасних тенденцій становлення наукового дискурсу з цієї проблематики в галузі знань "Публічне управління та адміністрування". Водночас усі дослідження можуть стати платформою для подальших висновків щодо напрямів зростання рівня якості виконавської дисципліни на публічній службі. Окрім того, імплементація позитивних тенденцій закордонного досвіду є запорукою ефективної виконавської дисципліни на публічній службі України.

Мета статті – розкрити науково-практичні концепти забезпечення розвитку механізмів управління виконавською дисципліною на публічній службі в умовах сучасних викликів та загроз.

Джерела. Питанню виконавської дисципліни приділяється доволі велика увага в державному управлінні, юридичних та економічних науках тощо. Проте в сучасній науці з державного управління немає комплексного дослідження з цієї тематики. Аналізуючи наукові розвідки щодо вивчення особливостей здійснення державної служби, контролю виконавської дисципліни державних службовців, імплементації інституту державної служби України до стандартів ЄС, зазначимо, що багато вітчизняних учених та практиків досліджували законодавчі,

© Ларіна Наталія, Яшутін Ігор, 2023

етичні, морально-ціннісні, соціокультурні та інші аспекти в обумовленій нами темі: В. Б. Авер'янов, Т. Е. Василевська, К. О. Ващенко, С. Д. Дубенко, В. М. Ємельянов, Ю. Г. Кальниш, М. В. Канавець, Н. Р. Нижник, О. Ю. Оболенський, В. М. Олуйко, О. Я. Прохоренко, Л. В. Прудіус, С. М. Серьогін, О. І. Сушинський, С. К. Хаджирадева, які розглядали це питання у контексті наближення владних інституцій України до стандартів ЄС.

Водночас слід зазначити, що переважна більшість цих робіт, які, безперечно, мають важливе значення для формування загальної теорії контролю в умовах сучасної демократичної державності, ґрунтуються на традиційних методологічних підходах або зосереджена переважно на проблемах демократії, влади та її поділу, громадянського суспільства тощо. Крім того, вони зазвичай уникають широкої концепції контролю виконавської дисципліни, яка одночасно охоплювала б інститути державного і громадського контролю, ураховувала існування механізму міжнародного контролю як засобу забезпечення внутрішньодержавної демократії. Поза увагою досліджень залишається і той факт, що за широкого підходу контрольні заходи, до яких належить виконавська дисципліна, повинні підтримувати рівновагу державних і суспільних інституцій, запобігати перевищенню повноважень і зловживанню ними, не завдаючи шкоди їхній ефективній роботі та, врешті-решт, – сприяти утвердженню демократії в Україні. У наукових працях дослідників немає єдиного розуміння поняття "виконавська дисципліна", а також поза межами їхніх досліджень залишилися забезпечення розвитку механізмів виконавської дисципліни на публічній службі. Тому, незважаючи на численну кількість публікацій, актуальним є питання щодо продовження наукових досліджень із цієї тематики, що й спонукало нас до обрання теми, мети та завдань дослідження.

Методологія. Обґрунтованість викладених положень, висновків наукового аналізу та достовірність результатів праці забезпечено через поєднання загальнонаукових та спеціальних наукових методів, що стало методологічною основою дослідження особливостей забезпечення розвитку механізмів виконавської дисципліни на публічній службі з позицій системного, аналітичного, аксіологічного підходів. Системи взаємопов'язаних та взаємодоповнювальних загальнонаукових і спеціальнонаукових методів сприяли здійсненню порівняльного, ситуативного, системного та структурно-функціонального аналізу. Зокрема, метод системно-аналітичного аналізу використовується для вивчення та узагальнення наукових доробок вітчизняних та зарубіжних учених з проблеми дослідження; порівняльний метод сприяє застосуванню компаративного аналізу розвитку механізмів виконавської дисципліни на публічній службі в міжнародній практиці та Україні; ситуативний та структурно-функціональний методи використовуються у процесі управління змінами на публічній службі задля ефективності забезпечення виконавської дисципліни в умовах глобальних викликів та загроз, пов'язаних із воєнним станом в Україні.

Результати. Відповідно до поставленої мети спробуємо комплексно окреслити проблему забезпечення розвитку механізмів управління виконавською дисципліною на публічній службі, зокрема: планування, організація, контроль, оцінювання, управління якістю, мотивація.

В умовах сучасних викликів і загроз забезпечення розвитку механізмів виконавської дисципліни на публічній службі доцільно розглядати через призму демократичних засад та цінностей, що виходять із розуміння

демократії як єдино прийнятного державного режиму, демонструючи на прикладі чотирьох класичних моделей демократії Д. Хелда складність і багатоаспектність самої ідеї демократії. Оцінюючи демократичність того чи іншого режиму, можна спостерігати тенденцію відмови від "сортального концепту" на користь "шкального концепту" (тобто розміщення будь-якої системи на шкалі "більшої чи меншої демократії"). Домінування демократичних цінностей, необхідність забезпечення демократичності публічної влади є однією з важливих загальних тенденцій розвитку в сучасному світі.

Аналізуючи основні аксіологічні аспекти функціонування демократії, зазначимо, що демократія має:

1) власну цінність, яка виражається через демократичні процедури участі у виробленні рішень із питань загальносуспільного значення, залучаючи таким чином індивідів до управління державою;

2) інструментальну цінність, за допомогою якої демократичні процедури виявляються у цінностях суспільного консенсусу шляхом публічної дискусії;

3) творчу, або конструктивну, цінність, яка виражена через демократію, надаючи можливість кожному брати участь у публічному дискурсі, виробленні певних нових цінностей у суспільстві, формуванні певних стандартів і правил поведінки, які мають поступово ввійти до суспільної практики.

Самі аксіологічні аспекти функціонування демократії є невіддільними елементами забезпечення розвитку механізмів управління виконавською дисципліною на публічній службі, які буде розглянуто в нашій статті.

Механізм планування доцільно застосовувати для досягнення результатів виконавської дисципліни державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування в органах публічної служби. Вони мають відповідати завданням конкретного органу влади та завданням державної політики. Класифікують процес планування на стратегічне та оперативне. Річний план є основою запровадження системи стратегічного планування, що забезпечує послідовність та логічність виконання завдань, покладених на відповідний орган виконавчої влади.

На основі стратегічних планів органи виконавчої влади (далі – ОВВ) формують плани роботи структурних підрозділів, які мають об'єднати індивідуальні плани роботи кожного державного службовця для їхнього щорічного звіту.

Забезпечення розвитку механізму планування виконавської дисципліни на публічній службі доцільно розглянути на прикладі Польщі. Активно реалізується механізм планування через такий управлінський інститут, як доручення, який є інструментом найнижчої нормативної сили порівняно з іншими актами. Доручення прем'єр-міністра можуть виникнути у відповідь на поточні запити з боку законодавчої гілки влади, але в будь-якому разі вони мають інформаційний, а не розпорядчий характер. Розгляд доручення вносить зміни до роботи уряду та окремо взятого міністерства лише в разі згоди цілого Кабінету Міністрів і набуває вже форми розпорядження [7, с. 5–7]. Саме така практика використовується у країнах Балтії, яка впливає на зміну предмета контролю, що виступає запланованим конкретним результатом. Стратегічний та річний плани, які будуть основою запровадження системи стратегічного планування, забезпечать послідовність і логічність під час виконання завдань, покладених на відповідний орган виконавчої влади.

Отже, механізм планування змінює предмет оцінювання виконавської дисципліни, де якість виступає результатом виконавської діяльності, а не формального

його виконання. Такий підхід у публічному управлінні характерний для європейських країн, які запроваджують не лише стандарти якості, а також стандарти для процедури прийняття, виконання рішень, тобто прозорі і чітко вимірювані критерії якості результатів управлінської діяльності, що не дозволяють чиновнику відхилитися від запланованого шляху до досягнення результату.

Ще одним класичним механізмом забезпечення виконавської дисципліни державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування в органах публічної служби є *механізм контролю*, який має стати стандартом оцінювання фактично досягнутих результатів, оцінювання якості впровадження управлінських рішень та надання управлінських послуг населенню. Важливим аспектом є переорієнтація функцій державного контролю у сфері реалізації управлінських рішень із каральної на допоміжну, фасилітаційну, що передбачає не стільки виявлення фактів порушення виконавської дисципліни органами виконавчої влади, скільки з'ясування причин виникнення цих порушень [1, с. 256]. Зазначена концепція зорієнтована на діяльність контрольних органів на впровадження у свою практику елементів функціонального аудиту та контролінгу, покликаного з'ясувати недоліки в організації роботи апарату, державної установи або її взаємодії з іншими органами державної влади та сприяти їх усуненню. Важливим елементом організації контролю виконавської дисципліни виступає моніторинг міжвідомчого документообігу та розгляду органами державної влади звернень громадян щодо надання населенню управлінських послуг.

Організаційний механізм є важливим компонентом підвищення якості виконавської дисципліни, що значною мірою сприяє застосуванню не лише адміністративних заходів екстенсивного характеру на кшталт збільшення штатної кількості працівників чи посилення контролю їхньої роботи. Адже організаційні заходи мають бути спрямовані на інтенсифікацію праці державних службовців, належне технічне забезпечення робочого місця, дотримання елементарних умов гігієни праці та відпочинку державних службовців, зокрема на необхідність вдосконалення технічної бази органів державної

влади [2, с. 108]. Сьогодні важливе значення в організаційному механізмі має запровадження на публічній службі електронного / цифрового врядування, навчання державних службовців тайм-менеджменту, цифрової грамотності та управління людськими ресурсами в умовах змін та ризиків. Тому цільове обстеження умов праці та робочого місця державного службовця передбачає розроблення науково обґрунтованих рекомендацій щодо організації праці відповідно до сучасних вимог організаційного менеджменту в органах державної влади і їх закріплення відповідними нормативними актами. Усі окреслені нами механізми зазнали суттєвих концептуальних змін в умовах воєнного стану в Україні. По-перше, в основу їх реалізації було покладено не лише такі базові принципи, як державо- та націєнтризм, а також людино- та суспільноцентризм. По-друге, важливо зазначити, що зміни акцентів на розширення принципів належного врядування не зменшили якість виконавської дисципліни на публічній службі в умовах воєнних викликів і ризиків. Свідченням є аналіз моніторингових досліджень, проведених Генеральним департаментом з питань управління персоналом на державній службі та службі в органах місцевого самоврядування Національного агентства України з питань державної служби, які публічно було представлено 22 червня 2022 року на міжнародному круглому столі "Інтернаціоналізація навчання з питань публічного управління та адміністрування з транснаціональною перспективою". За даними Генерального департаменту, протягом перших двох місяців дії воєнного стану в Україні в штатному режимі працювали 67,8 % державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування; у дистанційному режимі – 11,1 %, у змішаному режимі – 7,2 %, на простій перебував – 9,1 %. Однак за цей період воєнного стану всі державні службовці та посадові особи місцевого самоврядування відзначилися високим рівнем виконавської дисципліни, що підтверджено різким зменшенням кількості скарг, петицій, незважаючи на те, що умови праці змінилися не в кращий бік, а форми роботи були багатовекторними, часто змінними. Ця зміна результативності роботи продемонстрована на рис. 1.

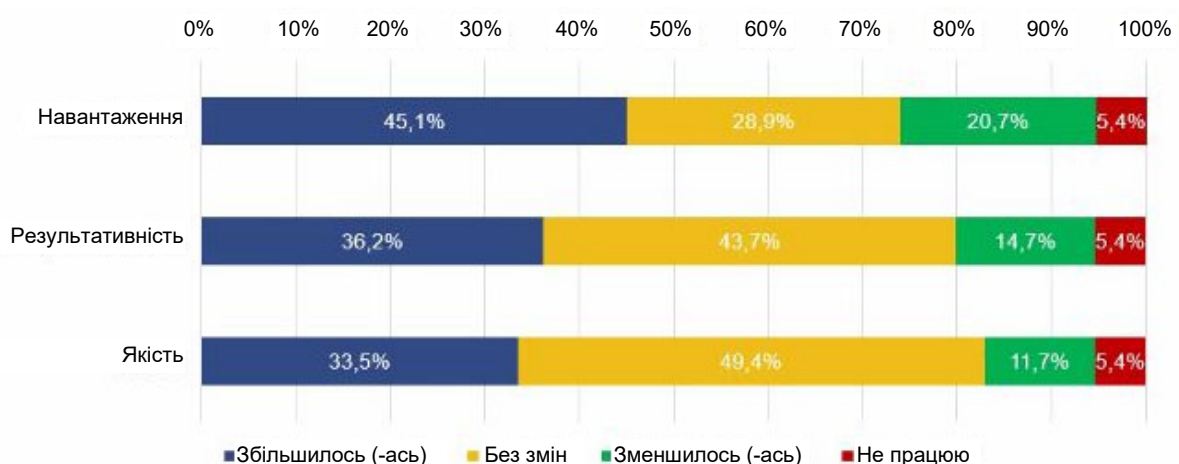

Рис. 1. Зміна результативності роботи державних службовців в умовах воєнного стану

Як бачимо, збільшення навантаження відбулося на 47 %, зокрема це стосується окремих регіонів України, куди були евакуйовані внутрішньо переміщені державні службовці із зон бойових дій (Західна Україна, Центральна Україна). Водночас бачимо, що зменшення наван-

таження на державних службовців відбулося на 20,7 %, зокрема в тих регіонах, де тривала активна фаза бойових дій. Відповідно, зросли такі критерії, як результативність та якість на 36,2 % та 33,5 %. Однак маємо показники щодо зменшення результативності (14,7 %) та

якості (11,7 %) виконавської дисципліни державних службовців, які, на нашу думку, мають об'єктивні причини – це наявність тривалих повітряних тривог, масових ракетних обстрілів агресора у прифронтових місцях бойових дій. Під час них державні службовці та посадові особи не завжди могли виконати сповна свої функціональні обов'язки, тому, відповідно, зменшилася результативність та якість.

Забезпечення розвитку нормативно-правового механізму виконавської дисципліни державних службовців регулюється у межах їхніх функціональних повноважень, що зумовлено рівнем правової свідомості та правової культури суспільства. Доцільність дослідження нормативно-правового механізму забезпечення виконавської дисципліни в органах публічної служби обумовлюється важливістю розвитку належного демократичного врядування в Україні, що сприятиме підвищенню репутації публічної служби в органах влади, зростанню іміджу публічного службовця, формуванню якісно нової системи публічної служби в Україні. Концептуальні питання реалізації нормативно-правового механізму забезпечення виконавської дисципліни в органах публічної служби закріплено в Конституції України [8, с. 38], Законі України "Про державну службу" [9], у Постановах Кабінету Міністрів України, наказах Національного агентства України про державну службу. Зокрема, нормами Основного Закону держави гарантовано громадянам рівне право доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування; у Законі України "Про державну службу" [9] прописано принцип юридичної рівності, який виступає індикатором виконавської дисципліни, слугує рівнем дотримання її, який можна охарактеризувати як неухильне, належне, своєчасне та якісне виконання посадовими особами функціональних обов'язків (посадових інструкцій), наказів, доручень, рішень, нормативно-правових актів, планів, програм тощо, що реалізуються завдяки принципам верховенства права, законності, професіоналізму, патріотизму, доброчесності, ефективності.

Механізм оцінювання управління персоналом доцільно розглядати крізь призму Закону України "Про державну службу" [9], що змінив методологію оцінювання персоналу на державній службі. У країнах ЄС не існує універсальної системи оцінювання, а оцінки різняться залежно від характерних професійних якостей працівника – креативності, інтелектуальних здібностей, стресостійкості та професіоналізму, тому їхні підходи стали зразком для наслідування в Україні [6]. Таким чином, внесено зміни до визначення цілей системи оцінювання роботи персоналу, змінено функції відділів управління персоналом (замість управління кадрами), що забезпечило необхідні умови для їх мотивації до професійної кар'єри, якісного та ефективного виконання посадових обов'язків. Значна увага приділяється кінцевому результату роботи, умінню володіти цифровими технологіями, комунікативними навичками. Ураховуються такі компоненти оцінювання роботи державних службовців: результати роботи, правильність виконання, творчий підхід, надійність, організаційні навички, системний професійний розвиток, робота в команді тощо. Однак є пропозиція внести зміни до чинного Положення НАДС щодо оцінювання державних службовців, зокрема доповнити текст таким змістом: "просування по службі можливе лише, якщо службовець отримав оцінку "відмінно" за всіма належними критеріями". Такі

критерії наші співвітчизники можуть запозичити в Чехії, де критерії оцінювання включають: патріотизм, належну якість роботи, дисциплінованість та успішне навчання; у Словаччині, де щорічно оцінюють знання нормативно-правової системи, якості роботи, трудової дисципліни; у Литві – у разі відмінних або, навпаки, незадовільних результатів атестаційна комісія може приймати рішення, від якого залежить просування державного службовця по службі або навпаки – його звільнення. Також в Угорщині оцінювання персоналу проводиться раз на чотири роки, а співбесіда зі службовцями (з метою визначення преміальних надбавок) – щорічно; у Румунії існує щорічне оцінювання на основі цільових угод [6].

Механізм управління якістю є одним з ефективних інструментів визначення результативності публічної служби. Відповідно, до завдань побудови системи управління якістю (далі – СУЯ) в органах державної влади (далі – ОДВ) належить створення умов, які гарантували б належну якість послуг, які ОДВ надає різним категоріям споживачів. Оскільки якість послуг ОВВ формується у межах внутрішніх процесів ОВВ, для створення таких умов необхідно створити ефективну систему управління цими процесами – це і є СУЯ. Загальновизнані міжнародні вимоги до СУЯ будь-якої організації, виконання яких повинно забезпечити впевненість у тому, що споживачі стабільно отримуватимуть тільки якісні послуги, передбачені вимогами стандартів управління якістю та стандартів управління людськими ресурсами (TQM (Total Quality Management)). Це "система тотального управління якістю", стандарти серії ISO 9000 [11], CAF (Common Assessment Framework) [12], SA 8000 "Social Accountability" "Соціальна відповідальність" [13], "Investors in People" "Інвестори в людей" [14] та інші.

Окрім наведених вище базових механізмів забезпечення розвитку виконавської дисципліни на публічній службі доцільно визначити нові, які будуть більш ефективними та якісними у сфері її забезпечення. Серед них виокремимо мотиваційно-ціннісний, інформаційно-аналітичний.

Мотиваційно-ціннісний механізм заслуговує на увагу тому, що він направлений на стимулювання виконавської дисципліни в державних службовців задля визначення пріоритетних напрямів підвищення ефективності системи державної служби, що спрямована на підвищення якості надання адміністративних послуг населенню, проведення професійних консультацій для вироблення державної політики та її реалізації. В інтересах суспільства державна служба має бути результативною та ефективною, спрямованою на сталий розвиток держави та суспільства, їх взаємодію відповідно до завдань, функцій і повноважень органів державної влади, заснованих на конституційних засадах [10, с. 11].

Позитивним є підвищення особистої відповідальності державного службовця та посадової особи місцевого самоврядування за якість виконавської дисципліни. Якщо раніше за невиконання указу та розпорядження в одній сфері могли двічі притягти до дисциплінарної відповідальності, що негативно позначалося на співпраці з керівництвом сектору, то перехід до такого виду контролю – над секторами, виправив цю помилку.

Мотиваційно-ціннісний механізм забезпечує реалізацію виконавської дисципліни на публічній службі переважно системоутворювальним компонентом розвитку особистості державного службовця чи посадової особи

місцевого самоврядування, що пов'язаний з усвідомленням ціннісних аспектів публічної служби, значущості розвитку професійної компетентності та саморозвитку, ставлення до процесу постійного вдосконалення професійних навичок, спрямованістю особистості, управління професійним розвитком, самостійністю та бажанням удосконалювати професійну діяльність на основі реалізації позитивних змін.

Важливе значення для мотиваційно-ціннісного механізму має виокремлення критеріїв визначення вмотивованості особистості до досягнення результатів, якими можуть бути: оцінювання результату; оцінювання очікуваних наслідків у досягненні цих результатів; оцінювання корисності (привабливості) наслідків. На нашу думку, сутність мотиваційно-ціннісного механізму полягає в забезпеченні конструювання такої системи дій, яка підтримує пізнавальні та інші мотиви в активному стані, що сприяє реалізації мотиваційного управління у публічній службі.

На прикладі зарубіжного досвіду доцільно зазначити, що державна служба в більшості країн ЄС завжди надавала працівникам постійні привілеї щодо гарантії зайнятості та пенсійного забезпечення, але це не мало стосунку до оплати праці. Традиційно державні службовці не отримували будь-якого матеріального заохочення за належне виконання своєї роботи. Логіка такого дисбалансу має свої історичні причини, і сьогодні в багатьох аспектах вона видається застарілою. Ідея професійної державної служби в країнах-членах ЄС і досі багато в чому визначається саме поняттям "служби", хоча це й суперечить економічному поняттю "праці". Тобто державні службовці працюють заради інтересів держави, а не на себе. Служіння суспільству є, з етичного погляду, вищим за приватні інтереси, відповідно, до державних службовців встановлюються вищі моральні (не матеріальні) вимоги та привілеї. Тому зарплата розглядається як засіб підтримки та забезпечення життя державних службовців, а не як винагорода за виконання обов'язків. На початку XXI ст. ця традиція почала

поступово зникати. Саме тому в країнах ЄС тепер державним службовцям платять не за надання послуг державі, а за якісно виконану роботу. Це, у свою чергу, означає відповідне зменшення їхніх привілеїв. Запровадження системи оплати праці залежно від якості виконаної роботи в країнах ЄС часто пов'язують із системою бонусів (як і в приватному секторі), як, наприклад, у ФРН. Найчастіше система додаткових виплат є досить складною, а основна (базова) зарплата державних службовців – низька щодо загальної суми виплат. Наприклад, у Латвії додаткові виплати досягають 50 % від загальної суми зарплати, а в Литві – до 70 %. Утім, і в цих країнах дотепер відсутні чіткі критерії оцінювання якості виконуваних державними службовцями робіт. Надбавки виплачуються зазвичай за стаж і потенціал кар'єрного зростання. У деяких країнах, навпаки, преміальні виплати не перевищують 3–5 %. Загалом на рівні ЄС до цього часу не відбулося узагальнення практики преміювання державних службовців за критерієм якості праці [4, с. 69–77].

В Україні системно запроваджується практика щомісячного перегляду системи організації оплати праці державних службовців. При цьому в нас залишається проблемою врегулювання диференціації зарплати державних службовців. Існують значні відмінності рівнів зарплати в різних державних відомствах, галузях. Такий фактор, звичайно, знижує мотиваційний потенціал державних службовців, виступає технологією для "переманювання" кращих працівників з однієї сфери діяльності в іншу.

В умовах воєнного стану оплата праці державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування також зазнала змін. Передусім відзначимо тенденцію до зменшення рівня заробітної плати в 53,6 % осіб, залишилася без змін заробітна плата в 35 % осіб, і зросла – у 7,6 % осіб. Цікавими для нас є дані щодо оплати праці понаднормово. Респонденти відзначають, що вона оплачувалася сповна в 9,1 % осіб, і частково – у 6,9 % осіб.

Зміна рівня заробітної плати
державних службовців
в умовах воєнного стану

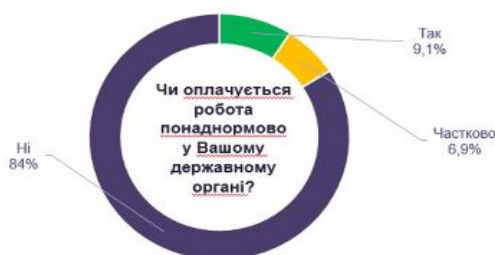
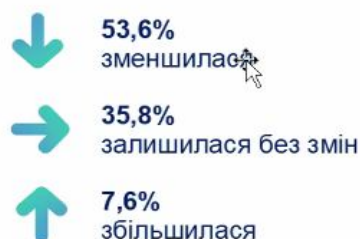

Рис. 2. Оплата праці державним службовцям у період воєнного стану

Як бачимо з рис. 2, в умовах воєнного стану України фінансовий аспект впливає на мотиваційний потенціал державних службовців. Тому лише Перемога України над російським загарбником, відбудова держави в повоєнний період трансформує нові позитивні виклики для підвищення рівня виконавської дисципліни на публічній службі.

Інформаційно-аналітичний механізм забезпечує реалізацію єдиної державної політики з електронного документообігу (закон України "Про електронні документи та електронний документообіг" та "Про електронний цифровий підпис"). Зазначимо, що він має значний вплив на підвищення ефективності інформаційного обміну, що поліпшить швидкість та якість виконавської дисципліни.

Інформаційний обмін між автоматизованими системами щодо контролю виконання актів і доручень Президента України, Офісу Президента України, Верховної Ради України та Секретаріату Кабінету Міністрів України відбувається оперативно. Тобто сьогодні функціонує складна інформаційна система контролю органів державної влади та широкомасштабна комп'ютеризація контрольної діяльності міністерств, інших центральних і місцевих органів виконавчої влади. Запровадження цифрової трансформації адміністративних послуг, якою передбачено більш ніж 120 електронних послуг, вимагає від державних службовців високого рівня цифрової грамотності, здатності реалізовувати цифрові компетентності в сфері публічного управління та адміністрування. Функціонування Єдиного державного вебпорталу електронних послуг – Портал Дія – вимагає від публічних службовців реалізації фасилітативної функції щодо отримання електронних послуг громадянами України.

Дискусія і висновки. Проведене дослідження показало, що забезпечення механізмів розвитку управління виконавською дисципліною на публічній службі є способом забезпечення законності і прав державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування на саморозвиток, самовдосконалення та самоорганізацію, що відіграє важливу роль у здійсненні ефективного державного управління. Шляхи забезпечення механізмів розвитку управління виконавською дисципліною на публічній службі мають посилитись завдяки імплементації досвіду європейських країн у вирішенні означених проблемних питань, що має важливе значення для розбудови Української держави в повоєнній трансформації на європейському рівні.

Незважаючи на те, що в демократичних країнах Європи не існує уніфікованого підходу до стимулювання виконавської дисципліни державних службовців (як немає і єдиної моделі організації державної служби), аналіз європейського досвіду вказує на такі спільні для європейських країн риси організації державної служби: планування, спрямоване на досягнення конкретного результату; контроль з урахуванням якості досягнутого результату; оцінювання персоналу на основі досягнутого результату та індивідуального внеску працівника; стимулювання виконавської дисципліни державних службовців шляхом забезпечення належних умов їхньої праці; кар'єрного просування; високого соціального рівня (передусім рівня заробітної плати) тощо. Україна прагне перейняти успішний досвід європейських країн з розбудови сильної та сучасної держави з інноваційною економікою, високим рівнем публічного управління. Отже, війна не є перешкодою для інновацій у публічному управлінні. Тому виникає потреба у визначенні нових інноваційних механізмів забезпечення управління виконавською дисципліною на публічній службі, зокрема таких, як діджиталізація, партнерство, які буде розглянуто в наступній статті.

Список використаних джерел

1. Бакуменко В. Д., Надолішній П. І. Теоретичні та організаційні засади державного управління : навч. посіб. Київ : Міленіум, 2003. 256 с.
2. Біла Л. Р., Ківалов С. В., Тодощак О. В. Практикум зі спецкурсу "Організація державної служби в Україні". Одеса : Юридична література, 2002. 108 с.
3. Виконавча влада в Україні : навч. посіб. / за заг. ред. Н. Р. Нижник ; кол. авт.: Н. Р. Нижник, Н. Г. Плахотнюк, В. І. Мельниченко та ін. Київ : Вид-во УАДУ, 2002. 126 с.
4. Грей Ю. М. Формування мотиваційного забезпечення системи управління розвитком підприємств. *Агросвіт*. 2019. № 13–14. С. 67–76.

URL: http://www.agrosvit.info/pdf/13-14_2019/11.pdf (дата звернення – 20 травня 2022).

5. ІСО 9000 – Менеджмент качества. ISO. URL: http://www.iso.org/iso/ru/iso_9000 (дата звернення – 27 травня 2022).

6. Кальніш Ю. Деякі засади і принципи державного управління в країнах європейського союзу : навч. посіб. Київ : Атіка, 2005. 270 с.

7. Кальніш Ю. Г. Механізми вдосконалення виконавської дисципліни державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування (вітчизняний та зарубіжний досвід). *Наукові праці*. 2009. Т. 125. Вип. 112. С. 5–11. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/governmgmt/2009/125-112-1.pdf> (Дата звернення – 26 травня 2022).

8. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vp#Text> (Дата звернення – 15 лютого 2023).

9. Про державну службу : Закон України від 10 грудні 2015 року № 889 – VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2016. № 4, ст. 43. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> (дата звернення – 26 травня 2022).

10. Старков В. І. Стимулювання виконавської дисципліни у державних службовців: досвід країн ЄС. *Державна служба в Україні: шляхи реформування*: матеріали круглого столу (22 травня 2019 року). Київ : Національна академія прокуратури України, 2019. 186 с. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/02/92.pdf> (дата звернення – 15 лютого 2023).

11. CAF – Common Assessment Framework. EUPAN. URL: <https://www.eupan.eu/caf/> (дата звернення – 15 лютого 2023).

12. Introduction and Implementation of Total Quality Management (TQM). ISIXSIGMA. URL: <https://www.isixsigma.com/total-quality-management-tqm/introduction-and-implementation-total-quality-management-tqm/> (дата звернення – 27 травня 2022).

13. Mizhnarodnyy standart. Investors in People [International standard. *Investors in People*. URL: <https://www.investorsinpeople.com/iip-standard> (дата звернення – 27 травня 2022).

14. Social responsibility (SA8000) : International standard. *International document from 01.10.2007 (SA8000:2001)*. New York, 2001. URL: <http://www.sa8000.info/sa8000doc/2001StdEnglish.pdf>

15. Khadzhryadieva S., Chernenko N. M., Ruchkina M. M., Larina N. B., Sakaliuk O. O. Risks in Public Administration in the Context of Globalisation. *International Journal of Criminology and Sociology*. 2020. № 9. P. 2921–2928. URL: <https://www.lifescienceglobal.com/independent-journals/ljcs/4436-abstract-risks-in-public-administration-in-the-context-of-globalisation>

References

1. Bakumenko, V.D., Nadolishnyi P.I. (2003), *Teoreticheskiye i organizatsionnyye osnovy gosudarstvennogo upravleniya* [Theoretical and organizational principles of public administration], Millenium, Kyiv [in Ukraine].
2. Belaya L.R., Kivalov S.V. & Todoshchak O.V. (2002), *Praktikum po spetskursu "Organizatsiya gosudarstvennoy sluzhby v Ukraine"* [Workshop on the special course "Organization of Civil Service in Ukraine"], Yuridicheskaya literatura, Odessa [in Ukraine].
3. Nizhnik, N.R. N.G. Plakhotnyuk, and Mel'nicenko, V.I. (2002), *Ispolnitel'naya vlast' v Ukraine* [Executive power in Ukraine], UADU, Kyiv [in Ukraine].
4. Gray, Yu. (2019), "Formation of motivation support systems of development of enterprises", *Agrosvit*, vol. 13-14, pp. 67-76. DOI: 10.32702/2306-6792.2019.13-14.67 Ahrosvit, Kyiv [in Ukraine].
5. ISO (2008), "ISO 9000 – Quality management", available at: http://www.iso.org/iso/ru/iso_9000 (Accessed 27 May 2022). Kyiv [in Ukraine].
6. Kal'nysh, YU (2005), *Nekotoryye printsipy i printsipy gosudarstvennogo upravleniya v stranakh yevropeyskogo soyuza* [Some principles and principles of public administration in the European Union], Atika, Kyiv [in Ukraine].
7. Kal'nish, YU.G (2007), "Mechanisms for improving the executive discipline of civil servants and local government officials (domestic and foreign experience)", *Nauchnyye trudy*, vol. 125, no. 112, pp. 5-11, available at: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/governmgmt/2009/125-112-1.pdf> (Accessed 27 May 2022). NADU, Kyiv [in Ukraine].
8. Verkhovna Rada of Ukraine (1996), "The Constitution of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vp#Text> (Accessed 27 May 2022).
9. Verkhovna Rada of Ukraine (2015), *The Law of Ukraine "On civil service"*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> (Accessed 27 May 2022) Verkhovna Rada Ukrainy, Kyiv [in Ukraine].
10. Starkov, V.I. (2021), "Stimulating executive discipline in civil servants: the experience of EU countries", available at: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/02/92.pdf> (Accessed 27 May 2022). NADU, Kyiv [in Ukraine].
11. CAF – Common Assessment Framework (2008), available at: <https://www.eupan.eu/caf/> (Accessed 27 May 2022). [in Niderlandy].

12. iSixSigma (2008), "Introduction and Implementation of Total Quality Management (TQM)", available at: <https://www.isixsigma.com/methodology/total-quality-management-tqm/introduction-andimplementation-total-quality-management-tqm> (Accessed 27 May 2022). [Velyka Brytaniya].
13. Investors in People (2007), "International standard. Investors in People", available at: <https://www.investorsinpeople.com/iip-standard> (Accessed 27 May 2022). [in Velyka Brytaniya].
14. International Document (2007), "International standard. Social responsibility (SA8000)", available at: <http://www.sa8000.info/sa8000doc/2001StdEnglish.pdf>.
15. Khadzhyradieva S., Chernenko N. M., Ruchkina M. M., Larina N. B., Sakaliuk O. O. (2020), Risks in Public Administration in the Context of Globalisation. *International Journal of Criminology and Sociology*. № 9.

P. 2921–2928, available at: <https://www.lifescienceglobal.com/independent-journals/journal-of-advances-in-management-sciences-information-systems/83-abstract/ijcs/4436-abstract-risks-in-public-administration-in-the-context-of-globalisation> (Accessed 22 Jan 2022). [in Kanada]

Отримано: 14.11.22
Ухвалено до друку: 19.12.22
Опубліковано: 30.01.23

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv
Public Administration, 1(17), 21-27
UDC 351.86
DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-9193.2023/17-4/7>

Nataliia Larina. Cand. of Pedagogical Sciences
Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-5843-0765>
e-mail: natali.larina@ukr.net

Igor Yashutin, postgraduate stud.
Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-9023-936X>
e-mail: iorevo1991@gmail.com

ENSURING THE DEVELOPMENT OF EXECUTIVE DISCIPLINE MECHANISMS IN THE PUBLIC SERVICE

The general articulation of the issue and its connection with the important research and practice tasks. The authors described the current state of ensuring the development of executive discipline mechanisms in the public service. The modern state of ensuring executive discipline in the public service has been analysed taking into account modern challenges, in particular, changes in working conditions of public servants during martial law in Ukraine and perspectives of improvement of executive discipline both in this period and in conditions of post-war transformation.

The purpose of the article is to reveal scientific and practical concepts of ensuring the development of mechanisms of executive discipline in the public service in conditions of modern challenges and threats; develop suggestions on how to develop modern mechanisms of executive discipline for further improvement of public administration and management in Ukraine.

The analysis of the recent publications regarding the issues this article deals with; identification of parts of the general problem that have not been previously addressed. Particular attention is focused on the study and implementation of best practices of foreign experience in domestic public administration. Accession of Ukraine as a candidate to the European community, which now provides large-scale support to Ukraine in the fight against the Russian aggressor, requires updating the basic mechanisms of executive discipline in the public service, such as regulatory, organizational, planning, monitoring, evaluation and quality management. From the point of view of the theory of public administration and Ukraine's transformation processes into European space, it is advisable to expand the classification of the mentioned mechanisms with motivational value, informational and analytical, and digitalization. This will help to consolidate and develop the level of executive discipline in the public service through the self-improvement, self-development and self-fulfilment abilities of public servants.

Therefore, the key research outcomes are aimed at improving the development of basic mechanisms for ensuring executive discipline in the public service, widely used in European countries. Conclusions and prospects for further research suggest directions of adaptation of European experience in providing mechanisms for the development of the executive discipline in the public service, which is due to the importance of transformational processes of proper democratic governance in Ukraine, introduction of innovative mechanisms to ensure a high level of executive discipline in the multi-level public administration.

Keywords: public service, professionalism of public servants, public administration reform, concept and essence, executive discipline, control and support methods, European Community countries, the adaptation of experience.

Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Державне управління, 1(17), 28-37
УДК 351.86:004:321.64
DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-9193.2023/17-5/7>

Володимир Литвиненко, канд. наук із соціальних комунікацій,
директор Центру комунікацій
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-1156-105X>
email: vollyt@knu.ua

Олександр Кантур, асп.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-8351-6210>
email: oleksandr.kantur@knu.ua

"БАЛКАНІЗАЦІЯ ІНТЕРНЕТУ" ЯК ІНСТРУМЕНТ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ АВТОРИТАРНИХ ДЕРЖАВ

Досліджено особливості та проблематика фрагментації глобальної мережі Інтернет державами, у яких панують авторитарні режими. Зокрема, здійснено спробу узагальнити трактування дефініції "балканізація інтернету", вивчено принципи роботи китайської розробки "Золотий щит" як державної системи цензури в кіберпросторі, проаналізовано особливості впровадження "Національної інформаційної мережі" в Ірані та суверенного інтернету в Росії, а також розглянуто північнокорейський досвід реалізації проєкту "Кванмьон".

За результатами проведеного аналізу нормативно-правових актів, публікацій у ЗМІ та інших відкритих джерел з'ясовано, що найчастіше уряди держав пояснюють такі рішення захистом національної безпеки. Водночас на практиці балканізація інтернету нівелює і без того обмежену свободу слова в країнах, де інші джерела інформації так чи інакше перебувають під державним контролем, а також призводить до більшої інформаційної, культурної, наукової, економічної автаркії суспільств.

Ключові слова: інформаційна безпека, держава, інформаційно-комунікаційні технології, інтернет, цифровий авторитаризм, балканізація інтернету.

Актуальність теми. Глобальний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та їх повсюдне поширення закріпили за глобальною мережею Інтернет статус відносно вільного від контролю середовища. Водночас завдяки глибокій інтеграції в усі сфери життєдіяльності людини Інтернет став потужним інструментом впливу на геополітичні конфлікти, зокрема, шляхом втручання у внутрішні справи інших держав, підриву національної безпеки, дестабілізації фінансових систем та атаки на критично важливі об'єкти інфраструктури.

Паралельно з отриманням соціальних та економічних переваг, що надає глобальна мережа, світова спільнота також постає і перед новими загрозами, які Інтернет створює для національної безпеки. У сучасному світі простежуються дві окремі тенденції таких загроз: для демократичних режимів – це кібератаки; підрив довіри до державних і соціальних інститутів через поширення ворожої пропаганди, а також інші інформаційні впливи з боку авторитарних країн, що призводять до послаблення держав і суспільств. Для авторитарних, напівавторитарних і тоталітарних – доступ до альтернативних джерел інформації, що загрожує контролю над суспільною думкою, створює передумови для появи плюралізму думок, поширення медіаграмотності та формування у споживачів інформації критичного мислення.

У відповідь на ці загрози держави починають посилювати свої інтернет-кордони шляхом спроб розбудови власних інформаційних мереж, а також створювати додаткові інформаційні інструменти, що можуть використовуватися як засіб стримування конфліктів і поширення ворожих впливів. Потенційним недоліком такого втручання у діяльність глобальної мережі з боку авторитарних і напівавторитарних держав є гальмування їхнього розвитку та появи інновацій, яким традиційно сприяв Інтернет, та обмеження свободи слова. З іншого боку, ті ж інновації та свобода слова не можуть процвітати в умовах невизначеності та в середовищі з підвищеним рівнем злочинності та відсутністю правил, норм і етики. Зважаючи на це, національні політики досить

часто стикаються з проблемою досягнення балансу між регулюванням і потенційною всюдозволеністю в Інтернеті. Відтак держави вдаються до низки інструментів забезпечення інформаційного порядку, зокрема і до спроб фрагментації інтернет-простору, що наразі можна вважати однією із визначальних рис "цифрового авторитаризму", який є притаманним країнам із відповідним політичним режимом.

Аналіз досліджень. Проблематика механізмів забезпечення інформаційної безпеки держави перебуває в центрі уваги Т. Перуна, С. Домбровської, В. Пашковського, Є. Кобко, В. Шемчука. Питання фрагментації глобальної мережі Інтернет частково відображено у працях Е. Бриньольфссона, П. Сагави, М. Мюллера, К. Кунера, К. Мілларда. Однак у переважній більшості наукових розвідок наголошується на комплексному характері цього явища. Водночас окремого дослідження потребує явище "балканізації Інтернету" як одного з інструментів забезпечення інформаційної безпеки держави, що і зумовлює актуальність нашого дослідження.

Мета статті полягає у детальному розгляді та вивченні особливостей використання авторитарними державами інструменту фрагментації глобальної мережі Інтернет шляхом створення внутрішньодержавної комп'ютерної мережі.

Виклад основного матеріалу. Протягом останніх років у багатьох країнах світу спостерігається тенденція щодо посилення контролю над доступом до інформації у мережі. Здійснення подібних заходів найчастіше мотивується зміцненням інформаційної безпеки держави, збереженням традиційних цінностей чи способів життя. Водночас такий контроль здійснюється не лише завдяки обмеженню доступу до певної інформації чи блокуванню окремих інтернет-ресурсів, а і через спроби державами "балканізувати" інтернет-середовище.

За даними "Великої української енциклопедії" дефініція "балканізація" – це геополітичний термін, яким характеризується процес розпаду багатонаціональних держав певного регіону на частини; атомізація регіо-

ну [2]. Однак Л. Велію стверджує, що термін "балканізація" не має чіткого визначення. На думку науковиці, поняття найчастіше використовувалося для описання широкого кола складних і проблемних ситуацій, людей і подій [36]. Згідно з тлумаченням Британської енциклопедії, термін "балканізація" сьогодні використовують для пояснення розпаду деяких багатонаціональних держав і їх перетворення на режим диктатури, етнічних чисток та громадянської війни [41].

До того ж останніми роками в професійному дискурсі дедалі частіше трапляється словосполучення "балканізація Інтернету" або ж поділ (спліт) Інтернету. Уперше цей термін використав дослідник Клайд Уейн Крюс з американської неополітичної дослідницької організації Інститут Катона (*Cato Institute*) у 2001 році. На його думку, поняття характеризує концепцію паралельних інтернет-мереж, які працюватимуть як автономні [35]. Інше трактування терміна використовує Д. Шаршаткін, який визначає балканізацію Інтернету як "регіоналізацію режимів управління Інтернетом" [18].

Водночас ми здійснюємо спробу узагальнення трактувань поняття "балканізація Інтернету" та окреслюємо його **як процес, у результаті якого відбувається фрагментація простору глобальної мережі на окремі частини (за однією чи кількома ознаками), які не залежать одна від одної. Такий поділ приводить до виокремлення суверенних національних чи регіональних сегментів Інтернету. Їхні межі можуть бути цілком ідентичні кордонам держав**

або ж не збігаються з ними. В основі логіки фрагментації Інтернету є переконання щодо унеможливлення зовнішнього інформаційного впливу, що є одним зі складників інформаційної безпеки держави. Задля її забезпечення держави дедалі частіше намагаються встановити власні правила гри в тій частині інформаційного простору, яку вони вважають своєю, запроваджуючи власні проекти з реалізації внутрішньодержавного Інтернету. Дослідники із правозахисної організації Freedom House визначили три основні складники фрагментації Інтернету: 1) запровадження обмежень щодо новинних потоків та інформації загалом; 2) централізований державний контроль над інтернет-інфраструктурою; 3) створення бар'єрів для транскордонного передавання даних користувачів [24].

Щорічно обмеження в інтернеті застосовують дедалі більше країн. Зокрема, у 2022 році із 70 країн, які відстежує Freedom House, у 47 державах було запроваджено ті чи інші обмеження щодо джерел інформації, які розміщені за межами їхніх кордонів [24]. У переважній більшості випадків до таких кроків вдаються лідери авторитарних держав у прагненні стримати інакомудство в мережі, обмежуючи доступ до джерел інформації, які розташовані в країнах з вищим рівнем свободи слова. Бажання отримати абсолютний контроль над цифровою сферою підштовхує автократії до впровадження масштабних ініціатив із фрагментації інформаційного простору (табл. 1.).

Таблиця 1

"Обмеження інтернет-простору у світі"
(за даними порталу Freedom House) [24]

Країна	Кількість використаних засобів управління Інтернетом	Блокування соціальних мереж або комунікаційних платформ	Блокування політичного, соціального або релігійного контенту	Навмисно виведені з ладу мережі ІКТ	Провладні коментатори маніпулюють онлайн-дискусіями	Ухвалено новий закон або директиву, що посилює цензуру або покарання	Ухвалено новий закон або директиву, що посилює нагляд або обмежує анонімність	Арешт або ув'язнення осіб за створення чи поширення цензурованого контенту	Фізичний напад або вбивство блогера чи користувача ІКТ	Технічні атаки проти критиків уряду або правозахисних організацій	Загальна оцінка у 2022 році	Загальний статус доступу до Інтернету
Китай	9							X			10	Обмежений
М'янма	8							X			12	Обмежений
Іран	7							X			16	Обмежений
Куба	8							X			20	Обмежений
В'єтнам	6							X			22	Обмежений
Росія	7							X			23	Обмежений
Саудівська Аравія	7							X			24	Обмежений
Пакистан	9							X			26	Обмежений
Єгипет	6							X			27	Обмежений
Ефіопія	5							X			27	Обмежений
Узбекистан	6							X			27	Обмежений
Білорусь	6							X			28	Обмежений
ОАЕ	7							X			28	Обмежений
Бахрейн	4							X			29	Обмежений
Судан	6							X			29	Обмежений
Венесуела	6							X			30	Обмежений
Казахстан	6							X			32	Обмежений
Туреччина	7							X			32	Обмежений
Руанда	4							X			37	Обмежений
Азербайджан	7							X			38	Обмежений
Таїланд	4							X			39	Обмежений

Закінчення табл. 1

Країна	Кількість використаних засобів управління Інтернетом	Блокування соціальних мереж або комунікаційних платформ	Блокування політичного, соціального або релігійного контенту	Навмисно виведені з ладу мережі ІКТ	Провладні коментатори маніпулюють онлайн-дискусіями	Ухвалено новий закон або директиву, що посилює цензуру або покарання	Ухвалено новий закон або директиву, що посилює нагляд або обмежує анонімність	Арешт або ув'язнення осіб за створення чи поширення цензурованого контенту	Фізичний напад або вбивство блогера чи користувача ІКТ	Технічні атаки проти критиків уряду або правозахисних організацій	Загальна оцінка у 2022 році	Загальний статус доступу до Інтернету
Ірак	6							X			42	Ускладнений
Бангладеш	5							X			43	Ускладнений
Камбоджа	5							X			43	Ускладнений
Лівія	5							X			44	Ускладнений
Нікарагуа	4							X			45	Ускладнений
Йорданія	4							X			47	Ускладнений
Шрі-Ланка	7							X			48	Ускладнений
Індонезія	6							X			49	Ускладнений
Зімбабве	4							X			49	Ускладнений
Уганда	5							X			50	Ускладнений
Індія	7							X			51	Ускладнений
Ліван	5							X			51	Ускладнений
Марокко	4							X			51	Ускладнений
Киргизстан	6							X			53	Ускладнений
Сінгапур	4							X			54	Ускладнений
Республіка Гамбія	1							X			56	Ускладнений
Малаві	2							X			57	Ускладнений
Нігерія	5							X			57	Ускладнений
Замбія	3							X			58	Ускладнений
Малайзія	3							X			59	Ускладнений
Україна	7							X			59	Ускладнений
Ангола	1							X			61	Ускладнений
Мексика	4							X			61	Ускладнений
Туніс	5							X			61	Ускладнений
Колумбія	4										64	Ускладнений
Еквадор	2										64	Ускладнений
Гана	3							X			64	Ускладнений
Бразилія	3							X			65	Ускладнений
Філіппіни	4							X			65	Ускладнений
Південна Корея	1										67	Ускладнений
Кенія	2										68	Ускладнений
Угорщина	3										69	Ускладнений
Аргентина	1										71	Вільний
Сербія	3							X			72	Вільний
Південна Африка	1							X			73	Вільний
Вірменія	4							X			74	Вільний
Італія	1										75	Вільний
Австралія	3										76	Вільний
Франція	3										76	Вільний
США	2							X			76	Вільний
Німеччина	3										77	Вільний
Японія	0										77	Вільний
Грузія	1										78	Вільний
Тайвань	2							X			79	Вільний
Велика Британія	1										79	Вільний
Канада	0										87	Вільний
Коста-Ріка	0										88	Вільний
Естонія	1										93	Вільний
Ісландія	0										95	Вільний

Як відомо, одним із найбільш згадуваних подібних проєктів у світі є "Золотий щит", що наразі функціонує в Китайській Народній Республіці. Через популярність цієї розробки Китай почали називати країною, яка "най-

більш нахабно" керує інтернетом удома і навчає світ цифровому авторитаризму [4]. Розроблення "Золотого щита" розпочалося ще в 1998 році, а вже у 2003 р. його було введено в експлуатацію. Першочергово проєкт

створювався для підвищення мережевої безпеки, але згодом його почали використовувати і як інструмент цензури та відстежування. Розробка також вміщує і "Великий китайський фаєрвол", який дозволяє відфільтровувати контент в інтернеті та обмежувати доступ до цілої низки сайтів, у тому числі релігійної, політичної чи філософської тематики. Таким чином іноземні соціальні мережі, такі як Facebook, Twitter чи YouTube у Китаї заблоковані, унаслідок чого китайські громадяни використовують локальні аналоги, зокрема Youku чи Sina Weibo, де цензура і пропаганда легко може бути посилена державою. За даними дослідження, проведеного у 2021 році, китайська влада блокує доступ до близько 311 тисяч сайтів, з яких 270 тисяч заблоковано цілеспрямовано, а 41 тисяча потрапила під заборону помилово [29]. Окрім безпосередньо блокування вебсайтів, окремий контент на інтернет-ресурсах також піддається цензурі за низкою ознак, зокрема за тематикою, яка, на думку влади, є політично чутливою. Здійснюється обмеження доступу до коментарів, що містять критику Комуністичної партії Китаю, репортажі іноземних ЗМІ про Китай, міжнародну політику, а також конкретні внутрішньополітичні події, які держава прагне "приховати" від суспільства [25].

Посилення мережевого контролю у КНР здійснюється також і через функціонування регуляторних відомств. Наприклад, у 2014 році було створено Адміністрацію кіберпростору Китаю – центральний орган регулювання Інтернету в Республіці. Вона перебуває під прямою юрисдикцією Керівної групи ЦК КПК з інформатизації та безпеки в Інтернеті – партійної установи, підпорядкованої Центральному комітету Комуністичної партії Китаю. Наразі керівну групу очолює Сі Цзіньпін, діючий Голова Китайської Народної Республіки та Генеральний секретар Центрального комітету Комуністичної партії Китаю.

Із моменту свого заснування, Адміністрація кіберпростору розширює законодавчу базу для контролю над онлайн-контентом та особистими даними. Найбільш важливим законодавчим актом, який контролює функціонування інтернету в Китаї, вважають Закон про кібербезпеку, ухвалений Постійним комітетом Всекитайських зборів народних представників 7 листопада 2016 року. З 1 червня 2017 року Закон регулює всю онлайн-діяльність у КНР та зобов'язує постачальників інтернет-послуг перевіряти справжнє імена користувачів, наприклад, на форумах чи в коментарях, а мережевих операторів – контролювати створений користувачами контент і перевіряти наявність у ньому інформації, яку заборонено публікувати чи передавати стороннім особам. Таким чином влада, крім порушення приватності та конфіденційності користувачів в Інтернеті, ще й посилює персональну відповідальність та перекладає провину з медіа та компаній безпосередньо на користувачів [44].

Щоб ефективно фільтрувати контент, мережеві оператори вимушені збільшувати власні спроможності. Ідеться про нарощування обсягів людських і технологічних ресурсів, що дозволяють здійснювати перевірки контенту та допомагають з видаленням контенту як превентивно, так і постфактум.

Зазвичай цензуру в Китаї розглядають як монолітну систему контролю, що має свою структуру і послідовність. Про це свідчить розвинена законодавча база, наявність цілої мережі державних регуляторних органів та арсенал технологічних інструментів, які дозволяють владі виявляти небажаний контент. Протягом останніх років китайський уряд справді доклад чимало зусиль, щоб посилити свій контроль над інте-

рнетом та іншими медіа, а також централізувати контроль, який раніше здійснювався кількома різними структурами. Водночас влада в організації системи контролю частково покладається на приватні компанії та зобов'язує їх виконувати свої директиви, що часом призводить до суперечливих результатів.

Зрештою, комуністичний режим досить ефективно контролює китайське суспільство. Більшість великих засобів масової інформації або перебувають у державній власності, або ж перебувають під наглядом влади. Міжнародні новини вибірково редагуються та фільтруються, щоб користувачі могли отримувати цензурований контент. Одним з ілюстративних прикладів цього є дослідження, що проведене компанією Citizen Lab, у якому йдеться про те, що зображення, якими обмінюються користувачі в китайському месенджері WeChat, автоматично піддаються цензурі в режимі реального часу [22].

Влада Китаю стверджує, що такі обмеження спрямовані на підтримку суспільного порядку і забезпечення національної безпеки. Слід додати, що, окрім політичних цілей, "Великий китайський фаєрвол", на думку влади, також стимулює внутрішні економічні процеси в країні. Сьогодні Китай є однією із небагатьох країн світу, де лідером інтернет-пошуку є зовсім не Google, а місцевий проект-аналог Baidu. Окрім самих інтернет-користувачів, які вимушені користуватися локальними сервісами, на поступки також змушені йти і світові корпорації, що бажають залишитися присутніми на ринку китайських інформаційних послуг та уникнути блокування. До прикладу, у 2016 році китайські регулятори змусили компанію Apple заблокувати доступ до сервісів Apple iBooks Store та iTunes [23]. Корпорація також згодилася виконувати китайське законодавство на предмет розташування серверів на території Китаю, розмістивши власні дата-центри у провінціях Гуйчжоу та Внутрішній Монголії [15]. Зберігши власну присутність на китайському ринку, що становить 20 % світового, Apple вдалося отримати лідерські позиції з продажів власних продуктів, зокрема, у жовтні 2021 року iPhone став найбільш продаваним смартфоном у КНР. Це дозволило компанії отримати 68 млрд доларів – 19 % від загально-го прибутку з продажів [15].

Інший приклад – робота пошуковика Bing від компанії Microsoft, який сьогодні є чи не єдиною іноземною пошуковою системою, що функціонує на території Китаю. Компанії вдається залишатися на ринку завдяки дотриманню вимог китайського законодавства. Таким чином, у грудні 2021 року в Microsoft заявили, що тимчасово призупиняють функцію автоматичних пропозицій у пошуковика Bing через звернення "відповідної державної установи" [37].

Водночас критики запевняють, що впровадження "Великого китайського фаєрволу" зображає параною влади щодо потенціалу інтернету поширювати опозиційні матеріали щодо комуністичного режиму. У Китаї існує окрема група користувачів соціальних мереж, яка, за попередніми підрахунками, публікує близько 500 млн провладних коментарів у мережі на рік. До того ж задля проведення цензурування контенту наразі з владою співпрацює близько 50 тисяч осіб, які обмежують доступ до вебсайтів або ж змушують пошукові системи фільтрувати інформацію, яку влада вважає шкідливою [20].

Комуністична партія Китаю, побоюючись втратити монополію на владу в разі політичної лібералізації, вибудувала в країні повноцінну мережу тотального державного електронного стеження та комплексну систему інтернет-цензури, щоб виявляти та припиняти

будь-яку несанкціоновану критику. Побуває також думка, що надмірна регуляція кіберпростору обмежує державу в економічному секторі, стримуючи розвиток інновацій, а також унеможливорює взаємообмін важливими ідеями та розробками.

У результаті Китай у 2022 році посів перше місце серед 70 країн у рейтингу правозахисної організації Freedom House за рівнем інтернет-цензури [26].

Ще однією країною, де намагаються впровадити національний інтернет, є Ісламська Республіка Іран. Розроблення Національної інформаційної мережі розпочалася там ще у 2005 році. Проектом визначено створення на території Ірану національного "умовно безпечного" інтернету, який відповідає критеріям "ісламського контенту", що означає блокування або фільтрацію інформації за політичними, культурними чи релігійними критеріями.

Перший етап запуску мережі відбувся у серпні 2016 року. Він передбачав відкриття доступу для користувачів до електронних державних послуг, внутрішніх цифрових сервісів і контенту. Запуск другої фази включав міграцію онлайн-сервісів на локальний хостинг, що розташовувався на території Ірану. На третьому етапі реалізовано доступ до всіх електронних державних сервісів за допомогою національної інформаційної мережі [42].

Принциповою відмінністю цієї розробки від її китайського аналога є те, що іранська національна мережа базується на локальній мережі, яка забезпечує зв'язок між різноманітними службами всередині країни, при цьому вона є повністю незалежною від глобальної мережі. Водночас для того, аби нівелювати попит інтернет-користувачів на міжнародні соціальні сервіси, Іран також активно розвиває власні аналогічні онлайн-ресурси. Зокрема, іранські телекомунікаційні компанії запустили соціальні мережі Clob Facekoob, Facenama, а також Soroush, iGar, BisPhone Plus, Wispi, Esom, Saina. Також створено відеохостинговий сайт Aparat – аналог YouTube, інтернет-сервіси обміну повідомленнями та медіафайлами Mobogram та TD Messenger [19]. Влада країни також заохочує людей користуватися місцевими послугами за допомогою порушення мережевого нейтралітету: поділу місцевого та міжнародного трафіку. Наприклад, якщо користувач прагне споживати локальні сервіси, то він має доступ до швидшої мережі та дешевшого трафіку, ціна якого майже удвічі нижча. Відповідно, якщо користувач споживає міжнародний трафік – обмін даними буде повільнішим і дорожчим [30].

На думку колишнього президента держави Хасана Рухані, необхідність реалізації проекту викликана питаннями захисту національної автономії. За його словами, звичайним користувачам більше не знадобляться іноземні мережі для задоволення їхніх потреб, а сама мережа дозволить забезпечити високошвидкісні комунікації всередині країни [21].

Утім, західні експерти зазначають, що одним з основних недоліків іранських національних сервісів, зокрема електронної пошти, є необхідність вказувати під час реєстрації, окрім адреси, особистий ідентифікаційний номер і проходити обов'язкове звіряння вказаних реєстраційних даних з оригіналами документів [32]. Очевидно, що такий крок дозволяє владі Ірану ретельніше відстежувати діяльність користувачів у мережі задля подальшої протидії поширенню альтернативної інформації та посиленню тотальної цензури усередині країни.

Окрім експертного середовища, проект піддався критиці й з боку урядовців. Колишній Міністр зв'язку та

інформаційних технологій Ірану (2005–2009) Мохаммад Солеймані в інтерв'ю іранській студентській агенції новин "ISNA" зазначив, що ізоляція від глобального інтернету стала б санкцією, накладеною Іраном на самого себе, і це було б нелогічно [27].

На тлі масових демонстрацій, які розпочалися у вересні 2022 року, іранська влада у спробі придушення протестного руху майже повністю вимкнула Інтернет в країні, а також обмежила доступ до таких платформ, як Instagram і WhatsApp. Остання, зокрема, використовувалась іранськими компаніями для здійснення експорту своїх товарів. За підрахунками експертів, загальні збитки для країни через вимкнення Інтернету вже сягають понад 3 млрд доларів [11]. Попри те, що Організація Об'єднаних Націй визнає доступ людини до Інтернету її базовим правом [40], влада Ірану продовжує провадити політику інформаційної ізоляції держави та її громадян. Із цією метою у 2012 році в країні створено Вищу раду у справах кіберпростору, яку технічно очолює чинний президент Ібрагім Райсі, який, по суті, підпорядковується Верховному лідеру – Алі Хаменеї. Рада має право, зокрема, видавати директиви, що стосуються регуляції інтернет-простору, які не є законами, але залишаються обов'язковими до виконання на території країни [33].

У 2022 році регулятор розпочав реалізацію окремих положень нового закону про захист кіберпростору. Міжнародні технологічні компанії зобов'язуються мати законного представника в Ірані для того, аби контролювати дотримання законодавства компанією та співпрацювати з владою у питаннях цензури інтернет-простору і нагляду за користувачами мережі. Якщо така платформа не виконує норми законодавства чи взяті на себе зобов'язання, до неї спочатку застосовують обмеження у вигляді зниження швидкості доступу до її інформаційних ресурсів. Така санкція буде діяти, доки в Національній інформаційній мережі не буде створено внутрішнього ресурсу-аналогу. Відтак, коли він запрацює, доступ до міжнародної платформи буде повністю заблоковано.

Таким чином закон спонукає іранських інтернет-користувачів використовувати місцеві служби або міжнародні, що відповідають вимогам законодавства. До того ж документ забороняє приватним компаніям регулювати пропускну здатність підключення пристрою до Інтернету. Подібні обмеження сприяють централізації комунікаційної мережі Ірану, зменшують приватні інвестиції в інформаційну інфраструктуру та послуги, а також посилюють цифрову диспропорцію між Ісламською Республікою Іран та іншими країнами.

Окрім регуляції інформаційного середовища, закон також має на меті криміналізувати розроблення, застосування та продаж технічних засобів, які маскують місце перебування користувачів Інтернету і дають змогу користувачам переглядати заблоковані вебсайти. Ідеться, наприклад, про проксі-сервіси чи віртуальні приватні мережі (VPN). Якщо факт належності до таких інструментів буде доведено, користувача можуть ув'язнити на строк до двох років.

Зі статей документа також впливає, що контроль над ключовою комунікаційною інфраструктурою в країні, зокрема і міжнародними шлюзами, буде делеговано спеціальному державному регулятору, який контролюється іранськими військовими та службами безпеки. У результаті обмежувати доступ до Інтернету стане ще простіше, а сама методика здійснення цих дій не буде прозорою. Водночас подальша централізація комунікаційної інфраструктури також спростує провадження політики цензури [28].

Безумовно, через призму стратегії розбудови інформаційного суспільства дії іранської влади спрямовані насамперед на захист панівного режиму від процесів, які можуть становити загрозу його існуванню. Контроль над глобальною мережею, а також створення власного національного інтернету, безперечно, можна вважати однією з основоположних ознак авторитарних країн. Цю тезу підтверджує також і третє місце серед 70 країн у рейтингу правозахисної організації Freedom House за рівнем інтернет-цензури [26].

Політика Російської Федерації у сфері цифровізації також є додатковим прикладом реалізації внутрішньо-державного інтернету. У 2014 році Президент РФ Володимир Путін зазначив, що вважає глобальну мережу Інтернет проєктом ЦРУ, у зв'язку з чим він закликав росіян "боротися за власні інтереси у кіберпросторі" [17]. Відтак тривалий час реалізація російського "суверенного інтернету" перебувала на стадії обговорення. У 2018 році Всеросійський центр вивчення громадської думки провів опитування, згідно з яким 36 % росіян підтримали пропозицію Радбезу РФ про незалежний інтернет усередині країн-членів БРИКС, який був би незалежним від США [6].

Утім, перший вагомий крок у цьому напрямі було зроблено у 2019 році, коли Держдума РФ ухвалила в третьому, останньому, читанні закон № 608767-7 "Про внесення змін до Федерального закону "Про зв'язок" і Федеральний закон "Про інформацію, інформаційні технології та про захист інформації", що відомий під неформальною назвою "Закон про суверенний інтернет" [9]. Метою його ухвалення, згідно з офіційною версією, є створення незалежної інфраструктури для безперебійного функціонування Інтернету в Росії. Водночас, як зазначається на офіційному сайті Держдуми, "документ розроблено з урахуванням агресивного характеру ухваленної у вересні 2018 року Стратегії національної кібербезпеки США" [12]. Зокрема, закон пропонує такі зміни:

- оператори зв'язку зобов'язані встановити державне обладнання на точках обміну інтернет-трафіком для аналізу і фільтрації трафіку всередині країни і на лініях зв'язку, що перетинають кордони Російської Федерації;
- оператори зв'язку зобов'язуються вносити до реєстру і використовувати виключно ці точки обміну (порядок визначає Уряд);
- Роскомнадзор реалізує "централізоване управління" російським сегментом Інтернету;
- Роскомнадзор реалізує обмеження доступу до заблокованих у Російській Федерації інтернет-ресурсів;
- для здійснення процедур будуть проводити навчання;
- створюється національна система доменних імен (DNS) [9].

Ухвалення цього закону дозволяє Росії досягнути принаймні трьох різних цілей. По-перше, створення механізму відстежування в інтернеті в межах своїх кордонів. З цією метою поправка "про обов'язкове встановлення державного обладнання" сприяє посиленню державного контролю інформації і дозволить запобігти її поширенню в разі такої потреби. Для прикладу, реалізація нового законодавства дозволяє російській владі зменшити активність опозиції в соціальних мережах. Водночас, навіть якщо цю поправку подекуди буде складно реалізувати з технологічного погляду, сам за-

кон є частиною стратегії режиму правління Володимира Путіна і впливатиме на російське суспільство.

По-друге, держава прагне стати ключовим регулятором Інтернету в Росії. Отримання Роскомнадзором повноважень щодо управління російським сегментом Інтернету є спробою ізолювати національну мережу від глобальної мережі. Відтак влада зможе не лише відкривати й закривати "цифрові кордони", а і визначати потоки інформації всередині на свій розсуд.

По-третє, Росія прагне поширити таку державну модель інтернету на міжнародному рівні. Поправка, яка стосується створення національної системи доменних імен (DNS), допоможе створити власний російський сегмент Інтернету, який буде існувати паралельно з глобальною мережею, або ж бути несумісним із нею. Цим кроком РФ не стільки бажає відмежувати себе від світу, а радше створює прецедент для інших країн. Адже якщо інші держави виявлять бажання використовувати російський інтернет-ринок, то вони будуть вимушені співпрацювати, аби розвивати власні технології, та координувати свою інтернет-політику на міжнародному рівні.

На думку віцепрезидента з досліджень та аналізу міжнародної правозахисної неурядової організації Freedom House Адріана Шахбаза, закон сприяє звуженню простору свободи висловлення думок у Росії. "Суверенний інтернет" є ще однією цеглиною у прагненні російської влади створити "Великий фаєрвол". На відміну від Китаю, який запровадив високий рівень обмежень в Інтернеті одразу з моменту його появи в країні у 1990-х роках, офіційна Москва намагається встановити контроль над онлайновим інформаційним середовищем [8].

Водночас викладач Університету Джорджа Вашингтона Девід Саконь вважає, що Росія, імовірно, рухається у бік "китайської моделі" щодо цензури інтернету. "Ми маємо справу зі своєрідними заходами безпеки, які російська влада вживатиме в тому разі, якщо якісь події будуть виходити з-під контролю. Вони хочуть мати ці заходи на законодавчому рівні, але я не вважаю, що їх насправді буде вжито в короткостроковій перспективі, а якщо і буде, то вони виявляться неефективними. Сьогодні ми не маємо справу з "китайською моделлю", але той факт, що Російська Федерація має такі інструменти, як цей закон, у результаті може призвести до того, що Росія стане більш схожою на Китай, ніж на країни Східної Європи" [8].

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну у 2022 році також стало каталізатором для тоталітарних настроїв російської влади в питанні використання Інтернету всередині країни та її бажанні контролювати внутрішній інформаційний простір. Інтернет-платформи стали важливим майданчиком розвінчування російської пропаганди. Задля того, аби приховати злочини російської армії, а також ускладнити доступ до правдивої інформації громадян, Уряд РФ почав вживати додаткових кроків для регулювання інформаційного простору та продовження реалізації проєкту з упровадження суверенного інтернету. Зокрема, 6 березня 2022 року білоруський телеграм-канал NEXTA опублікував урядову телеграму до федеральних органів виконавчої влади, згідно з якою пропонується:

- перевірити доступи до особистих кабінетів реєстраторів доменних імен для публічних ресурсів у мережі інтернет;
- оновити та ускладнити паролі політику;
- перейти на сервери DNS, що розміщені на території РФ;

- видалити з шаблонів сторінок HTML весь код JavaScript, що завантажується з іноземних ресурсів (зокрема й рекламні банери та лічильники);

- у разі використання іноземного хостингу перемістити розміщені на ньому ресурси на російський хостинг;
- ресурси, не розміщені в доменній зоні .ru, перенести до неї [38].

Окрім цього, у Росії розпочалося блокування низки інтернет-сервісів, зокрема Роскомнагляд обмежив доступ до Instagram [14], Facebook, Twitter [16] та TikTok [43]. За даними групи Tor10VPN, яка займається питаннями цифрових прав і конфіденційності, з початку російсько-української війни в Росії було заблоковано 960 новинних доменів [13]. Загалом у російській громадській організації, яка провадить діяльність у сфері захисту цифрових прав і розширення цифрових можливостей "Роскомсвобода", заявили, що після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну Роскомнагляд заблокував понад 3 тисячі сайтів [5].

Уже в червні 2022 року спеціальний представник президента Російської Федерації із цифровізації Дмитрій Пєсков заявив, що Росія не планує самостійно від'єднуватись від глобальної мережі, але якщо країну відімкнуть ззовні, то РФ готова до такого сценарію. "Ми підготувалися так, щоб російський Інтернет продовжив існування, навіть якщо його в нас вимкнуть. [...] Якщо нам його вимкнуть ззовні, то ми виживемо: локальні ресурси працювати будуть, а конектори до світового інтернету ми добудуємо" [3].

Попри це Росія планує витрати 1,2 млрд рублів протягом 2023–2024 років на створення новітньої системи контролю трафіку в Інтернеті, яка дозволить контролювати передавання даних між усіма операторами і провайдерами зв'язку. Її розроблення покладено на створений у межах закону "Про суверенний інтернет" Центр моніторингу і управління мережею зв'язку загального користування [7].

Такі дії призвели до того, що за рейтингом правозахисної організації Freedom House у 2022 році Росія посідає 6-те місце серед 70 країн за рівнем інтернет-цензури [26].

Принагідно також варто згадати про досвід Північної Кореї у питанні фрагментації інформаційного простору. Інтернет в КНДР з'явився у 2000 році у вигляді внутрішньої мережі "Кванмьон". В основу її роботи закладено досить простий принцип: користувач має доступ до певного набору сайтів, водночас існують жорсткі обмеження на завантаження інформації із зовнішніх мереж. Сьогодні мережа налічує, за різними підрахунками, від 1000 до близько 5500 вебресурсів партійного чи освітнього спрямування [1].

Окрім власне північнокорейських сайтів, у "Кванмьон" розміщуються і вебресурси із "зовнішнього" Інтернету, переважно технічної чи довідкової тематики (маловідомі китайські та південнокорейські, деякі статті з Вікіпедії). Перед публікацією сайти вивантажує Корейський комп'ютерний центр – основний дослідницький центр інформаційних технологій, який також здійснює цензурну перевірку, фільтруючи контент на предмет наявності шкідливої інформації, і лише потім розміщує ресурси в національній мережі [34].

Варто зазначити, що у 2013 році доступ до "Кванмьон" мав вичерпний перелік користувачів. Під'єднати до мережі можна було лише за умови використання комп'ютерів спеціалізованих установ, які розташовувалися у великих містах, а отже жителі провінцій не мали

доступу до мережі. Наразі в КНДР офіційно дозволено використовувати "Кванмьон" звичайним громадянам, на відміну від глобальної мережі, адже доступ до неї можуть отримати лише організації після отримання офіційного дозволу від влади. У 2019 році кількість дозволених для під'єднання до глобальної мережі IP-адрес становила лише 1024. Така можливість надається зазвичай партійним діячам, пропагандистам, представникам Міністерства закордонних справ чи іноземних установ, деяким науковим та освітнім організаціям [39].

Прикметним також є той факт, що до 2017 року в КНДР існував лише один інтернет-провайдер – китайська компанія China Unicom, а з 01 жовтня 2017 року понад половина північнокорейських інтернет-з'єднань встановлюється через мережі російської компанії "Транстелеком", яка є дочірньою структурою ВАТ "Російські залізниці" [10].

З огляду на те, що країна фактично закрыта для зовнішнього світу, вона рідше потрапляє до різних рейтингів. Це пов'язано і неможливістю отримати ті чи інші дані, що потрібні для здійснення аналізу. Ті ж показники, які вдається отримати, свідчать про вкрай негативні тенденції в країні. Наприклад, у Світовому індексі свободи преси КНДР посіла 180 позицію зі 180 країн [31].

Висновки. Кіберпростір стає дедалі більш затребуваним комунікаційним середовищем, зважаючи на повсюдний процес інформатизації. Інтеграція інтернет-технологій у суспільне життя надає не лише переваги їхнім користувачам, а і зумовлює появу нових викликів для інформаційної безпеки як демократичних, так і авторитарних держав: зовнішній вплив на суспільства та роботу державних інституцій, кібератаки, шпionаж, поширення пропаганди та дезінформації, загроза для контролю над інформацією, створення передумов для політичного плюралізму тощо.

У зв'язку з цим виникає необхідність регулювання Інтернету. Однією із найпоширеніших таких практик є його балканізація. На наш погляд, це поняття слід трактувати як процес, у результаті якого відбувається фрагментація простору Глобальної мережі на окремі частини (за однією чи декількома ознаками), які не залежать одна від одної. Такий поділ призводить до виокремлення суверенних національних чи регіональних сегментів Інтернету. Їхні межі можуть бути цілком ідентичні кордонам держав або ж не збігатися з ними.

Як видається, балканізація Інтернету є центральною частиною політики недемократичних держав у галузі цифрового авторитаризму і дозволяє таким політичним режимам вирішувати цілу низку питань. Для прикладу, у Китаї, Росії, Ірані та Північній Кореї вона виступає як один із важливих інструментів внутрішньої і зовнішньої легітимізації влади, механізм моніторингу суспільних настроїв або тотального стеження за громадянами. Серед іншого, фрагментований інтернет-простір вищезазначених країн підлягає тотальному контролю з боку влади через діяльність відповідних державних регуляторів: Центральної комісії з питань кіберпростору у Китаї, Вищої ради у справах кіберпростору в Ірані, Роскомнагляду в Росії та Корейського комп'ютерного центру в КНДР. Спираючись на розгалужену законодавчу систему та мережу державних інституцій влади, авторитарні країни намагаються укорінити систему інтернет-контролю та цензури. Повсюдний характер подібного державного втручання ефективно нівелює і без того обмежену свободу слова в цих державах, а також призводить до більшої інформаційної, культурної, наукової, економічної автаркії суспільств.

Варто зазначити, що балканізація Інтернету може бути також економічним інструментом, що в короткостроковій перспективі здатен стимулювати розвиток внутрішнього ринку інформаційно-комунікаційних послуг, але в довгостроковій – загрожує непропорційно більшими негативними наслідками через проблеми, які породжує ізоляція від решти світу. Це може бути підвищений рівень кіберзлочинності, підґрунтям для якого стане поява нових інформаційних загроз, що вражатимуть дедалі більше держав, адже важливою умовою ефективної протидії інформаційним впливам є консолідація і співпраця міжнародної спільноти.

Реалізація закликів до створення відокремлених мереж інтернету в межах певних міжнародних організацій (наприклад, БРИКС) може призвести до виникнення біполярного інтернет-простору на планеті. Такі зміни повністю підірвали б основну роль Інтернету як інструменту вільної комунікації людства. Окрім цього, наслідком поділу світової мережі стала б поява чітко розмежованих паралельних інформаційних просторів. Сепаровані інтернет-кордони здатні сповільнити не лише глобалізаційні процеси, а і розвиток цивілізації загалом – через ускладнення або унеможливлення безперешкодної комунікації, меншу конкуренцію ідей, відсутність обміну інноваціями та доступу до знань.

Список використаних джерел

- 15 заборон і обмежень, які є тільки в Північній Кореї. *Творчість. Свобода. Життя*. URL: <https://social.org.ua/5806-15-zaboron-i-obmezhen-yaki-ie-tilki-v-pivnichniy-koreyi.html> (дата звернення: 12.01.2023).
- Каменецкий М. С. Балканізація. Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/Балканізація> (дата звернення: 23.11.2022).
- В Кремле заявили о невозможности отключения России от интернета. *РБК*. 27 июня 2022. URL: <https://www.rbc.ru/rbcfreenews/62b926289a79477950215f92> (дата звернення: 25.01.2023).
- Ваннек Л. Freedom House: наступ на свободу в інтернеті під гаслом боротьби з "фейковими новинами". *Радіо Свобода*. 01 листопада 2018. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/freedom-on-the-net-2018/29575606.html> (дата звернення: 19.01.2023).
- Военной цензуре подверглось более 3000 сайтов. *Роскомсвобода*. 5 мая 2022. URL: <https://roskomsvoboda.org/post/voennaya-cenzura-3000-saytov/> (дата звернення: 03.01.2023).
- ВЦИОМ: треть россиян хотят "суверенный" и независимый от США интернет. *Настоящее Время*. 29 января 2018. URL: <https://www.currenttime.tv/a/29004253.html> (дата звернення: 25.01.2023).
- Роскомнадзор создаст новую систему контроля интернет-трафика за 1,2 млрд рублей. *Настоящее Время*. 7 ноября 2022. URL: <https://www.currenttime.tv/a/roskomnadzor-sozdast-novuyu-sistemu-kontrolya-internet-trafika/32119010.html> (дата звернення: 15.01.2023).
- Гаусман В., Владимиров В. "Суверенный интернет" в России: технология и политика. *ГОЛОС АМЕРИКИ*. 16 апреля 2019. URL: <https://www.golosameriki.com/a/russian-sovereign-internet-last-reading/4878381.html> (дата звернення: 12.01.2023).
- Законопроект № 608767-7. URL: <https://sozd.duma.gov.ru/bill/608767-7> (дата звернення: 15.01.2023).
- Коріновська Н. Компанія з РФ стала другим интернет-провайдером у КНДР. *Громадське телебачення*. 04 жовтня 2017. URL: <https://hromadske.ua/posts/kompaniya-z-rf-stala-druhim-internet-provaidrom-u-kndr> (дата звернення: 25.01.2023).
- Потери Ирана из-за ограничения интернета превысили 3 млрд долларов. *Охи.Аз*. 24 октября 2022. URL: <https://ru.oxi.az/world/656527> (дата звернення: 10.01.2023).
- Принят закон о "суверенном интернете". *Государственная Дума*. 16.04.2019. URL: <https://duma.gov.ru/news/44551/> (дата звернення: 25.01.2023).
- Росія блокує навіть сайти про котику, щоб приховати правду про війну, – дослідження. *Texty.org.ua*. 2022-05-09. URL: <https://texty.org.ua/fragments/106620/rosiya-blokuje-navit-sajty-pro-kotyky-shob-prykovaty-pravdu-pro-vijnu-doslidzhennya/> (дата звернення: 25.11.2022).
- Роскомнадзор ограничит доступ к Instagram из-за призывов к насилию в отношении россиян. *Роскомнадзор*. 11 марта 2022. URL: <https://rkn.gov.ru/news/rsoc/news74176.htm> (дата звернення: 17.01.2023).
- Санитон М. З'ясувалося, що Apple підписала в Китаї угоду на \$275 млрд задля збереження ринку. Як домовляється з КНР найдорожча компанія планети. *Forbes.ua*. 08 грудня 2021. URL: <https://forbes.ua/news/vuyasnilos-chto-apple-podpisala-v-kitae-sdelku-na-275-mlrd-radi-sokhraneniya-rynka-kak-dogovarivaetsya-s-knr-samaya-dorogaya-kompaniya-planety-08122021-2931> (дата звернення: 18.11.2022).
- Свобода Р. У більшості росіян перестали відкриватися Facebook, Twitter, а також сайти Радіо Свобода, "Медуза" та інші. *Радіо Свобода*. 4 березня 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-rosija-cenzura/31734943.html> (дата звернення: 25.01.2023).
- Суверенный интернет – новый проект российской власти *BBC News Русская служба*. 29 апреля. 2014. URL: https://www.bbc.com/russian/society/2014/04/140429_cheburashka_russian_internet (дата звернення: 11.01.2023).
- Шаршаткін Д. Ю. Теоретичні основи дослідження інформаційних війн та інформаційної безпеки держави. *International Scientific Journal "Internauka"*. URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/15495684476315.pdf> (дата звернення: 18.02.2023).
- Shahbazian Armen. Iran. BBC Monitoring. 2023. URL: <https://monitoring.bbc.co.uk/product/c20041be> (дата звернення: 09.11.2022).
- The Great Firewall of China. *Bloomberg*. 6 ноября 2018. URL: <https://www.bloomberg.com/quicktake/great-firewall-of-china> (date of access: 11.01.2023).
- Boom D. V. Iran's internet freedom is on life support. *CNET*. Dec. 8, 2019. URL: <https://www.cnet.com/tech/services-and-software/irans-president-plans-to-cut-countrys-internet-off-from-the-rest-of-the-world/> (date of access: 22.01.2023).
- Knockel Jeffrey and Xiong Ruohan. Can't Picture This 2: An Analysis of WeChat's Realtime Image Filtering in Chats. *The Citizen Lab*. July 15, 2019. URL: <https://citizenlab.ca/2019/07/cant-picture-this-2-an-analysis-of-wechats-realtime-image-filtering-in-chats/> (date of access: 22.01.2023).
- Carsten P. Apple's book, film services go dark in China. *Reuters*. APRIL 22, 2016. URL: <https://www.reuters.com/article/us-apple-china-idUSKCN0XJOCJ> (date of access: 09.11.2022).
- Shahbaz Adrian, Funk Allie, Vesteinsson Kian. Countering an Authoritarian Overhaul of the Internet. *Freedom House*. 2022. URL: <https://freedomhouse.org/report/freedom-net/2022/countering-authoritarian-overhaul-internet> (date of access: 25.01.2023).
- Cunningham Laura. Countering Chinese Censorship. *USAGM*. August 8, 2019. URL: <https://www.usagm.gov/2019/08/08/countering-chinese-censorship/> (date of access: 07.11.2022).
- Countries. *Freedom House*. URL: <https://freedomhouse.org/countries/freedom-net/scores?sort=asc&order=Total%20Score%20and%20Status> (date of access: 25.01.2023).
- Сеїфї Фарназ, Бушвее Мухаил. Иран ограждает себя "национальным интернетом" *Deutsche Welle*. 27.09.2012. URL: <https://www.dw.com/ru/иран-ограждает-себя-от-мира-национальным-интернетом/a-16266264> (дата звернення: 07.11.2022).
- Esfandiari G. Iran Accused Of Secretly Implementing Controversial Draft Internet Bill. *RadioFreeEurope/RadioLiberty*. September 09, 2022 URL: <https://www.rferl.org/a/iran-internet-bill-controversy-secretly-implementing/32026313.html> (date of access: 07.11.2022).
- Hoang Nguyen Phong, Niaki Arian Akhavan, Dalek Jakub at all. How Great is the Great Firewall? Measuring China's. *Cornel University*. 3 Jun 2021. URL: <https://arxiv.org/abs/2106.02167> (дата звернення: 09.11.2022).
- Bushwick Sophie. How Iran Is Using the Protests to Block More Open Internet Access. *Scientific American*. October 13, 2022. URL: <https://www.scientificamerican.com/article/how-iran-is-using-the-protests-to-block-more-open-internet-access/> (date of access: 25.01.2023).
- 2022 PRESS FREEDOM INDEX. *Reporters sans frontières*. RSF. URL: <https://rsf.org/en/index> (date of access: 21.01.2023).
- Indigenous E-Mail Service Remains an Outsider. *Financial Tribune*. September 22, 2017 URL: <https://financialtribune.com/articles/economy-sci-tech/72827/indigenous-e-mail-service-remains-an-outsider> (date of access: 22.01.2023).
- Iran: Cyberspace authorities 'silently' usher in draconian internet bill. *ARTICLE 19*. SEPTEMBER 09, 2022. URL: <https://www.article19.org/resources/iran-draconian-internet-bill/> (date of access: 22.01.2023).
- Korea Computer Center. *DBpedia*. URL: https://dbpedia.org/page/Korea_Computer_Center (date of access: 13.01.2023).
- Kumar A. Libertarian, or Just Bizarro?. *WIRED*. APR 25, 2001. URL: <https://www.wired.com/2001/04/libertarian-or-just-bizarro/> (date of access: 13.01.2023).
- Liridona V. Balkanization. *SpringerLink*. 14 October 2019. URL: https://link.springer.com/referenceworkentry/10.1007/978-3-030-11795-5_34-1 (date of access: 02.01.2023).
- Microsoft's Bing suspends auto suggest function in China at government's behest. *Reuters*. December 17, 2021. URL: <https://www.reuters.com/technology/microsoft-bing-says-suspended-auto-suggest-function-china-government-behest-2021-12-17/> (date of access: 02.01.2023).
- NEXTA. #Russia began active preparations for disconnection from the global Internet No later than March 11, all servers and domains must. *Twitter*. Mar 6, 2022. URL: https://twitter.com/nexa_tv/status/1500553480548892679 (date of access: 25.01.2023).
- North Korea ASN summary – IP addresses and networks by country – IPinfo.io. Comprehensive IP address data, IP geolocation API and database – IPinfo.io. 2023 URL: <https://ipinfo.io/countries/kp> (date of access: 25.01.2023).

40. *La Rue Frank*. Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression. *United Nations A/HRC/17/27 General Assembly*. 16 May 2011. URL: https://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/17session/A.HRC.17.27_en.pdf (дата звернення: 19.01.2023).

41. *Pringle R. W.* Balkanization. *Encyclopedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/topic/Balkanization> (date of access: 17.01.2023).

42. *Sheikhi M.* Iran launches National Information Network. *Mehr News Agency*. Aug 28, 2016. URL: <https://en.mehrnews.com/news/119304/Iran-launches-National-Information-Network> (дата звернення: 09.11.2022).

TikTokComms. 3/ We will continue to evaluate the evolving circumstances in Russia to determine when we might fully resume our services. *Twitter*. Mar 6, 2022. URL: <https://twitter.com/TikTokComms/status/1500535440205836288> (date of access: 19.01.2023).

43. 中华人民共和国网络安全法-中共中央网络安全和信息化委员会办

公室. 中共中央网络安全和信息化委员会办公室. *Cyberpace Administration of China*. URL: http://www.cac.gov.cn/2016-11/07/c_1119867116.htm (дата звернення: 11.11.2022).

References

1. 15 zaboron i obmezhen, yaki ye tilky v Pivnichnii Korei. *Tvorchist. Svoboda*. Zhyttia. – Retrieved from: <https://social.org.ua/5806-15-zaboron-i-obmezhen-yaki-ie-tilky-v-pivnichniy-koreyi.html>

2. Balkanizatsiia. *VUE*. – Retrieved from: <https://vue.gov.ua/> Балканізація

3. V Kreml'e zayavili o nevozmozhnosti otklyucheniya Rossii ot interneta. *RBK*. – Retrieved from: <https://www.rbc.ru/rbcfreenews/62b926289a79477950215f92>

4. Vanek L. Freedom House: nastup na svobodu v interneti pid haslom borotby z "feikovymy novynamy". *Radio Svoboda*. – Retrieved from: <https://www.radiosvoboda.org/a/freedom-on-the-net-2018/29575606.html>

5. Voennoy tsenzure podverglos bolee 3000 saytov. *Roskomsvoboda*. – Retrieved from: <https://roskomsvoboda.org/post/voennaya-cenzura-3000-saytov>

6. Vremya N. VTsIOM: tret rossiyen hotyat "suverenyyi" i nezavisimyy ot SShA internet. *Nastoyashee Vremya*. – Retrieved from: <https://www.currenttime.tv/a/29004253.html>

7. Vremya N. Roskomnadzor sozdast novuyu sistemu kontrolya internet-trafika za 1,2 mlrd rubley. *Nastoyashee Vremya*. – Retrieved from: <https://www.currenttime.tv/a/roskomnadzor-sozdast-novuyu-sistemu-kontrolya-internet-trafika/32119010.html>

8. Egisman V., Vladimirov V. "Suverenyyi internet" v Rossii: tehnologiya i politika. *GOLOS AMERIKI*. – Retrieved from: <https://www.golosameriki.com/a/russian-sovereign-internet-last-reading/4878381.html>

9. Zakonoproekt № 608767-7. – Retrieved from: <https://sozd.duma.gov.ru/bill/608767-7>

10. Kompaniia z RF stala druhyim internet-provaidrom u KNDR. *Hromadske telebachennia* – Ostanni novyny dnia, vsi nadzvychni novyny v Ukraini. – Retrieved from: <https://hromadske.ua/posts/kompaniia-z-rf-stala-druhyim-internet-provaidrom-u-kndr>

11. Poteri Irana iz-za ogranicheniya interneta prevysili 3 mlrd dollarov. *Oxu.Az*. – Retrieved from: <https://ru.oxu.az/world/656527>

12. Pryniat zakon o "suverennom ynternete". *Hosudarstvennaia Duma*. – Retrieved from: <http://duma.gov.ru/news/44551>

13. Rosiia blokuie navit saity pro kotykv, shchob prykhovaty pravdu pro viinu, – doslidzhennia. *Texty.org.ua* – staty ta zhurnalistyka danykh dla liudei – *Teksty.org.ua*. – Retrieved from: <https://texty.org.ua/fragments/106620/rosiya-blokuie-navit-sajty-pro-kotykv-shob-pryhovaty-pravdu-pro-vijnu-doslidzhennia>

14. Roskomnadzor ogranichit dostup k Instagram iz-za pryzivov k nasiliyu v otnoshenii rossiyen. *Roskomnadzor*. – Retrieved from: <https://rkn.gov.ru/news/rsoc/news74176.htm>

15. Sapiton M. Ziasuvalosia, shcho Apple pidpysala u Kytai ugodu na \$275 mlrd zadlia zberezhenia rynku. Yak domovliaetsia z KNR naidorozhcha kompaniia planety – *Forbes.ua*. *Forbes.ua* | Biznes, miliardery, novyny, finansy, investysii, kompanii. – Retrieved from: <https://forbes.ua/news/vyyasnilos-cho-apple-podpisala-v-kitae-sdelku-na-275-mlrd-radi-sokhraneniya-rynka-kak-dogovariwaetsya-s-ksn-samaya-dorogaya-kompaniia-planety-08122021-2931>

16. Svoboda R. U bilshosti rosiian perestaly vidkryvatysia Facebook, Twitter, a takozh saity Radio Svoboda, "Meduzy" ta inshi. *Radio Svoboda*. – Retrieved from: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-rosiya-cenzura/31734943.html>

17. Suverenyyi internet – novyyi proekt rossiyskoy vlasti – *BBC News Russkaya sluzhba*. *BBC News Russkaya sluzhba*. – Retrieved from: https://www.bbc.com/russian/society/2014/04/140429_cheburashka_russian_internet

18. *Sharshatkin D. Yu.* Theoretical foundations for the investigation of information wars and information security of the state. *International Scientific Journal Internauka*. URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/15495684476315.pdf> (date of entry: 02/18/2023)

19. BBC Monitoring – Essential Media Insight. *BBC Monitoring – Essential Media Insight*. – Retrieved from: <https://monitoring.bbc.co.uk/product/c20041be>

20. Bloomberg – Are you a robot?. *Bloomberg – Are you a robot?*. – Retrieved from: <https://www.bloomberg.com/quicktake/great-firewall-of-china>

21. Boom D. V. Iran's internet freedom is on life support. *CNET*. – Retrieved from: <https://www.cnet.com/tech/services-and-software/irans-president-plans-to-cut-countrys-internet-off-from-the-rest-of-the-world>

22. Can't Picture This 2: An Analysis of WeChat's Realtime Image Filtering in Chats – The Citizen Lab. *The Citizen Lab*. – Retrieved from: <https://citizenlab.ca/2019/07/cant-picture-this-2-an-analysis-of-wechats-realtime-image-filtering-in-chats>

23. Carsten P. Apple's book, film services go dark in China. U.S. – Retrieved from: <https://www.reuters.com/article/us-apple-china-idUSKCN0XJ0CD>

24. Countering an Authoritarian Overhaul of the Internet. *Freedom House*. – Retrieved from: <https://freedomhouse.org/report/freedom-net/2022/countering-authoritarian-overhaul-internet>

25. Countering Chinese Censorship. *USAGM*. – Retrieved from: <https://www.usagm.gov/2019/08/08/countering-chinese-censorship>

26. Countries. *Freedom House*. – Retrieved from: <https://freedomhouse.org/countries/freedom-net/scores?sort=asc&order=Total%20Score%20and%20Status>

27. Deutsche Welle. Iran ogradhaet sebya "natsionalnyim internetom" – DW – 27.09.2012. *dw.com*. – Retrieved from: <https://www.dw.com/ru/iran-ogradhaet-sebya-ot-mira-natsionalnyim-internetom/a-16266264>

28. Esfandiari G. Iran Accused Of Secretly Implementing Controversial Draft Internet Bill. *RadioFreeEurope/RadioLiberty*. – Retrieved from: <https://www.rferl.org/a/iran-internet-bill-controversy-secretly-implementing/32026313.html>

29. How Great is the Great Firewall? Measuring China's DNS Censorship. *arXiv.org*. – Retrieved from: <https://arxiv.org/abs/2106.02167>

30. How Iran Is Using the Protests to Block More Open Internet Access. *Scientific American*. – Retrieved from: <https://www.scientificamerican.com/article/how-iran-is-using-the-protests-to-block-more-open-internet-access>

31. Index. *Bienvenue sur le site de Reporters sans frontières | RSF*. – Retrieved from: <https://rsf.org/en/index>

32. Indigenous E-Mail Service Remains an Outsider. *Financial Tribune*. – Retrieved from: <https://financialtribune.com/articles/economy-sci-tech/72827/indigenous-e-mail-service-remains-an-outsider>

33. Iran: Cyberspace authorities 'silently' usher in draconian internet bill – ARTICLE 19. *ARTICLE 19*. – Retrieved from: <https://www.article19.org/resources/iran-draconian-internet-bill>

34. Korea Computer Center. *DBpedia*. – Retrieved from: https://dbpedia.org/page/Korea_Computer_Center

35. Kumar A. Libertarian, or Just Bizarro?. *WIRED*. – Retrieved from: <https://www.wired.com/2001/04/libertarian-or-just-bizarro>

36. Liridona V. Balkanization. *SpringerLink*. – Retrieved from: https://link.springer.com/referenceworkentry/10.1007/978-3-030-11795-5_34-1

37. Microsoft's Bing suspends auto suggest function in China at government's behest. *Reuters*. – Retrieved from: <https://www.reuters.com/technology/microsoft-bing-says-suspended-auto-suggest-function-china-government-behest-2021-12-17>

38. NEXTA. #Russia began active preparations for disconnection from the global Internet No later than March 11, all servers and domains must. *Twitter*. – Retrieved from: https://twitter.com/nexa_tv/status/1500553480548892679

39. North Korea ASN summary – IP addresses and networks by country – *IPInfo.io*. *Comprehensive IP address data, IP geolocation API and database* – *IPInfo.io*. – Retrieved from: <https://ipinfo.io/countries/kp>

40. OHCHR Homepage. – Retrieved from: https://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/17session/A.HRC.17.27_en.pdf

41. *Pringle R. W.* Balkanization. *Encyclopedia Britannica*. – Retrieved from: <https://www.britannica.com/topic/Balkanization>

42. *Sheikhi M.* Iran launches National Information Network. *Mehr News Agency*. – Retrieved from: <https://en.mehrnews.com/news/119304/Iran-launches-National-Information-Network>

43. TikTokComms. 3/ We will continue to evaluate the evolving circumstances in Russia to determine when we might fully resume our services. *Twitter*. – Retrieved from: <https://twitter.com/TikTokComms/status/1500535440205836288>

44. Network Security Law of the People's Republic of China – Office of the Central Committee of the Communist Party of China for Network Security and Informatization. *Office of the Central Committee of the Communist Party of China for Network Security and Informatization*. – Retrieved from: http://www.cac.gov.cn/2016-11/07/c_1119867116.htm

Отримано: 14.11.22

Ухвалено до друку: 19.12.22

Опубліковано: 30.01.23

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv
Public Administration, 1(17), 28-37
UDC 351.86:004:321.64
DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-9193.2023/17-5/7>

Volodymyr Lytvynenko, PhD in Social Communication,
Communication Office
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-1156-105X>
email: vollyt@knu.ua

Oleksandr Kantur, postgraduate student of the Department of Global and National Security
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-8351-6210>
email: oleksandr.kantur@knu.ua

"INTERNET BALKANIZATION" AS AN INSTRUMENT OF INFORMATION SECURITY OF AUTHORITARIAN STATES

The article examines the peculiarities and problems of fragmentation of the global network "Internet" by the states dominated by authoritarian regimes. An attempt was made to generalize the interpretation of the definition of the "Balkanization of the Internet", the principles of the Chinese development of the "Golden Shield" as a state system of censorship in cyberspace were studied, the peculiarities of the implementation of the "National Information Network" in Iran and the sovereign Internet in Russia were analyzed, and the North Korean experience of the "Kwangmyong" project was considered.

Based on the results of the analysis of legal acts, open data sources and publications in the media, it was found that most often governments justify such decisions by protecting national security. At the same time, in practice, the Balkanization of the Internet levels out the already limited freedom of speech in countries where other sources of information are somehow under state control, and leads to greater information, cultural, scientific, economic autarky of societies.

Keywords: information security, state, information and communication technologies, Internet, digital authoritarianism, Balkanization of the Internet.

Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Державне управління, 1(17), 38-44

УДК 351

DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-9193.2023/17-6/7>

Євгеній Радзіховський, асп.

Науково-навчальний інститут публічного управління та державної служби,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

<https://orcid.org/0000-0001-6777-9029>

email: evgen.radz@gmail.com

ОБҐРУНТУВАННЯ ЗАСАД ЕФЕКТИВНОЇ МОДЕЛІ БЮРОКРАТІЇ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Досліджено інститут бюрократії, а також здійснено пошук і встановлено ефективну модель бюрократії, що, у свою чергу, сприятиме демократизації України та розв'язанню проблем, які існують у системі бюрократії на сьогодні. Метою дослідження є аналіз особливостей бюрократії, формулювання її призначення та доцільності і, таким чином, вироблення дієвої та ефективної моделі бюрократії. Для дослідження було використано: діалектичний метод, історичний та герменевтичний методи, формально-юридичний метод, інституційний метод, логічний метод, метод індукції та дедукції, метод моделювання та системного аналізу, аксіоматичний метод та інші. Результатами дослідження є визначення основних понять та термінів; з'ясування суті та призначення інституту бюрократії; встановлення історії та розвитку етапів інституту бюрократії у світі загалом та в Україні зокрема; аналіз моделей бюрократії, що існують у світі, та з'ясування їхніх особливостей; дослідження системи бюрократії в Україні та виявлення моделі бюрократії, яка тут застосовується; визначення проблем, характерних для інституту бюрократії в Україні та дослідження і встановлення засобів і процесів, які необхідні для удосконалення механізмів державного управління в Україні. Положення, закріплені у статті, становлять практичну цінність насамперед для державних органів та уповноважених осіб, до повноважень яких належить надання послуг у різних сферах життя, а також до функцій яких входить удосконалення інституту державної служби. Дослідження буде цікавим для осіб, що звертаються до державних органів чи посадових осіб із питанням розв'язання проблем у різних сферах суспільного життя.

Ключові слова: ефективна модель бюрократії; М. Вебер; публічне управління; державна служба; цифрова бюрократія; демократизація.

Вступ. Процеси реформування в різних сферах та галузях, які відбуваються у світі, та в Україні зокрема, спрямовані на формування та становлення демократичної правової держави. Ефективне державне управління, а також існування правової та демократичної країни залежить і від існування в країні ефективної моделі бюрократії. П. Божко зазначав, що реформи державного управління у всіх розвинутих країнах світу спираються на три моделі, які, у свою чергу, встановлюють основи модернізації державного управління, а саме: мережеву модель управління, модель державного управління та раціональна модель бюрократії [2].

М. Вебер зазначав, що, виходячи з усього набутого досвіду у сфері бюрократії, можна стверджувати про те, що суто бюрократичне управління в чисто технічному плані наближається до найбільш досконалої праці в сенсі точності, дисципліни і надійності [28].

Соціальні та політичні перетворення, які відбуваються в Україні протягом останніх років, а також нинішня воєнна агресія з боку Російської Федерації, потребують знаходження балансу між інтересами держави та населення, а також вироблення ефективної моделі державного управління [8]. Вирішення зазначених питань можливе за допомогою вироблення дієвої моделі бюрократії. Як зазначає Т. Паєнтко та В. Федосов: "Розвиток України відбувся на зламі двох цивілізацій (європейської та азійської), що, у свою чергу, повною мірою позначилося на системі бюрократії" [12]. Справді, протягом багатьох років Україна була у складі Австро-Угорщини, Російської імперії, СРСР тощо, що не могло не позначитися не тільки на правовій системі країни, але й на системі бюрократії України.

Проблема бюрократії завжди була та залишається однією із найпоширеніших проблем у світі. Бюрократія – це складний інститут, функціями якого є виконання необхідних завдань та розв'язання політичних та управлінських проблем уповноваженими на це особами. Це, у свою чергу, ускладнює в суспільстві розуміння суті інституту бюрократії.

Т. Капіса зазначала, що серед типових органів та організацій системи бюрократії є: міністерства, державні служби, урядові відомства, приватні корпорації, напівдержавні підприємства тощо [17].

Нашій державі та суспільству притаманний трансформаційний період, який характеризується переходом від тоталітаризму та радянської спадщини до демократичних перетворень у всіх сферах суспільної діяльності. Бюрократія в Україні сприймається негативно та асоціюється із затягуванням будь-яких процедур, паперовою тяганиною та великою кількістю формальностей. Удосконалення інституту бюрократії в Україні безпосередньо залежить від пошуку ефективної моделі бюрократії, яка насамперед буде враховувати специфіку політичної і суспільної сфери України та досвід розвинутих країн щодо побудови дієвої моделі функціонування системи бюрократії.

Метою статті є встановлення необхідності існування та призначення інституту бюрократії, а також вироблення для України власної ефективної моделі бюрократії.

Основними завданнями статті є:

- з'ясування етапів та процесів становлення та розвитку бюрократії в Україні та світі;
- визначення суті та призначення інституту бюрократії;
- аналіз сучасних моделей бюрократії;
- характеристика принципів бюрократії;
- проведення аналізу системи бюрократії України;
- розроблення шляхів удосконалення інституту бюрократії в Україні.

Джерела. Розвиток бюрократії у кожній із країн світу та її дослідження відбувалося під впливом різних факторів, таких як історія країни, її культура, державний устрій. Оскільки Україна протягом багатьох років була в складі різних країн та імперій, то і система бюрократії України є складним феноменом, який протягом багатьох років вивчають дослідники.

Основоположником наукового підходу до вивчення бюрократії традиційно вважають М. Вебера. Він зробив вагомий внесок у дослідження особливостей функціонування системи бюрократії та вироблення ефективної моделі бюрократії [28]. Його раціональна модель бюрократії вважається однією із найефективніших та найбільш досліджених, оскільки раціональну модель бюрократії М. Вебер розумів як ієрархічно структуровану, професійну та дисципліновану систему, яка складається із визначеної кількості посадовців, кожен з яких кваліфіковано виконує покладені на них повноваження. Модель бюрократії М. Вебера здобула подальше дослідження у працях Л. Уайта та А. Файоля. Дослідження зазначених науковців були спрямовані на вдосконалення раціональної моделі та наближення її до ідеальної моделі бюрократії [19].

До сьогодні одним із найбільш суперечливих питань залишається питання системи бюрократії та ефективної моделі бюрократії. Відомий американський політолог і філософ Френсіс Фукуяма у своїх працях торкається теми бюрократії. Його концепції впливають у потік філософських, політологічних, соціологічних і правових досліджень про долі сучасного світу та демократії [14].

Н. Перепелиця зазначала, що науковий інтерес дослідження інституту бюрократії обумовлений необхідністю розвитку довіри населення до органів державної влади [8]. Л. Демченко зазначала, що феномен та модель бюрократії протягом багатьох років залишається актуальною темою дискусії серед науковців та предметом дослідження науки публічного управління [3]. Наукові дослідження питань та проблем у сфері бюрократії покликані насамперед виробити та створити ефективну модель та процедуру бюрократії задля якісного надання послуг населенню та дієвого функціонування і виконання повноважень органами державної влади та посадовими особами.

Методологія. У межах цього дослідження було використано діалектичний метод, системний підхід, формально-логічний метод, герменевтичний метод, пізнавальний метод, логічний метод, системно-структурний метод та інші.

Використання системного підходу в дослідженні сприяло встановленню та розкриттю суті та призначення інституту бюрократії, а також дієвості та ефективності використання різних моделей бюрократії. Історичний метод використовувався для з'ясування етапів та процесів розвитку інституту бюрократії у світі та в Україні зокрема, також встановлено початок формування бюрократії в її сучасному вигляді. Порівняльний метод було використано з метою проведення аналізу різних моделей бюрократії задля визначення їхніх особливостей та призначення. За допомогою використання методів дедукції та індукції, а також аналізу та синтезу стало можливим дослідження проблем, які існують у сфері бюрократії, та запропоновано шляхи удосконалення системи бюрократії в Україні.

Дієвим методом дослідження є діалектичний метод, за допомогою якого здійснено аналіз різних моделей бюрократії, встановлено їхні особливості, а також з'ясовано суть раціональної моделі бюрократії М. Вебера. Інституційний метод сприяв виявленню особливостей інституту бюрократії, його призначення, а також встановлено позитивні та негативні боки бюрократії. Структурно-функціональний метод використовувався з метою дослідження та визначення принципів на основі яких функціонує система бюрократії.

Використання методів формальної та діалектичної логіки сприяло простеженню та з'ясуванню ролі наукових праць у сфері бюрократії. Дієвим методом дослідження є аксіоматичний метод, за допомогою використання якого було проаналізовано суть та призначення раціональної та реалістичної моделі бюрократії. Досить важливу роль у дослідженні матеріалу відіграв метод синтезу, який полягав у вивченні основних проблем, які існують в системі бюрократії та визначено передумови та чинники, які сприяють появі таких проблем.

Герменевтичний метод допоміг тлумачити певні визначення, терміни та явища, які були використані в межах цього дослідження, також за допомогою герменевтичного методу стало можливим з'ясування та охарактеризування принципів регулювання бюрократії. Формально-юридичний метод було використано з метою встановлення особливостей кожної із моделей бюрократії, з'ясування ідей та підходів науковців, які розробили та створили ці моделі бюрократії. За допомогою використання логічного методу було проведено дослідження інституту бюрократії в Україні, простежено етапи та періоди становлення бюрократії, з'ясування проблем бюрократії, а також вироблено підходи щодо подальшого вдосконалення системи бюрократії та створення ефективної моделі бюрократії.

Важливу роль у цьому дослідженні становив також метод синтезу, за допомогою якого було проаналізовано необхідність функціонування бюрократії та її роль у процесі демократизації. За допомогою формально-юридичного методу було встановлено основні риси бюрократії та етапи її удосконалення відповідно до розвитку суспільства. Системно-структурний підхід дозволив дослідити основні проблеми бюрократії, а також сприяв аналізу сучасного розвитку системи бюрократії.

Результати. Інститут бюрократії формувався протягом багатьох років. У сучасному вигляді бюрократія почала формуватися у країнах західної Європи (XVI ст.). Т. Паєнтко та В. Федосов, досліджуючи питання становлення бюрократії зазначили, що в процесі політичної боротьби феодальної аристократії та центральної влади останній необхідна була лояльна адміністративна каста урядовців незалежно від їхнього походження чи становища [12]. Подальшого розвитку бюрократія здобула після Першої та Другої світової війни, а також у зв'язку з глобальними змінами та розвитком міжнародного економічного співробітництва. Можна зазначити, що бюрократія є невід'ємним складником кожної держави та зміцнює свою роль у зв'язку з розвитком суспільства.

Термін "бюрократія" походить від французького слова "bureaucratie" і буквально перекладається як "панування канцелярії" [9]. Існують два підходи до розуміння суті, мети та призначення бюрократії. Відповідно до першого підходу бюрократія розуміється як певна система управління, яка відокремлена від апарату влади та має специфічні привілеї та функції. Тобто можна стверджувати, що бюрократія, відповідно до першого підходу, – це група людей, які наділені владними повноваженнями у зв'язку з наявністю в них певних спеціальних знань та кваліфікації. Відповідно до другого підходу бюрократія розуміється як система політичного та організаційного управління, що певною мірою не підпадає під поняття правової та демократичної країни. Наявність бюрократії простежується у кожній сфері життєдіяльності (охорона здоров'я, економіка, фінансова та кредитна сфера, транспортна сфера, сфера страхування тощо.)

Одним із основних атрибутів бюрократії є влада, під якою розуміють можливість керування людьми та матеріальними благами, встановлювати та регламентувати відносини між різноманітними інститутами в країні, а також метод створення стереотипів необхідної поведінки. Також необхідно зазначити, що ефективне функціонування держави та державної служби залежить від нормального функціонування системи бюрократії в країні.

Функціонування системи бюрократії базується на певних засадах (принципах). Зокрема, серед принципів бюрократії можна виокремити принцип визначеності та обов'язковості дотримання встановлених правил. Дотримання цього принципу дозволяє формалізувати завдання посадових осіб та гарантувати виконання покладених на них обов'язків. Також принцип визначеності та обов'язковості дотримання правил дозволяє виконання завдань більш ефективно, витрачаючи при цьому менше часу та ресурсів. Принцип ієрархічності передбачає чіткий розподіл обов'язків між посадовими особами [12].

Принцип розподілу обов'язків сприяє визначенню функцій та повноважень посадових осіб, а також визначенню відповідальності за невиконання чи неякісне виконання покладених на них завдань та обов'язків. Ще одним із принципів бюрократії є принцип професіоналізму, суть якого полягає в тому, що посадові особи, на яких покладено виконання функцій бюрократії, повинні бути висококваліфікованими працівниками. Також суть цього принципу полягає в призначенні на посаду на конкурсній основі, а не за політичними чи особистими вподобаннями, родинними зв'язками.

Принцип зменшення та мінімізації спілкування громадян із чиновниками сприяє зниженню рівня корупції та витрат населення щодо отримання тієї чи іншої послуги. Проте цей принцип застосовується не в усіх країнах, або є не до кінця врегульованим у зв'язку з особливостями системи бюрократії чи державного устрою. Важливим принципом інституту бюрократії є також принцип об'єктивної неупередженості. Суть цього принципу полягає у відсутності будь-якого зв'язку між політикою, бізнесом та бюрократією [12].

Найбільшого значення та визнання бюрократія здобула у працях М. Вебера, який виробив власну модель бюрократії, у певному сенсі ідеалізуючи її. Під бюрократією М. Вебер розумів вид та тип ідеальної організації, яка характеризується ефективними адміністративними діями [27]. У свою чергу, ефективні адміністративні дії досягаються завдяки наявності спеціалізованого кваліфікованого управлінського апарату, а також дієвому розподілу обов'язків. Серед основних ознак інституту бюрократії М. Вебер виокремлював такі, як: ієрархія бюрократичної структури створюється та існує на принципі посадової субординації; компетентність кожної посадової особи; внутрішня організаційна діяльність органів бюрократії, наприклад прийняття рішень чи видача певних документів, повинна здійснюватися у письмовій формі і підлягати обов'язковому зберіганню; фахівці бюрократичних установ повинні бути кваліфікованими фахівцями не тільки у своїй професійній сфері, але й в інших сферах бюрократичної діяльності.

Перші системні напрацювання у сфері дослідження моделі бюрократії належать саме М. Веберу. Результатом його дослідження є раціональна модель бюрократії, суть якої полягає в заміні патріархальної та традиційної системи, що існувала на той час [13]. Зокрема, він наголошував на тому, що за існування системи пат-

ріархату та середньовічної адміністрації основними рисами раціональної моделі бюрократії є:

- наявність ієрархічних рівнів керування, тобто кожний рівень органів бюрократії підпорядковується вищому;
- наявність чіткого розподілу праці та обов'язків, що, у свою чергу, дозволяє сформувати команду висококваліфікованих фахівців;
- формування органів бюрократії відповідно до встановлених критеріїв;
- захист уповноважених осіб органів бюрократії від незаконних звільнень;
- взаємозалежність системи правил та стандартів, що, у свою чергу, забезпечує однорідність та ефективність виконання службовими особами органів бюрократії своїх повноважень.

Раціональна модель бюрократії є ефективним складником динамічного розвитку суспільства. Також відповідно до цієї моделі бюрократії треба, щоб вакантні місця в органи бюрократії отримувались чесним і законним шляхом. Раціональна модель бюрократії повинна усунути будь-які спроби зловживання посадовим становищем задля задоволення власних інтересів. Наявні системи та види бюрократій у світі можуть отримати значні досягнення від використання у своїй країні засад раціональної бюрократії. Дослідження зазначеної моделі бюрократії також простежуються у працях Л. фон Мізеса, В. Вільсона, А. Файола та інших [7].

Раціональну модель бюрократії використовує чимала кількість розвинених країн світу. Це можна пояснити тим, що використання цієї моделі бюрократії дозволяє забезпечити ефективне функціонування держави завдяки чіткій владній структурі зі значною кількістю уповноважених осіб, які є професіоналами та фахівцями в різних сферах життя.

Відповідно до раціональної моделі бюрократії службовці, до повноважень яких належить виконання бюрократичних процедур, мають відповідати таким вимогам: кожен чиновник чи уповноважена особа повинні виконувати функції, які на них покладені професійно, тобто бути висококваліфікованими спеціалістами; знати закони та правила діловодства; нести відповідальність за вчинені дії; нормативно-правові акти повинні бути імперативними для посадовців, і вони зобов'язані неухильно їх дотримуватися.

Бюрократія може бути одним із найефективніших інструментів і механізмів управління державою, проте не в усіх країнах світу вона відповідає цьому положенню. Факт неієвності інституту бюрократії в певних країнах світу, зокрема й в Україні, з'являється через політичний вплив на бюрократію, а також через недотримання балансу між суспільством, урядом та бюрократією. Проте варто зазначити, що в країнах Європи бюрократія є набагато дієвішою та більш ефективно функціонує, оскільки в певних випадках виступає гарантом захисту від вчинення свавільних дій та дотримання суспільного порядку і справедливого розподілу суспільних благ [12].

Р. Мертон, досліджуючи питання бюрократії та її дієвості, а також питання створення ефективної моделі бюрократії, наголошував на тому, що проблемою функціонування бюрократії є наявний конфлікт між чиновниками та населенням. Також Р. Мертон не ідеалізував бюрократію, а навпаки, виділяв її недоліки та суперечності. Він зазначав, що бюрократія має на меті формалізувати всіх людей, тобто поділити та класифікувати людей на основі певних рис, таким чином розв'язувати проблеми, що виникають, та виконувати завдання на

основі певних алгоритмів, не звертаючи при цьому уваги на особливості окремих справ чи проблем.

Бюрократія, окрім недоліків, містить також і переваги. Оскільки розвиток бюрократії відбувався відповідно до рівня розвитку суспільства та переходу до найрозвиненішої форми – держави, уряди країн повинні докладати все більше зусиль задля ефективного управління державою та виконання завдань суспільства, які з кожним роком та десятиліттям стають дедалі складнішими. Серед переваг існування інституту бюрократії в державі необхідно виокремити:

- поділ праці між членами суспільства;
- існування ієрархії, що підвищує продуктивність діяльності державних органів та зниження рівня конфліктних ситуацій;
- ефективну та дієву систему бюрократії, яка сприяє зміцненню економіки;
- бюрократичну систему, що сприяє підтримці соціального інституту;
- підвищення професійного рівня посадових осіб державних установ [22].

В Україні феномен бюрократії сприймається суспільством переважно негативно. Негативне ставлення до бюрократії в Україні спричинене поєднанням та злиттям бюрократії з політикою та бізнесом, тобто існує залежність та безпосередній вплив цих двох галузей на державне управління. У системі бюрократії України існує низка проблем, серед яких: часто низький рівень кваліфікації службовців; велика кількість бюрократичних процедур; надлишок посадовців у державних органах, які не є професіоналами у своїй сфері; корумпованість та уперевженість посадовців; затратність утримання чиновників та всього бюрократичного апарату тощо [12]. Інститут бюрократії повинен допомагати суспільству пристосуватися та інтегруватися до зовнішньоекономічних, політичних та інших викликів.

Варто зазначити, що в Україні поєднується декілька моделей бюрократії у зв'язку зі складною багатовіковою історією нашої держави. Зокрема, слід проаналізувати та з'ясувати суть пострадянської моделі бюрократії, яка сформувалась після розпаду Радянського Союзу. На сьогодні Україна позбавляється негативної спадщини Радянського Союзу і відбувається становлення України як правової та демократичної держави. Відповідно постає проблема необхідності позбавити систему бюрократії політичного впливу.

В Україні простежуються риси раціональної моделі бюрократії. Існування раціональної моделі бюрократії в Україні простежується в різних сферах, зокрема можна навести приклад нормативно-правову базу, що регулює державну службу. Наприклад, у Законі України про державну службу містяться положення, які підпадають під означення та суть раціональної моделі бюрократії, а саме: набір кандидатів до державної служби відповідно до конкурсу; суворість звітності; ієрархічність; виконання обов'язків державними службовцями відповідно до законодавства України; дотримання державними службовцями професійної етики; заборона здійснювати іншу оплачувану діяльність тощо [6].

Також необхідно зазначити те, що одним із основних завдань раціональної моделі бюрократії є створення ефективного інституту державної служби, тобто прийняття нових правових актів та вдосконалення наявних у сфері регулювання державної служби. Ефективне виконання цього завдання є надзвичайно важливим для

України, особливо в умовах, коли Україна прагне стати повноправним членом Європейського Союзу.

Раціональна модель бюрократії є деполітизованою, тобто вона покликана бути позбавленою політичного впливу. У більшості європейських країн деполітизація бюрократії відбувається шляхом реалізації принципу нейтральності бюрократії. У свою чергу, принцип нейтральності бюрократії реалізується через виконання низки функцій. Це, зокрема: контроль над адміністративним апаратом; детальний вибір політичних лідерів; забезпечення та гарантування діяльності інститутів місцевого самоврядування тощо. Можна зазначити, що в Україні переважає раціональна модель бюрократії, проте із низкою проблем і недоліків, які потребують негайного розв'язання задля виконання завдань населення та надання якісних послуг у різних сферах життя.

Вагомої ролі у XXI ст. набула реалістична (сучасна) модель бюрократії. Цю модель бюрократії використовують багато країн світу, зокрема європейських [12]. Бюрократія багатьох країн Європи є представницькою, а тому вона передусім репрезентує інтереси суспільства, а не окремих осіб, органів чи організацій. Основною особливістю реалістичної моделі бюрократії є її поміркованість, оскільки в ній поєднується як критика інституту бюрократії, так і визнання бюрократії як одного з головних способів організації державного управління. Серед рис та характеристик реалістичної моделі бюрократії є: компетентність посадових осіб, демократизація управління, бюрократія як елемент системи надання суспільних послуг, асиметричність інформації, що спричиняє ризики зловживання бюрократією своїм становищем, письмова фіксація діяльності бюрократії [12].

У процесі вдосконалення інституту бюрократії та її функціонування в Україні важливу роль може відіграти цифрова бюрократія, яка також сприяє зменшенню рівня корупції та зміцненню економіки. Суть цифрової бюрократії полягає в тому, що цифрові рішення можуть замінити середовище роботи, при цьому не змінюючи саму систему прийняття рішень. Т. Дзьоба – заступник міністра аграрної політики та продовольства України з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації – наголошує на тому, що доречним у питанні створення та функціонуванні цифрової бюрократії цікавим є досвід Данії. Зокрема, Т. Дзьоба зазначає, що Данія є однією із найрозвиненіших та найпрогресивніших країн світу, а також перша із країн Європейського Союзу за індексом DESI (Digital and Society Index) [4]. Данії вдалося вивести скандинавські країни в лідери у сфері цифрової бюрократії завдяки наданню їм комплексного аутсорсингу цифрових послуг. Також Т. Дзьоба пояснює, як працює цифрова бюрократія в Данії, а саме – Данське агентство цифровізації розробляє та визначає законодавство та стратегію регулювання діджиталізації, стандарти інформаційної безпеки та кібербезпеки, а також регулювання інфраструктури документування та програмних рішень [4]. Цифрова бюрократія формується та керується такими принципами: принципом безпечності, надійності, принципом зручних сервісів та максимальної простоти, а також принципом створення умов для зростання секторів економіки та бізнес-орієнтованості.

Ще одним нововведенням щодо вдосконалення інституту бюрократії стало прийняття Закону України про адміністративну процедуру [5]. Ухвалення цього Закону дозволяє врегулювати відносини між чиновниками, бізнесом та громадянським суспільством. Закон про адміністративну процедуру передбачає запровадження низки положень і норм, а саме: забезпечення та гаранту-

вання безпосередньої участі громадянина у прийнятті рішення, яке має прямий до нього стосунок [5]. Прийняття цієї процедури є надзвичайно важливим у зв'язку з великою кількістю скарг з боку населення через непорозуміння з посадовими особами та чиновниками. Вищезазначеним Законом також вводиться таке поняття, як "зацікавлені особи". Зокрема, зацікавленими особами можуть бути персони, яких прямо або опосередковано стосується прийняття посадовими особами рішення. Ще одним нововведенням вищезазначеного Закону є те, що державні посадовці повинні обґрунтовувати прийняті ними управлінські рішення.

Дискусія і висновки. В. Ващук у своїх дослідженнях зазначав, що кожна держава має чотири важливі ознаки: публічна влада; податкова система; силові структури (органи правопорядку); чітко визначений і закріплений кордон. Бюрократія ж, у свою чергу, виступає способом комунікації між населенням та державою [26]. Справді, бюрократія виступає механізмом державного управління щодо підтримання контактів з населенням, а також виступає одним із регуляторів у різних сферах суспільного життя. Отже, можна зазначити, що бюрократія повинна виступати способом та методом виконання державою покладених на неї функцій, а не навпаки. Бюрократія не повинна диктувати державі та суспільству правила поведінки.

Дослідники Д. Поргер [21] та Н. Равішанкар серед проблем та причин недовіри населення до інституту бюрократії виокремлювали: домінування та перевищення індивідуальних інтересів бюрократії над суспільними; вплив політики на інститут бюрократії; значні витрати на утримання бюрократичного апарату [20]. П. Варзарь, у свою чергу, зазначав, що потрібно підвищувати ефективність діяльності посадових осіб та їх відповідність до службових повноважень, оскільки посадові особи й надалі намагаються контролювати важливі сфери життя [25]. Протягом тривалого часу в Україні відчувався вплив державних органів і конкретних політиків на різні сфери життєдіяльності, тобто відбувся контроль чиновниками різних сфер та галузей, що негативно впливало не тільки на надання послуг населенню, але й на рівень демократії.

О. Батрименко у своєму дослідженні "Трансформація радянської моделі бюрократії в постсоціалістичній Україні" зазначає, що протягом багатьох років становлення нашої держави формувалася і потужний бюрократичний "клас", а саме: політики, чиновники, силовики, органи правосуддя, бізнес, пропагандистський апарат тощо [1]. Варто зазначити, що після розпаду Радянського Союзу та здобуття Україною незалежності їй у спадок дісталися радянський світогляд у певних сферах життя, зокрема й у публічному управлінні, де протягом тривалого часу залишалися риси бюрократичного апарату, який існував за радянських часів.

М. Вебер один із перших дослідників, який ідеалізував бюрократію, і його раціональна модель бюрократії тому підтвердження. Неможливо не погодитися з деякими положеннями його моделі бюрократії, а саме з тим, що бюрократія в деяких випадках є одним із найдієвіших способів управління. Позитивно про бюрократію також висловлювався В. Вільсон, який зазначав, що бюрократія забезпечує перевагу та панування норм права над хаосом, професіоналізму над некомпетентністю [29].

Л. Демченко вважає, що в умовах сьогодення актуальним є встановлення постбюрократичної моделі публічного адміністрування, яка визнавала би примат людини (громадянина) над державним апаратом, необхід-

ність її активного залучення до сфери публічної політики, ефективність і результативність основними критеріями якості діяльності державної адміністрації тощо [3].

Як зазначалося, в Україні наявні риси раціональної моделі бюрократії, проте повною мірою Україна не відповідає положенням та ідеям цієї моделі бюрократії. П. Божко, досліджуючи питання моделі раціональної бюрократії, зазначав, що бюрократія за цієї моделі покликана виконувати насамперед завдання суспільства, а не підкорятися волі окремих чиновників чи політиків. Зокрема, він зазначав, що чим більший розвиток отримує бюрократія, тим більше вона "дегуманізована", а також – що посадова особа повинна дієво, без будь-якого гніву чи упередженості виконувати завдання та розв'язувати проблеми, з якими до них звертаються громадяни [2]. Можемо погодитись із тим твердженням, що в загальних рисах в Україні діє раціональна модель бюрократії, проте насправді не завжди виконуються приписи та дотримуються принципів, визначених цією моделлю. Зокрема, в Україні існує проблема залежності державних службовців від політичного впливу. Бюрократія перебуває під тиском бізнесу та політиків, що, у свою чергу, негативно впливає на надання управлінських послуг та розв'язання проблем населення.

За підсумками проведеного дослідження варто зазначити, що становлення та розвиток інституту бюрократії має тривалу історію, яка формувалася протягом багатьох століть під впливом різноманітних факторів та перетворень. Варто зазначити, що на сьогодні в сучасній бюрократичній системі України поєднуються як спадщина радянської моделі бюрократії, так і риси західної бюрократичної моделі, що з кожним роком дедалі більше переважає. Можемо зазначити актуальність розроблення та застосування засад ефективної моделі бюрократії для післявоєнної відбудови України. Як зазначав В. Ващук: "Бюрократія ХХІ століття – це однозначно небездоганний метод організації відносин у суспільстві, проте ефективне її застосування може дати позитивні результати, зокрема під час надання різноманітних послуг населенню" [26]. Справді, удосконалення механізмів бюрократії, створення дієвої моделі бюрократії та пріоритет інтересів людини над інтересами держави у змозі закріпити в країні демократичні принципи та ідеї, у яких права і свободи людини будуть найвищою цінністю.

Ефективна модель бюрократії в умовах сталого розвитку України здатна покращити якість надання державних послуг населенню, сприяти демократизації суспільства, зменшити корупційні ризики публічного управління та покращити комунікацію між державою та суспільством. Важливо зосередити наукові дослідження на розвитку та вдосконаленні системи бюрократії загалом та раціональної моделі зокрема і наближення її до стандартів європейських країн, що, у свою чергу, дозволить Україні швидше інтегруватись до Європейського Союзу та повноцінно відновитись після перемоги у воєнному конфлікті з Росією.

Подолання проблем інституту бюрократії має бути пріоритетним завданням не лише уповноважених органів та осіб, але й завданням науковців. Також доцільним буде навчання та підвищення кваліфікації службовців до повноважень яких належить надання адміністративних послуг населенню, з метою ефективного виконання ними покладених на них обов'язків. Необхідним також є забезпечення викорінення утилітарного впливу бізнесу та політиків на бюрократичний апарат державної служби України.

Список використаних джерел

1. Батрименко О. В. Трансформація радянської моделі бюрократії в постсоціалістичній Україні. Київ, 2018. 6 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Batrymenko_Oleh/Transformatsiia_radianskoj_modeli_biurokratii_v_postsotsialistichnij_Ukraini.pdf
2. Божко П. А. Моделі та концепції модернізації державного управління. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна, серія "Питання політології"*. 2019. Вип. 35. С. 28-36. URL: <https://periodicals.karazin.ua/politology/article/view/14332/13487>
3. Демченко Л. Критика теорії і практики бюрократії. *Аспекти публічного управління*. Том 7. № 5. 2019. С. 5-11. URL: <https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/download/596/579>
4. Дзюба Т. Цифрова бюрократія сприяє зміцненню економіки країни та мінімізації корупції. *Міністерство аграрної політики та продовольства України*. 2021. URL: <https://minagro.gov.ua/news/cifrova-byurokratiya-spriyaye-zmichennnyu-ekonomiki-krayini-ta-minimizaciyi-korupciyi-taras-dzoba>
5. Про адміністративну процедуру : Закон України. Document 2073-IX. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>
6. Про державну службу : Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2016. № 4, ст. 43. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>
7. Кагановська Т. Є. Вплив бюрократії на організацію управлінської діяльності: історико-правовий аналіз. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія "ПРАВО"*. 2019. Вип. 28. С. 11-18. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/14687/14013>
8. Перепелиця Н. Бюрократія в системі сучасної демократії в концепції Ф. Фукуями : дис. ... д-ра політ. наук. Київ. 2020. 210 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Perelytsia_Nataliia/Biurokratiia_v_systemi_suchasnoj_demokratii_v_kontseptsiu_F_Fukuiamy.pdf?PHPSESSID=3eq00957rg4t47ccuqq8afdrp6
9. Солдатенко О. Основні концепції розвитку державної служби. *ПУЕТ*. 2020. С. 97-102. URL: <http://dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/10470/1/%D0%9D.%20%D0%A1.%20%D0%86%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf>
10. Bertrand M., Burgess R., Chawla A., Xu G. The Glittering Prizes: Career Incentives and Bureaucrat Performance. *The Review of Economic Studies*. 2020. № 87(2). P. 626-655. URL: <https://academic.oup.com/restud/article-abstract/87/2/626/5498709>
11. Draper Hal. Karl Marx's Theory of Revolution. Vol. 1: State and Bureaucracy. *Monthly Review Press*. Revised ed. Edition. 1977. P. 272. URL: https://monthlyreview.org/product/karl_marxs_theory_of_revolution_vol_1/
12. Fedosov V., Payentko T. Ukrainian bureaucracy: conceptual principles and peculiarities of functioning. *Securities Market of Ukraine magazine*. 2016. № 9-10. P. 14. URL: <http://securities.usmdi.org/PDF/1031.pdf>
13. Sager Fritz, Rosser Christian. Weberian Bureaucracy. *Oxford Research Encyclopedia of Politics*. Oxford, 2021. URL: <https://oxfordre.com/politics/display/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-166;jsessionid=4B175A239789D82F95299D30E62A2588>
14. Fukuyama F. State-Building: Governance and World Order in the 21st Century : Messenger Lectures. Cornell University Press. 2004. P. 160. URL: <https://www.amazon.com/State-Building-Governance-World-Order-Century/dp/0801442923>
15. Gulzar S, Pasquale B. Politicians, Bureaucrats, and Development: Evidence from India. *American Political Science Review*. 2017. № 111(1). P. 162-183. URL: https://econpapers.repec.org/article/cupapsrev/v_3a111_3ay_3a2017_3ai_3a01_3ap_3a162-183_5f00.htm
16. Jenei György. The Impact of the Theory of Max Weber on Bureaucracy to our Present Day. *Journal of Economic Literature. Civic Review*. 2021. Vol. 17. Special Issue. P. 218-240. URL: http://real.mtak.hu/144409/1/ps2_2021_17_eng_16.pdf
17. Kapisa T. Types of bureaucracy : Guide for students. 2021. URL: <https://www.zambianguardian.com/types-of-bureaucracy/>
18. Nagel M., Peters B. Identity and Representation: Representative Bureaucracy in the European Union. *Political Identification in Europe: Community in Crisis?* Bingley : Emerald Publishing Limited. 2021. P. 161-178.
19. Payenko T., Fedosov V. Theories and concepts of the development of bureaucracy: a retrospective analysis. *Securities market of Ukraine*. 2017. № 9-10. P. 17-31. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/21247?show=full&locale-attribute=uk>
20. Ravishanker N. The Cost of Ruling: Anti-Incumbency in Elections. *Economic and Political Weekly*. 2009. № 44(10). P. 92-98. URL: https://www.researchgate.net/publication/261891054_The_Cost_of_Ruling_Anti-Incumbency_in_Elections
21. Rogger D. Publication: The Consequences of Political Interference in Bureaucratic Decision Making. *Policy Research Working Paper. Public Disclosure Authorized*. 2018. P. 47. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/d2281854-5b3f-54c3-90c4-c99852d865c7/content>
22. Scot A. Bureaucracy: advantages and disadvantages. *Global Journal of Sociology and Anthropology*. 2021. №11 (2). URL: <https://www.internationaljournalofscholarship.com/articles/bureaucracy-advantages-and-disadvantages.pdf>
23. Stojanovski S., Denkova J., Trajkov P. Weber's Models Of Bureaucracy In The Age Of Globalization. *First international scientific conference: social change in the global world, Shtip*. 2014. P. 873-882. URL: <https://eprints.ugd.edu.mk/11852/2/20.Strashko%20Stojanovski%2C%20Jadranka%20Denkova%2C%20Petar%20Trajkov.pdf>
24. This N., Hammerschmid G., Palarić E. A comparative overview of public administration characteristics and performance in EU28. *Social Europe. EUROPEAN COMMISSION*. 2017. P. 108. URL: <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=19208&langId=en>
25. Varzar P. Democracy and bureaucracy: compatibility issue. Forms of political power. *Political management*. 2010. № 1. P. 76-87. URL: https://piend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/varzar_demokratia.pdf
26. Vashchuk V. Bureaucracy as a source of state modernization: prospects, challenges, conflicts. Master's thesis. *National Technical University Kyiv Polytechnic Institute named after Ihor Sikorskyi*. 2020. P. 102. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/38318/1/Vashchuk_V_magistr.pdf
27. Weber M. Economy and society : an outline of interpretive sociology. Berkeley: University of California Press. 1978. 639 p. URL: <https://archive.org/details/economyandsociety00webe/page/6/mode/2up>
28. Weber M. The Protestant ethic and the spirit of capitalism. University of California Libraries. 1930. 322 p. URL: <https://archive.org/details/protestantethics00webe>
29. Wilson W. The Study of Administration. The Academy of Political Science. *Political Science Quarterly*. 1887. Vol. 2. № 2. P. 197-222 . URL: https://www.jstor.org/stable/2139277#metadata_info_tab_contents.

References

1. Batrymenko, O. (2018). Transformation of the Soviet model of bureaucracy in post-socialist Ukraine. Kyiv National University named after Taras Shevchenko. 6. https://shron1.chtyvo.org.ua/Batrymenko_Oleh/Transformatsiia_radianskoj_modeli_biurokratii_v_postsotsialistichnij_Ukraini.pdf
2. Bozhko, P. (2019). Models and concepts of modernization of public administration. *Visnyk HNUN imeni V. N. Karazina, "Issues of Political Science" series*, vol. 35. 28-36. <https://periodicals.karazin.ua/politology/article/view/14332/13487>
3. Demchenko, L. (2019). Criticism of the theory and practice of bureaucracy. Kyiv National University named after Taras Shevchenko. *Public Administration Aspects* 7 (5). 5-11. <https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/download/596/579>
4. Dzioba, T. (2021). Digital bureaucracy contributes to strengthening the country's economy and minimizing corruption. *Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine*. <https://minagro.gov.ua/news/cifrova-byurokratiya-spriyaye-zmichennnyu-ekonomiki-krayini-ta-minimizaciyi-korupciyi-taras-dzoba>
5. Draft Law of Ukraine "On Administrative Procedure". (2022). Document 2073-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>
6. Law of Ukraine "On Civil Service". (2016). *Vedomosti Verkhovna Rada (VVR)*, No. 4. 43. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>
7. Kaganovska, T. (2019). The influence of bureaucracy on the organization of management activities: a historical and legal analysis. *Bulletin of Kharkiv National University named after V. N. Karazin. "PRAVO" series*. No. 28. 11-18. <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/14687/14013>
8. Perepelitsa, N. (2020). Bureaucracy in the system of modern democracy in the concept of F. Fukuyama. Dissertation. Kyiv National University named after T. Shevchenko. Kyiv. 210. https://shron1.chtyvo.org.ua/Perelytsia_Nataliia/Biurokratiia_v_systemi_suchasnoj_demokratii_v_kontseptsiu_F_Fukuiamy.pdf?PHPSESSID=3eq00957rg4t47ccuqq8afdrp6
9. Soldatenko, O. (2020). Basic concepts of civil service development. *PUET*. 97-102. <http://dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/10470/1/%D0%9D.%20%D0%A1.%20%D0%86%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf>
10. Bertrand, M., R Burgess, A Chawla, G Xu (2020), "The Glittering Prizes: Career Incentives and Bureaucrat Performance", *The Review of Economic Studies* 87(2): 626-655. <https://academic.oup.com/restud/article-abstract/87/2/626/5498709>
11. Draper, Hal. (1977). Karl Marx's Theory of Revolution, Vol. 1: State and Bureaucracy. *Monthly Review Press; Revised ed. Edition*. 272. https://monthlyreview.org/product/karl_marxs_theory_of_revolution_vol_1/
12. Fedosov, V., Payentko, T. (2016). Ukrainian bureaucracy: conceptual principles and peculiarities of functioning. *"Securities Market of Ukraine" magazine*. No. 9-10. 14. <http://securities.usmdi.org/PDF/1031.pdf>
13. Fritz Sager and Christian Rosser. (2021). Weberian Bureaucracy. Oxford Research Encyclopedia of Politics. *Oxford University Press*. <https://oxfordre.com/politics/display/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-166;jsessionid=4B175A239789D82F95299D30E62A2588>
14. Fukuyama, F. (2004). State-Building: Governance and World Order in the 21st Century (Messenger Lectures). Cornell University Press. 160. <https://www.amazon.com/State-Building-Governance-World-Order-Century/dp/0801442923>
15. Gulzar, S, and B J Pasquale (2017), "Politicians, Bureaucrats, and Development: Evidence from India", *American Political Science Review* 111(1): 162-183. https://econpapers.repec.org/article/cupapsrev/v_3a111_3ay_3a2017_3ai_3a01_3ap_3a162-183_5f00.htm
16. Jenei, György. (2021). The Impact of the Theory of Max Weber on Bureaucracy to our Present Day. *Journal of Economic Literature. Civic Review- VOL. 17. Special Issue*. 218-240. http://real.mtak.hu/144409/1/ps2_2021_17_eng_16.pdf

17. Kapisa, T. (2021). Types of bureaucracy. Guide for students. <https://www.zambianguardian.com/types-of-bureaucracy/>
18. Nagel, M., Peters, B.G. (2021), "Identity and Representation: Representative Bureaucracy in the European Union", Machin, A. and Meidert, N. (Ed.) *Political Identification in Europe: Community in Crisis?*, Emerald Publishing Limited, Bingley, pp. 161-178. <https://doi.org/10.1108/978-1-83982-124-020211016>
19. Payenko, T., Fedosov, V. (2016). Theories and concepts of the development of bureaucracy: a retrospective analysis. *Securities market of Ukraine. No. 9–10. 17–31*. <https://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/21247?show=full&locale-attribute=uk>
20. Ravishankar, N. (2009). The Cost of Ruling: Anti-Incumbency in Elections. *Economic and Political Weekly* 44(10). 92-98. https://www.researchgate.net/publication/261891054_The_Cost_of_Ruling_Anti-Incumbency_in_Elections
21. Rogger, D. (2018). Publication: The Consequences of Political Interference in Bureaucratic Decision Making. Policy Research Working Paper. Public Disclosure Authorized. 47. <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/d2281854-5b3f-54c3-90c4-c99852d865c7/content>
22. Scot, A. (2021). Bureaucracy: advantages and disadvantages. Department of Sociology, University of Cambridge, Cambridge, UK. *Global Journal of Sociology and Anthropology. №11 (2)*. 1. <https://www.internationaljournalofscholarship.com/articles/bureaucracy-advantages-and-disadvantages.pdf>
23. Stojanovski, S., Denkova, J., Trajkov, P. (2014). Weber's models of bureaucracy in the age of globalization. Center for Legal and Political Research, Faculty of Law, Goce Delcev University, Shtip, Republic of Macedonia. *First international scientific conference: social change in the global*

- world, Shtip*. 873-882. <https://eprints.ugd.edu.mk/11852/2/20.Strashko%20Stojanovski%2C%20Jadranka%20Denkova%2C%20Petar%20Trajkov.pdf>
24. Thijs, N., Hammerschmid, G., Palaric, E. (2017). A comparative overview of public administration characteristics and performance in EU28. *Social Europe. EUROPEAN COMMISSION*. 108. <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=19208&langId=en>
25. Varzar, P. (2010). Democracy and bureaucracy: compatibility issue. Forms of political power. *Political management. No. 1*. 76-87. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/varzar_demokratia.pdf
26. Vashchuk, V. (2020). Bureaucracy as a source of state modernization: prospects, challenges, conflicts. Master's thesis. National Technical University Kyiv Polytechnic Institute named after Ihor Sikorskyl. 102. https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/38318/1/Vashchuk_V_magistr.pdf
27. Weber, M. (1978). *Economy and society: an outline of interpretive sociology*. Berkeley: University of California Press. 639. <https://archive.org/details/economyandsociety00webe/page/6/mode/2up>
28. Weber, M. (1930). The Protestant ethic and the spirit of capitalism. *University of California Libraries*. 322. <https://archive.org/details/protestantethics00webe>
29. Wilson, W. (1887). The Study of Administration. The Academy of Political Science. *Political Science Quarterly*. Vol. 2, No. 2, 197-222. https://www.jstor.org/stable/2139277#metadata_info_tab_contents

Отримано: 14.11.22

Ухвалено до друку: 19.12.22

Опубліковано: 30.01.23

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv
Public Administration, 1(17), 38-44
UDC 351
DOI: doi.org/10.17721/2616-9193.2023/17-6/7

Yevhenii Radzikhovskiy, PhD Student
Institute of Public Administration and Civil Service,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-6777-9029>
email: evgen.radz@gmail.com

JUSTIFICATION OF THE PRINCIPLES OF AN EFFECTIVE MODEL OF BUREAUCRACY IN THE CONDITIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF UKRAINE

The relevance of this article lies in the need to conduct a study of the institution of bureaucracy, as well as to find and establish an effective model of bureaucracy, which in turn will contribute to the democratization of Ukraine and the solution of the problems that exist in the bureaucracy system at the moment. The purpose of the study is to analyze the features of the bureaucracy, determine its purpose and expediency, and in connection with that, develop an effective and efficient model of the bureaucracy. The following methods were used in this article: dialectical method, historical and hermeneutic methods, formal-legal method, institutional method, logical method, method of induction and deduction, method of modeling and system analysis, axiomatic method and others. The results of the study are the definition of the main concepts and terms, namely: "bureaucracy" and other terms and concepts that were used within the scope of this study; clarification of the essence and purpose of the institution of bureaucracy; establishing the stages and history of the development of the institution of bureaucracy in the world in general, and in Ukraine in particular; analysis of existing models of bureaucracy in the world and clarification of their features; researching the system of bureaucracy in Ukraine and establishing the model of bureaucracy that is used in Ukraine; identification of problems characteristic of the institution of bureaucracy in Ukraine and research and establishment of means and processes that are necessary for improving the mechanisms of state administration in Ukraine. The provisions laid down in this article are of practical value, first of all, for state bodies and authorized persons, whose powers include the provision of services in various spheres of life, and whose functions include the improvement of the civil service institute. Also, this study will be interesting for people who apply to state bodies or officials with the issue of solving problems in various spheres of social life.

Keywords: effective model of bureaucracy; M. Weber; public administration; Public Service; digital bureaucracy; democratization.

Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Державне управління, 1(17), 45-49
УДК 332.14
DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-9193.2023/17-7/7>

Владислава Юзефович, доц.
Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-1450-9601>
email: vvusefovych@gmail.com

ЕКОНОМІЧНІ МЕХАНІЗМИ ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ ВІДБУДОВИ КРАЇНИ

Розглянуто економічні механізми сфери планування розвитку територій. Визначено проблематику дослідження економічних механізмів планування розвитку територій в умовах відбудови країни та напрями їх ефективної дієвості, а також обґрунтування заходів щодо їх успішної реалізації. Проаналізовано правові основи дослідження сфери планування розвитку територій, визначено мету дослідження – аналіз економічних механізмів планування розвитку територій в умовах відбудови країни та визначення пропозиції щодо вдосконалення цих механізмів у період трансформації суспільних відносин і регенерації територій у країні. Методологія дослідження базується на загальнонаукових методах, зокрема аналізу та синтезу, порівняння, індукції та дедукції, спостереження, які надають можливість аналізувати досягнення в теорії та практиці сфери планування розвитку територій. Визначено як актуальні процеси вдосконалення економічних механізмів планування розвитку територій в умовах відбудови та регенерації територій, правового забезпечення містобудівного розвитку. Досліджено нормативно-законодавчі документи у сфері планування розвитку територій, які надають певну базову основу і підвищують ефективність застосування нових інструментів та практик в умовах відбудови країни. Визначено роль органів публічного управління та адміністрування у формуванні економічної основи ефективного розвитку територій України з огляду на посилення впливів процесів воєнного стану. Актуалізуються сучасні інноваційні підходи до ефективного запровадження містобудівного розвитку в умовах регенерації просторів та необхідність їх економічного забезпечення. Обґрунтовується важливість удосконалення економічних механізмів планування розвитку територій та формування інноваційного та інвестиційного клімату для виконання пріоритетних завдань та пошуку рішень просторового розвитку на місцевому рівні. Висновок дослідження полягає в необхідності запровадження економічних механізмів планування розвитку територій, зокрема механізмів інвестиційного забезпечення територій, механізмів фінансової підтримки процесів відтворення територій, механізмів відтворення капіталу територій, державної економічної підтримки, які інноваційно та інвестиційно спроможні і є напрямом використання сучасних технологій на рівні кожної територіальної громади в умовах відбудови країни.

Ключові слова: планування розвитку територій, економічні механізми, відбудова, містобудування, місцеве самоврядування.

Вступ. Здійснення ефективного планування розвитку територій в Україні є важливим завданням в умовах відбудови. Основним підґрунтям діяльності щодо територіального розвитку стають економічні механізми сфери дослідження. Саме планування використовується органами державної влади та місцевого самоврядування для впливу на перспективний вектор територій, відтворення та регенерацію простору та потребує дієвих економічних механізмів розвитку. У зв'язку з цим набуває актуальності проблематика дослідження економічних механізмів планування розвитку територій в умовах відбудови України та визначення напрямів їх ефективної дієвості, а також обґрунтування заходів щодо їх успішної реалізації. Підґрунтям дослідження є виконання дослідницьких завдань систематизації досягнень у нормативно-теоретичній площині сфери планування розвитку територій, визначення напрямів розвитку територій в умовах трансформації суспільних відносин з урахуванням змін економічного характеру, вплив факторів воєнного стану на сферу просторового розвитку України та обґрунтування економічних механізмів відбудови та відновлення територій, визначення заходів щодо успішного забезпечення процесів регенерації просторів громад нашої країни.

Джерела. Значна увага приділяється теоретичним і практичним проблемам планування розвитку територій як у вітчизняній, так і в закордонній науковій літературі. Проблеми економічних аспектів розвитку територій загалом у та їх окремих складників, а також наукове обґрунтування шляхів розв'язання цих проблем досліджено українськими та закордонними науковцями. Визначення нових напрямів розвитку територій стало результатом досліджень креативної економіки зарубіжними вченими (Ч. Лендрі, Р. Флоріда, Д. Тросбі). У нашій країні проблемам розвитку територій і міст, їх економічно-

му складнику присвячено праці таких науковців, як В. Бабаєв, О. Бойко-Бойчук, Ю. Білоконь, В. Вакулєнко, Ю. Дехтяренко, М. Долішній, М. Дьомін, В. Нудельман, А. Осітнянко, Ю. Лебедінський та інших. Кожен із них досліджував проблеми планування територіального розвитку з різних аспектів економічного спрямування, а також визначав використання різноманітних економічних форм, технологій і методів управління ними. Вагомим внеском у подальший розвиток економічних аспектів планування територій стали роботи О. Берданової, О. Бузуна, В. Чевганової та інших. Їхні дослідження спрямовані на запровадження новітніх методів та інструментів розвитку сфери дослідження.

Незважаючи на значну кількість наукових праць із означеної проблематики, залишається недослідженим коло питань у сфері функціонування економічних механізмів планування розвитку територій в умовах відбудови країни. До них належать питання наукового обґрунтування впливу органів публічної влади у процесах економічного забезпечення регенерації просторів, фінансування інновацій, проблематика економічної доцільності запровадження нових містобудівних форм розвитку територій, оцінки ефективності запровадження інновацій із позицій доцільності використання економічних ресурсів.

Методологія. У дослідженні використовувався комплекс методів: теоретико-методологічний, синтезу, бібліографічний аналіз, системно-аналітичний, узагальнення.

Метою дослідження є аналіз економічних механізмів планування розвитку територій в умовах відбудови України та визначення пропозиції щодо вдосконалення цих механізмів у період трансформації суспільних відносин і регенерації територій в країні.

Результати. В умовах відбудови України сфера планування розвитку територій зазнала значних змін, особливо в напрямку створення безпечного середовища. З появою загроз та викликів воєнного стану просторовий розвиток територій потребує значних трансформацій та суттєвих економічних перетворень. Реалії сьогодення свідчать про те, що загрози мають руйнівний характер, інколи зі значним пошкодженням містобудівних об'єктів та значним негативним впливом на навколишнє середовище. Виклики полягають у сповільненні розвитку, інколи взагалі припиненні будь-якої діяльності для всієї території міста або регіону. Планування розвитку територій в умовах відбудови та регенерації змінює призначення і спрямовується на зміну векторів відтворення громадського простору та його економічного збалансування.

Згідно зі ст. 2 Закону України "Про регулювання містобудівної діяльності" планування територій визначається як діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування, юридичних та фізичних осіб [1]. В цій діяльності означено коло питань, які безпосередньо спрямовані на розвиток тієї чи іншої території. Основним видом такої діяльності є саме планування розвитку територій, яке визначає прогнозування напрямів розвитку певної території міста, села, селища, регіону, їх наладштування у просторі та часі та вибору сценарію містобудування через прийняття планувальних рішень державними органами, органами місцевого самоврядування щодо розвитку території.

Наша країна вже розпочала відбудову та відновлення територій, але задля ефективної реалізації цього процесу потрібно визначення та запровадження певних умов. Основною умовою для проведення відбудови є гарантія безпеки територій і неможливість відновлення дій воєнного характеру. Запровадження нових економічних механізмів сфери планування розвитку територій потребує безпечного для діяльності середовища, інакше витратні заходи можуть збільшуватися характер. Наступною умовою відбудови є відновлення економічної діяльності у сферах, які безпосередньо та опосередковано впливають на розвиток територій. Цей напрям потребує здійснення ще однієї умови – повернення до територій всіх переміщених осіб, які становлять основу трудових ресурсів громад та виступають фактором можливості реалізації всіх елементів процесу відбудови. Задля формування стійких засад економічної регенерації територій потрібна наявність і розвиток умов фінансового забезпечення здійснення містобудівної діяльності, передусім у питаннях розроблення оперативних планів, генеральних планів тощо. Однією з умов запровадження кращих практик та технологій сфери планування розвитку територій є запровадження ефективного закордонного досвіду на теренах нашої країни, що визначає необхідність поєднання відбудови з процесами європейської інтеграції.

Необхідність визначення економічного розвитку простору, демографічних прогнозів і перспектив нащадків є основою планування розвитку територій задля забезпечення раціональної планувальної структури і сталого розвитку територій. При цьому важливою складовою частиною цього процесу є узгодження державних, громадських і приватних інтересів під час планування і забудови територій. В умовах відбудови країни громади та приватний сектор економіки мають певні суперечності, значний наголос при цьому робиться щодо забудови територій. Ці процеси в реаліях сьогодення вимагають певних змін, особливо в питаннях запровадження інноваційних економічних інструментів регенерації територій.

Саме регенерація наявної забудови та громадського простору в умовах відтворення містобудівного розвитку є актуальним видом діяльності сфери планування розвитку територій України. Кризовий стан великої кількості об'єктів містобудування, їх моральна та фізична зношеність, застарілість певних технологій та норм спонукають до рішучих дій у напрямку реконструкції з використанням новітніх економічних механізмів у сфері територіального розвитку.

Сфера планування розвитку територій зазнає значних змін, які визначені впровадженням механізмів децентралізації владних повноважень. Основними напрямами переходу від централізованої політики є запровадження нових економічних підходів у планування розвитку територій та визначення альтернативних джерел фінансування містобудівних проєктів. Після змін у суспільних відносинах минулого сторіччя та значного впливу глобалізаційних процесів, вливання у світову ринкову економіку, розвиток просторового планування мав нерациональний характер, а теоретико-методологічні та нормативні засади не змінювались багато років.

Реалії сьогодення потребували від галузі прийняття нових законів (зокрема, Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель" від 28 квітня 2021 року № 1423-IX), яким визначено нові підходи в розробленні земельної та містобудівної документації, що надають громадянам, територіальним громадам міст і сіл значний економічний потенціал для використання своїх територій [2]. Цим законом передбачається скасування зайвих дозволів та дублювання процедур перевірки документації із землеустрою, запроваджується незалежний контроль документації із землеустрою через громадську експертизу або рецензування. Наступним кроком змін просторового розвитку громад стає взаємна відповідність землепорядної, топографо-геодезичної та картографічної діяльності. Важливим напрямом державного регулювання певних змін є оновлення державних будівельних норм. Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель" вводить у суспільне користування дефініцію "просторове планування", що є адаптацією чинного законодавства до економічного розвитку країн Європейського Союзу.

У травні 2022 року Верховна Рада України прийняла законопроект № 7282 "Про внесення змін до деяких законів України щодо першочергових заходів реформування сфери містобудівної діяльності", який спрямований на створення нових механізмів відбудови територій після наслідків ворожого вторгнення. Закон визначає питання розміщення та будівництва будівель та споруд, призначених для життєзабезпечення осіб, які втратили житло внаслідок бойових дій, розміщення виробничих потужностей підприємств, переміщених (евакуйованих) унаслідок війни росії проти України, реалізації заходів комплексного відновлення населених пунктів (територій), які постраждали внаслідок війни, тощо [3]. Економічними механізмами планування розвитку територій після прийняття вищезазначеного закону визначаються механізми інвестиційного забезпечення територій, механізми фінансової підтримки процесів відтворення територій, механізм відтворення капіталу територій задля комплексного відновлення населених пунктів.

Планування територій використовується органами державної влади та місцевого самоврядування для впливу на перспективний розвиток простору, розташування систем розселення населення та здійснення різних видів економічної діяльності в просторі та часі. Механізм формування та реалізації планових документів

містобудівного характеру має економічний складник задля розроблення та подальшої реалізації містобудівної документації. Містобудівна документація є інформаційним носієм ситуації щодо наявного стану та перспективного розвитку певної території, визначаючи планування цієї території як головний інструмент просторового розвитку. Необхідно визначити, що планувальні рішення розвитку територій через розроблення та впровадження містобудівної документації повністю не реалізуються в життя та діяльність громад, поточна ситуація вносить свої корективи в реалізацію таких планів.

В умовах трансформації суспільних відносин генеральний план є тим інструментом, який дозволяє врахувати виклики сьогодення в напрямку багатофункціональності розвитку території, визначення її специфіки та економічного спрямування. Ефективність реалізації такої містобудівної документації залежить від численних факторів, зокрема особливостей розвитку території на сучасному етапі, впливу зовнішніх чинників, трансформації господарського комплексу, глобалізаційних викликів тощо. Генеральний план не тільки констатує планувальну структуру населеного пункту, функціональне зонування його території, розміщення центрів обслуговування, мережу транспортного сполучення, інженерного забезпечення тощо, а й визначає перспективи економічного розвитку території, надаючи потенціал гнучкого реагування на реалії сьогодення. Саме тому його розробленню передують техніко-економічне обґрунтування розвитку міста, завданням якого є визначення напрямів містоутворювальної бази, динаміки чисельності населення і варіантів територіального розвитку. Прикладом оновлення генерального плану є діяльність в м. Харків щодо відновлення пошкоджених територій. Першим кроком регенерації буде розроблення генерального плану міста, пов'язаного з регіоном, з метою об'єднати спадщину минулого з перспективними елементами майбутнього. Для обговорення цих питань у місті було організовано зустріч з Європейською економічною комісією ООН у співпраці з Міністерством розвитку громад і територій України та Харківською міською радою за технічної підтримки Женевського центру міст. Міський голова наголосив, що особливу увагу варто приділити архітектурі. За його словами, кожен новий мікрорайон, збудований після війни, має відрізнитися від іншого. У Харкові потрібно створити новий архітектурний простір, зберігши старі традиції [4].

Досягнення цільових орієнтирів забезпечення збалансованого розвитку територій потребує розв'язання комплексу проблем управління містобудуванням і планування територій. До цих проблем можна зарахувати:

- недостатню увагу органів влади до управління містобудуванням як передумови і наслідку інвестиційної діяльності в територіальній громаді, чинника сталого розвитку територій;
- руйнування містоутворювальної бази у більшості промислових регіонів у зв'язку зі структурними деформаціями в національній та регіональній економіці;
- посилення воєнних, суспільно-політичних конфліктів, що супроводжуються відсутністю достатніх фінансових коштів, політичної волі стосовно пріоритетності забезпечення нормального життєвого середовища громадян;
- втрата координації архітектурно-містобудівного процесу як на державному, так і на регіональному рівнях (в останні роки практично не здійснювали робіт з територіального планування та формування містобудівельної документації);

- порушення функціонального зонування населених пунктів, що спричиняє масові соціальні, економічні та екологічні проблеми;

- вплив політичного фактора і тиск великого бізнесу на суб'єктів управління у сфері містобудування, лобювання власних проєктів, що призводить до ігнорування інтересів громади, втрати історико-архітектурного статусу та руйнування життєвого середовища міста [5]. У напрямку вдосконалення управлінської діяльності у сфері містобудування і територіального розвитку та впорядкування процедури розроблення містобудівної документації доцільно в структуру програм економічного й соціального розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць вводити розділ з виконання генерального плану цієї території на строк дії програми [5].

У реаліях сьогодення територіальні громади мають певну кількість проблем, зумовлених як глобальними тенденціями розвитку населених пунктів, так і особливостями історичного містобудування, планування соціально-економічного розвитку, впливу населення на врядування та планування розвитку, забезпечення інклюзії простору, сталого розвитку територій, рівного доступу до послуг та інфраструктури незалежно від наявного стану. Дієві механізми планування розвитку територій із залученням нових економічних механізмів актуальні в умовах трансформації суспільних відносин, і перебувають у процесі їх розроблювання. Потребують подальшої розроблення та впровадження нові економічні форми планування розвитку громад та пошук фінансового забезпечення їх реалізації. У реаліях сьогодення економічним механізмом розвитку територій є механізм державної економічної підтримки регенерації зруйнованих просторів громад.

Конгрес місцевих та регіональних влад при Президентові України, який відбувся у квітні 2022 року, визначив нову стратегію розвитку регіонів України із застосуванням найсучасніших підходів до планування просторів та всіх аспектів економічного життя населених пунктів. Про це повідомив Міністр розвитку громад та територій, у своїй промові наголошуючи про використання найкращих практик та економічних механізмів під час відбудови країни. Важливим аспектом прийнятих рішень було об'єднання фінансів, фахівців і технологій для підготування та реалізації Плану відновлення України [6]. Механізм об'єднання фінансових ресурсів задля відбудови територій є одним із тих важелів, які дозволяють швидко реагувати на потреби сьогодення.

Планування розвитку територій сьогодні докорінним чином змінює свій вектор і спрямовується на багатофункціональність відтворення містобудівної діяльності. Зрозуміло, що ті громади, які не зазнали значного впливу руйнівних змін, продовжують свою діяльність щодо сфери планування розвитку територій, але наявний стан базової трансформації суспільних відносин і там корегує будь-які питання містобудівної діяльності. Низка змін у нормативно-законодавчих актах нашої країни стосується всіх громад, зокрема й у сфері економічного забезпечення територіального розвитку.

Органи публічного управління та адміністрування, а також учасники процесу містобудування шукали нові економічні механізми забезпечення розвитку планування та забудови територій, зокрема й для великих, надвеликих міст та міст з населенням понад мільйон мешканців. Усі ці механізми сьогодні є надважливими для відтворення стану територій та пересічного функціонування галузей діяльності в будь-якому населеному пункті. Саме сучасність форм і методів, інструментів і технологій економічної основи просторового розвитку територій дозво-

ляє швидко оновити або відтворити, інколи заново створити необхідні містобудівні об'єкти та об'єкти сучасної житлової, соціальної та інженерної інфраструктури. Саме цей досвід запровадження сучасних економічних важелів можливо та необхідно реалізовувати у сфері розвитку територій в оновлених реаліях нашого сьогодення. Саме цей механізм залучення інноваційних важелів містобудівної діяльності дозволить у незначні строки оновити або відтворити всі втрачені об'єкти, і саме в цій площині необхідна значна підтримка та співпраця органів публічної влади та представників архітектурно-будівельної діяльності на місцевому та регіональному рівні. Докорінна трансформація суспільних відносин тільки сприятиме таким змінам, водночас маючи економічний вплив на всіх учасників процесу містобудування та відбудови наших населених пунктів.

Системний і комплексний характер просторової організації територій мав сприяти їх сталому розвитку, тобто забезпеченню безпеки і сприятливих умов для життя людини, обмеженню негативного впливу економічної та іншої діяльності на навколишнє середовище, забезпеченню охорони і раціонального використання природних ресурсів в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь. У зв'язку з цим територіальне планування виконувало складні і масштабні завдання для узгодження економічних, екологічних, соціальних та інших інтересів, які часто мали протилежний характер (наприклад, екологічний та економічний складники розвитку території інколи не корелюються у площині своїх завдань). Також окремий наголос мав пошук балансу між правами власників земельних ділянок та інших об'єктів нерухомості та вимога, інколи тривала та виснажлива для містобудівних процесів, ураховувати суспільні інтереси під час використання публічного простору населеного пункту.

Органи публічної влади створюють усі умови щодо забезпечення ефективного функціонування сфери містобудування, яка спроможна надати подальший економічний розвиток іншим галузям. До таких галузей належать транспортна сфера, проектувальна та приймальна діяльність, виробництво та оброблення будівельної продукції. Економічні важелі дозволяють забезпечувати робочими містами певний регіон або територію, що робить більш гнучким і некритичним навантаження на регіональні ринки праці. Створення нового трансформаційного складника та продовження діяльності у сфері містобудування певним чином зумовить відтворення багатьох сфер економіки та дозволить у майбутньому максимально ефективно розпочати процеси відбудови міст та сіл, інших територій країни. Зокрема, 5 квітня 2022 року уряд нашої країни затвердив механізм проведення обстеження пошкоджених будівель та споруд, для визначення їх подальшої експлуатації, виконання відновлювальних робіт або демонтажу. Відповідна постановка розроблена профільним міністерством "Про внесення змін до Порядку проведення обстеження прийнятих в експлуатацію об'єктів будівництва" та прийнята на засіданні Кабінету Міністрів України [7]. Такі дії слугуватимуть основою для розроблення та впровадження регіональних і місцевих програм та планів щодо відбудови територій у напрямках створення територій модульного житла для тимчасово переміщених осіб, формування виробничих кластерів та технопарків військового спрямування та супроводжувальної діяльності, формування мережі бомбосховищ тощо. Механізм програмного забезпечення відбудови територій має економічний складник розвитку та спрямований на визначення пріоритетних напрямів відбудови просторів.

Сьогоднішній стан країни та її територіальні зміни, зміни в характеристиках об'єктів містобудування диктують необхідність розроблення та впровадження нових методів, інструментів і технологій, які безпосередньо пов'язані з питаннями територіального планування [8]. Також новий інструментарій територіального планування сприятиме ефективній та економічно обґрунтованій діяльності щодо відбудови нашої країни.

Для регенерації просторів перед сферою розвитку територій постають важливі завдання поєднати протилежні процеси впливу між організацією простору і безпекою життя та економічної діяльності населення територіальних громад. Одним із важливих міркувань є створення економічного базису умов безпеки на різних територіях. В умовах відбудови нашої країни для завдань сфери планування розвитку територій у нових реаліях доречним є запровадження економічних механізмів розвитку територій, заснованих на розробленні містобудівної концепції з урахуванням різних факторів, діючих сил і їхніх цілей, а також обмежень, визначених зовнішнім середовищем, і змін кризового характеру, які відбулися за останній період.

Дискусія і висновки. З огляду на вищесказане, в умовах відбудови країни та значних змін у сфері містобудівного розвитку та стану довкілля, необхідно зробити певні висновки та визначити пропозиції щодо відтворення сфери планування розвитку територій. У сучасних реаліях сьогодення країна стоїть на шляху запровадження економічних механізмів територіального врядування, зокрема механізмів інвестиційного забезпечення територій, механізмів фінансової підтримки процесів відтворення територій, механізмів відтворення капіталу територій задля комплексного відновлення населених пунктів, що є інноваційно та інвестиційно спрямовані на використання сучасних технологій на рівні кожної територіальної громади.

Важливу роль у процесах відбудови та містобудівного розвитку повоєнної країни мають відігравати органи публічного управління та адміністрування у формуванні економічної основи ефективного розвитку територій країни, чому сприяє механізм державної економічної підтримки регенерації зруйнованих просторів громад з метою впровадження у життя нових сучасних концепцій розвитку територій та їх реалізації.

Механізм формування і реалізації планових документів містобудівного характеру та механізм об'єднання фінансових ресурсів задля відбудови територій є одним із тих важелів, які дозволяють швидко реагувати на потреби сьогодення.

Ураховуючи національні, історичні та культурні особливості країни необхідно продовжити вдосконалення економічних механізмів планування розвитку територій та формування інноваційного та інвестиційного клімату для виконання пріоритетних завдань та пошуку рішень планування та господарювання в умовах відтворення просторового потенціалу серед запровадження механізмів залучення інноваційних важелів містобудівної діяльності.

Проблеми територіального врядування зумовлені результатами воєнного стану, особливостями містобудівного планування, спеціалізацією населених пунктів та регіонів. Механізм програмного забезпечення відбудови територій обумовлений економічним збалансуванням використання найкращих зарубіжних та вітчизняних практик на основі нового інноваційного комплексного підходу в процесах відбудови нашої країни.

Трансформація економічних механізмів сприяє розв'язанню містобудівних проблем та появі нових видів проектною документації: містобудівних програм і прогно-

зів, структурних планів тощо. Потрібно реагувати на потреби часу в питаннях впровадження оновлених категорій та інструментів у напрямку відновлення територіального врядування.

Для підвищення ефективності відбудови територій необхідно застосовувати нові економічні підходи, засновані не тільки на вітчизняних розробках, але і на досвіді в цій сфері зарубіжних країн щодо впровадження інноваційних ідей та проєктів. Важливим у цьому напрямку є фінансова спроможність застосування закордонного досвіду, адже в багатьох випадках нові проєкти спираються на сучасні технології. При цьому потрібне поєднання ефективної просторової організації громад з іншими вимірами життя та діяльності населення для визначення найбільш оптимальних напрямів відбудови.

Перспективою подальших розробок у цьому напрямку є визначення ефективних економічних механізмів реалізації нових інструментів і технологій сфери планування розвитку територій та створення, апробація і перевірка їхньої успішності в сучасних умовах відбудови та відновлення просторів громад. Перспективним у цьому напрямку є впровадження економічних інструментів, які інноваційно та інвестиційно спрямовані на використання сучасних технологій на рівні кожної територіальної громади, з урахування наближеності до потреб місцевих спільнот та економічного розвитку територій.

Список використаних джерел

1. Про регулювання містобудівної діяльності : Закон України від 17 лютого 2011 року № 3038-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2011. № 34, ст. 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text> (дата звернення: 1.04.2022).
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель : Закон України від 17 червня 2020 року № 711-IX. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2020. № 46, ст. 394. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/711-20#Text> (дата звернення: 9.04.2022).
3. Про внесення змін до деяких законів України щодо першочергових заходів реформування сфери містобудівної діяльності : Проект закону від 13 квітня 2022 року № 7282. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=74089. (дата звернення: 15.05.2022).
4. Igor Terekhov pro vidnovlennya Kharkova. *Kharkiv*. 12 квітня 2022. URL: <http://www.city.kharkov.ua/uk/news/igor-terekhov-pro-vidnovlennya-kharkova-ne-mozhna-staviti-korobki-kozhen-mikrorayon-mae-vidriznyatis-50367.html>. (дата звернення: 10.05.2022).

kharkova-ne-mozhna-staviti-korobki-kozhen-mikrorayon-mae-vidriznyatis-50367.html. (дата звернення: 10.05.2022).

5. Панухник О. В. Шляхи вдосконалення управлінської діяльності у сфері містобудування на рівні адміністративного району. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2006. Вип. 3 (58). С. 116–121.

6. Глава держави провів перше за час російського вторгнення засідання Конгресу місцевих та регіональних влад. *Президент України : Офіційне інтернет-представництво*. 27 квітня 2022. URL: <https://www.president.gov.ua/news/glava-derzhavi-proviv-pershe-za-chas-rosijskogo-vtorgnennya-74629> (дата звернення: 28.04.2022).

7. Про внесення змін до Порядку проведення обстеження прийнятих в експлуатацію об'єктів будівництва : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2022 р. № 423. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-poryadku-provedennya-obstezhennya-prijnyatih-v-eksploataciyu-obyektiv-budivnictva-423> (дата звернення: 15.04.2022).

8. Місцеве самоврядування : підручник / за ред. В. М. Вакуленка, Ю. Ф. Дехтаренка, В. С. Куйбіди. Київ : НАДУ, 2019. 672 с.

References

1. Law of Ukraine on Regulation of City Planning activities № 3038-VI. (2011, February 17) Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text> (Accessed 1 April 2022).
2. Law of Ukraine on Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning Land Use Planning № 711-IX. (2020, June 17,) Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/711-20#Text> (Accessed 9 April 2022).
3. Draft Law of Ukraine on Amendments to Certain Laws of Ukraine Concerning Priority Measures for Reforming the Sphere of City Development №7282. (2022, April 13,) Available at: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=74089. (Accessed 15 May 2022).
4. Igor Terekhov on the renovation of Kharkiv. Available at: <http://www.city.kharkov.ua/uk/news/igor-terekhov-pro-vidnovlennya-kharkova-ne-mozhna-staviti-korobki-kozhen-mikrorayon-mae-vidriznyatis-50367.html>. (Accessed 10 May 2022).
5. Panukhnyk, O.V. (2006) Ways to improve management in the field of urban planning at the level of the administrative district. Formation of market relations in Ukraine, 3 (58). 116–121. [in Ukrainian].
6. The President held the first meeting of the Congress of Local and Regional Authorities during the Russian invasion. Available at: <https://www.president.gov.ua/news/glava-derzhavi-proviv-pershe-za-chas-rosijskogo-vtorgnennya-74629> (Accessed 27 April 2022).
7. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine on amendments to the Procedure for conducting a survey of commissioned construction sites № 423. (2022, April 5,) Available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-poryadku-provedennya-obstezhennya-prijnyatih-v-eksploataciyu-obyektiv-budivnictva-423> (Accessed 15 April 2022).
8. Vakulyenko, V.M. & Dekhtyarenko, Y.F. & Kuybida, V.S. (Ed.) (2019) Local government. Kyiv: NAPA [in Ukrainian].

Отримано: 14.11.22

Ухвалено до друку: 19.12.22

Опубліковано: 30.01.23

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv
Public Administration, 1(17), 45–49
UDC 332.14
DOI: doi.org/10.17721/2616-9193.2023/17-7/7

Vladyslava lyzefovych, Associate Prof.
Institute of Public Administration and Civil Service,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-1450-9601>, email: vvusefovych@gmail.com

ECONOMIC MECHANISMS OF TERRITORIAL DEVELOPMENT PLANNING IN CONDITIONS OF COUNTRY RECONSTRUCTION

Economic mechanisms of territorial development planning are considered. The problems of researching the economic mechanisms of planning the development of territories in the conditions of the reconstruction of the country and the directions of their effective effectiveness are determined, as well as the justification of measures for their successful implementation. The legal basis of the research in the field of territorial development planning is analyzed, the purpose of the study is determined – analysis of economic mechanisms of territorial development planning in the reconstruction of the country and determine proposals for improving these mechanisms in the transformation of public relations and regeneration of territories in the country. The research methodology is based on general scientific methods, in particular, analysis and synthesis, comparison, induction and deduction, observation, which provide an opportunity to analyze achievements in theory and practice in the field of territorial development planning. The processes of improvement of economic mechanisms of planning of development of territories in the conditions of reconstruction and regeneration of territories, legal maintenance of town-planning development are defined by actual. The normative-legislative documents in the field of territorial development planning are studied, which provide a certain basic basis and increase the efficiency of application of new tools and practices in the conditions of reconstruction of the country. The role of public administration and administration bodies in the formation of the economic basis for the effective development of the territories of Ukraine is determined, given the strengthening of the impact of martial law. Modern innovative approaches to the effective implementation of urban development in modern conditions of regeneration of spaces and the need for their economic support are updated. The importance of improving the economic mechanisms of territorial development planning and the formation of innovation and investment climate to address priorities and find solutions for spatial development at the local level is substantiated. The conclusion of the study is the need to introduce economic mechanisms for planning the development of territories, in particular, mechanisms for investment provision of territories, mechanisms for financial support of the processes of reproduction of territories, mechanisms for reproduction of the capital of territories, state economic support, which are innovative and investment capable and are the direction of the use of modern technologies at the level of each territorial community in the conditions of the reconstruction of the country.

Keywords: territorial development planning, economic mechanisms, reconstruction, urban planning, local self-government.

Наукове видання

ВІСНИК
КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

Випуск 1(17)

Друкується за авторською редакцією

Оригінал-макет виготовлено Видавничо-поліграфічним центром "Київський університет"

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали.

Формат 60x84^{1/8}. Ум. друк. арк. 5,8. Наклад 300. Зам. № 223-10565.
Гарнітура Arial. Папір офсетний. Друк офсетний. Вид. № Фл10.
Підписано до друку 27.02.23

Видавець і виготовлювач
ВПЦ "Київський університет"
Б-р Тараса Шевченка, 14, м. Київ, 01030
☎ (38044) 239 32 22; (38044) 239 31 72; тел./факс (38044) 239 31 28
e-mail: vpc_div.chief@univ.net.ua; redaktor@univ.net.ua
http: vpc.univ.kiev.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02